

сб (элт)
К-297.

КАДЫН

М. Бабанов. Тан алдында.

210405

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ · 1973

СБ(А-7) -
К 207

210405

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА

КАДЫН

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ЖУРНАЛ

Баштапкы чыгарганы

С6 (АЛТ)
К — 297

К **0733 — 016** **92 — 73**
М 138 (03) — 73

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства
Государственного Комитета Союза Министров РСФСР по делам
издательства, полиграфии и книжной торговли 1973 г

И. Минин

ЮБИЛЕЙИС

Откөн жылдар,
Откөн жылдар...
Онн омордын
Мааныдый онбос.
Мактулу ойибис —
Мааныдый бийик.
Эткен керегис
Качан да олбос.
Беженжылдыктын
Кажы ла жылы,
Солдат чылап,
Женүлү алтаган.
Европа ла Азиянын
Эли-жондоры
Олорго баштадып,
Иженип алкаган.
Орооныс бистин
Ончо калыгын,
Бир биледий,
Бириктирип алган.
Кажы ла жоннын
Уулдары жууда
Жайымы учун
Баштарын салган...
СССР деген
Эн ле күчтү
Улу ороон —
ол бистин Төрөлис.

«Нажылык», «ырыс»,
«нөкөр» деген
Бу жаркынду сөстөр —
бистин сөстөрис!

Туулу Алтайым
Кичинек те болзо,
Турумкай болгон
Ол улу нштерде.
Карындаштык жондорло
Ол тең алтап,
Күчин кысканбайт
Женүге жедерге.
Онын эткен
Иштерин темдектеп,
Орооныс төжине
Ордендер таккан.
Баштапкы орденде —
Лениннин сүри,
Экинчи орденде —
Нажылык жуалган.
Алта, алта ичкери,
Алтайым!
Албаты-жондор
магынга кайказын.
Айас чанкыр
тегерин алдында
Ильичтин маанызы
чактарга жайылзын.

Алтай тилге Л. КОКЫШЕВ көчүргөн.

ЈАНҒЫ ЈЕДИМДЕРГЕ ИЧКЕРИ

Туулу Алтайдын ученылары ла писательдери 1973 жылды јакшы-
нак ишле баштадылар: 8—9 январьда Горно-Алтайскта «Эмдиги ӧйдӧ-
ги алтай литературанын ӧзӱми ле задачалары» деген тема аайынча на-
учный конференция ӧткӧн. Онын ижи бастыра јанынан јарамыкту деп
айтсабыс, јастыра болбос. Эмдиги алтай литература керегинде јаан
куучын болгон.

Конференцияны Горно-Алтайсктын история, тил ле литература
аайынча научный шинжӱ ӧткӱрер институты, государственный педаго-
гический институт ла РСФСР-дин писательдеринин Союзынын Горно-
Алтайсктагы организациязы ӧткӱргендер. Конференциянын эки кӱнге ӧт-
кӧл ижинде научный шинжӱ ӧткӱрер институттын, педагогический ле ӱре-
дӱчилердин ӱредӱзин бийиктедер институттардын ишчилериле коштой
Туулу Алтайдын тогус писатели докладтар ла јетирӱлер эттилер. Ал-
тай литературанын бӱгӱнги једимдери ле једикпестери чокум шинжӱ
ажыра јарталып кӧргӱзилген. Мындый куучынды бис узак сакаганыс,
ол сӱреен керек болгон. Бистин бӱгӱнги ижиске, литературный ӧзӱмис-
ке јаан тузалу мындый научный јуундарды мынан да ары кӧп удатпай,
ӧйинде ӧткӱрип турары сӱрекей керектӱ деп, эмди ончобыс јарт билип
јадырыс. Кӧдӱретен сурактар дезе бисте кӧп. Олордын ончозынын аай-
ына чыгатын, олорды теренжиде ле элбеде билетен ӧй јеткен, мындый
ишти бӱгӱнги литературный ӧзӱмис некеп туру.

Алтай литература эмди ороон ичинде ончо албатылардын литера-
тураларыла кожо тенг ӧзӱмнин јолында, ол текши советский культура-
нын једини. Улу Октябрьдан озо элбек бичик-ӱредӱзи јок албатылар
бӱгӱнги кӱнде бӱткӱл литератураларлу болгоны ончо совет улусты
оморкодып ла литературанын ӧзӱминде јангы једимдерге кычырып ту-
ру. Јаңгы јаан јенӱлер болорында аланзу јок, пенин учун дезе Совет
орсондо албатылардын јӱрӱми там јаранып јат, партия ла совет баш-
кару бастыра албаты творчествозынын ӧзӱмине сӱрекей јаан ајару
эди: јадылар, албатылардын улу најылыгы бистин Тӧрӧлисте јылдан

ылга жаранып, текши культураның жолын элбеде ачат. Конференцияда бу жаан суракты писатель А. Адаров бойының «Алтай литература СССР-дин карындаштык литератураларының билезинде» деп докладыда көдүрип жартады.

«Октябрь ла социалистический реализмниң алтай литературада төзөлип турганы» деп докладында филологический наукалардың кандидады, критик С. С. Каташ алтай литературада жаңы советский жүрүм, жаңы кижиле албаты элбеде көргүзилип турганын темдектеп, алтай писательдердин творческий өзүминде кандый једимдер болуп турганын чокумдады. Анчадала калганчы жылдарда алтай литератураның өткөн жолы, оның тузаланылбаган ийде-күчлө оңчо кычыраачыларга јарап турган једимдери ле бүгүңги једикпестери керегинде алтай да, орус та тилдерле критиктер элбеде бичип турулар. Туулу Алтайда бойының критиктери ле литературоведтери жылдан жылга өзүп турганы — бистин база бир текши жаан једимис. Алтай литературоведениениң једимдери ле бүгүңги айалгазы керегинде докладында филологический наукалардың кандидады, литература, тил ле история аайынча Горно-Алтайскта научный шингжү өткүрер институттың директоры С. М. Каташев бистинг литературада бу жаан иштинг бир канча сондоп турганын ла оның ийде алынып, өзөтснин темдектеп, эмдиги өйдө бүдүретен иштер аайынча чокум шүүлтөлөр этти.

Конференцияда куучын Туулу Алтайдың литературазының бастыра бүдүмдери ле бөлүктери аайынча өткөн. Олор ончозы таң алдынан элбек ле жаан шүүлтөлөр көдүрип јат. Алтай ла орус литературалардың колбулары, олордың бой-бойының өзүмине болужып ла байып тургандары, алтай поэзияның фольклорло колбузы, алтай литератураның национальный ла интернациональный сурактарды көдүрип турганы, алтай прозаның, драматургияның ла балдарга учурлалган литератураның өзүм ле олордың алдында турган задачалары керегинде писательдер Г. Кондаков, П. Самык, Л. Кокышев, И. Кочеев ле пединституттың ишчизи, критик В. И. Чичинов, научный шингжү өткүрер институттың ишчизи, филологический наукалардың кандидады Т. С. Тюхтенов докладтарында ла јетирүлеринде элбеде айттылар. Олордың кажызы ла бойының јарт шингжүлү куучындарында солун шүүлтөлөр ле темдектер јетирдилер.

Художественный произведениелерди бир тилден база бир тилге көчүрери — сүрекей жаан учурлу керек, бу иш ажыра кажы ла албатының культуразы там байып ла жаранып јат, оның учун бис бу ишти терең творческий ле сүрекей каруулу керек деп билер учурлу. Произведениялерди көчүрөтени түрген јаранзын деп, поэт Б. Бедюров јетирүзинде темдектеди.

Алтай литературный тилдинг бир канча сурактары керегинде чокум

ла јарт шўўлтелерди ле јетирўлерди конференцияда турушкандар филологический наукалардын кандидады В. Н. Тадыкинниң докладынан уктылар.

Алтай литератураны школдордо канайда ўренери — сўрекей јаан учурлу сурак. Литература жаңы ўйени бийик санаа-кўўндў, чындык ла бек эдип оскўрерине болужып јат. Алтай литератураны областьтын школдорында јылдан јылга там элбеде ўренерин ле бу иште учурап турган једикпестерди јоголтып, алтай писательдердин произведениелерин орус тилле чыгарып, орус школдордо ўренерин база тўрген јарандырап деген кўп тоолу сурактар болуп турганын ўредўчилердин ўредўзин бийиктедер институттын национальный школдор аайынча кабинетиниң заведующийи З. В. Карамаева јартады.

Алтай литератураның там элбеде ле теренжиде ўзўп барарында аланзу јок, онын ийде-кўчи јылдан јылга кўптўп јат. Бистин литература јақшынак талантту поэттер ле прозаиктер келгилейт. Эмди бистин литературада тўс некекте — ол произведениелердин бийик чындылду болоры. Бу сурак аайынча поэт Б. Укачин јетирўзинде јилбўлў шўўлтелер айдып, бистин поэттердин ле прозаиктердин канайда иштеп турганына ла бойының творческий ижинен кўп солун темдектер јетирди.

Бир канча нўкўрлўр конференцияда болгон докладтар ла јетирўлер аайынча бойының шўўлтелерин айттылар. Олор Туулу Алтайдын писательдерине ле алтай литературага эрчимдў ле эн чындылду иш ле жаңы јегўлер кўўнзедилер. КИСС-тин Маймадагы райкомының качызы Б. К. Алушкин ле Шебалиндеги райкомының качызы В. Ф. Сатыев кычыраачылардын адынан конференциянын ижин јарадып, алтай литератураның јақшынак јолына терен бўдўп ле иженип турганын айттылар.

Конференция алтай литератураның ўзўп ле јылдан јылга јаранып турганын кўргўсти. Ол бистин литературада келер јылдарда эмдигизинен жаап јегўлер болорын кереледи.

Э. ПАЛКИН.

КУНУКЧЫЛДУ КҮНДЕ

Куучын

Бир күнде тегери калың булутту, бүрүнкий болгон.

Кенетийин ийттер үрүп ийдилер. Мен айылдан чыгып келзем, Туура-Туунун алдыла келген жолло атту бир уулчак мантадып келетти. Көзөрөк болуптыр. Ат тыныжы куу тумандый, тер деп неме торт ло тамчылап келди.

— Тургуза ла журтсоветке барыгар! Локтуларга быянзак жаан кижжи јада калган — деп айдала, оноң ары мантада берди.

Мен тыртык куйрукту боро адымды ээртедим. Журтсовет беш километр жерде болгон. Түргөн-түкей једип келзем, узун куу сыранын бажында кара бөс буулап койгон эмитир. Ыбар согордо, элбиреп турды. Тураны эбире ээрлү көп аттар турдылар. Журтсоветтин эжигин ачып ийзем, улус јык ла толо. Ончолорынын чырайлары сүрекей кунукчылду. Төрдөгү стенеде Лениннинг портредин кара бөслө шабылап койгон турды. Улус ончозы портреттең көстөрүн албай отурды. Столдың ары јанында ак чырайлу, азу сагалду кижжи чаазын тудунып алган отурды. Оноң чаазынын столго салала, улуска айтты:

— Траурный јуунды ачар өй јеткен. Баштаар керек.

Эл-јоннын баштуузы, журтсоветтин председателиниң заместители јажы јаанай берген Азынчак өбөгөн өрө туруп, куучын айтты:

— Нөкөрлөр! Јуунды ачып турум. Айдар сөсти аймактаң келген кижиге, нөкөр Слободчиковко берип турум.

Нөкөр Слободчиков өрө турала, эки колыла столго тайанып, отурган улуска куучын айдып баштады:

— Је, нөкөрлөр, бастыра телекейдин пролетарийлеринин улу башчызы, коммунистический партияны төзөгөн Владимир Ильич Ленин бүгүн јада калды, оны эске алынып, өрө туруп ийелдер!

Улус өрө турдылар. Кезик улустын јүзи кызарып, конжооры сыстап, эки көзинен јажы тумчугынын эки јанынча јолдолып агып ийди. Ойгс јерлерине отурып, көстин јажын улуска көргүспеске тургандый јенге арчып отурдылар.

Докладчик бойының кыскарта айткан куучынында Владимир Ильичтиң бала тужынаң ала өзүп келген јүрүмин, үредүзин, революционный ишти кандый өйдөң бери баштаганын, капиталисттерге удурлажа тартыжу өткүргенин, социализмди бүдүрер жолдыг ууламжызын, түрмеледип турганын айдып берди.

— Ленин јада да калган болзо, оның эткен керектери, оның төзөгөн коммунистический партиясы эзен — деп, докладчик айдат. — Ленинниң керектерин оның коммунистический партиясы учына јетирер, оның амадузын бүдүрер. Оның эр јажына иштеп койгон ижи Төрөлинин ле албатызынын тузазына болор. Албаты-јон ток-тойу, аргалу, јакшы јадар өйгө келер. Ишмекчилер, крестьяндар јакшы јадар.

Столдын јанында отурган Майнок деп он төрт јашту уул столго көңкөрө јаткан бойынча, өксөп ыйлай берди.

— Јоктуларга быянзак, буурзак башчыбыс јада каларда, бис, батрактар, эмди канайып кижилер болорыс! — деп, көзиниң јажын столго тамчылада берди. Улус Майнокты ыйлабазын деп мекелеп турды. Јокту Эрмеш өбөгөн, јаш баланын бажын сыймаган чылап, Майнокты бажын араай сыймап, токтодып та турза, бойының көзинен изү јаш тоолонуп, јүреги сыстап турды.

Эжиكتиң јанында стенеге јөлөй турган узун сынду, туйук кара сагалду Чочуш бай карс-карс каткырып ийеле, теке мүўзинег эткен эмискектү куулы кангазын оозынаң алып, айда салды:

— Майнок! Адаң Мамазар, энең Аннушка бүгүн јада калбады ба? Ай јаар көрүп, ыйлап отурганың не? Ленин сеге чамча, штан садып алып берер деп ижендинг бе?

Чочуш бойы чакту, чыйрак кижилер. Оның сегис кырлу камчызы јаантайын өдүгиниң кончында јүретен. Оны кем де сокпойтон. Јоктулар оноң сүрекей коркыйтан. Улус аракыдап отурган айылда Чочуш бар болзо эмезе Чочуш ого кирип келген болзо, анчадала Адыбай, Эрмеш, Тодомой өбөгөндөр, карчагадаң јажынган куш чылап, тыг коркыйтандар. Андый учун Чочушка удур бир де кижилер сөс айтпаган.

— Је, карын, кызылдардыг бир кайраканы јыгылган турбай — деп айдала, кангазын сол алаканына мат-мат кагып ийеле, кончына сугуп алып, эжиткенг чыга берди.

Јоктулар јаан кунукчылду табышты угала, бой-бойларына көрүжет. Кем кижилер көзиниң јажын кирлү јенгиле арчып отурат.

Јуун учына једе берди. Азынчак өбөгөн столдын кырынаң тудунып, өңдөйип, өрө турала, улус јаар көрүп, айтты:

— Је, көкөрлөр! Улу Ленин јада да калган болзо, оның баштаган керектери, төзөп койгон Коммунистический партиясы эзен деп докладчиктиң айтканын укканыгар. Бис ого каруу эдип мынайда айдар керек: Владимир Ильич Ленин, Төрөлистин ле албатынын тузазына ла ыры-

зына ууландырган улу керектеринди бис Коммунистический партияга баштадып, учына јетире эдерис, социализмди бұдүрерис. Бу Чочуштый байлардын межигин бис јазап јадыс. Удабастан межигине сэлала, јапагына тўжўрип ийерис. Онон ары, Чочуш чылап, јоктуларды базыпып, кўчин јийтен јутпа байлар јок болор. Биске социализмди тўзўр ижиске чаптык эдер байлар јок болор. Чапкан слўн корболоп ўзўр, чактан чакка кыйналып ўскўндўр мынан ары јакшы јадар.

Јуун божогон. Улустын чырайлары кунукчылду, куучын-каткы да јок тарап-таркап јангылады.

КАЛЬМУС СУУ

Кандый да саң башка атту
 Кальмус деп кичинек суу.
 Ол та жебрен Каял?
 Айса, тегин кайкал?
 Тымык Донноң шлемле
 Сууны кем де ичкен,
 Мөндүрдий октор алдынча
 Бистинг де уулдар кечкен.
 Кайрылыкта жерлү капитан
 Кальмуста жуулашкан,
 Такша Кукуев-ака
 Танктарга күр туткан.
 Саперный батальон,
 Сальский чөлдөр,
 Доннын ышталган телкеми,
 Содон террикон төндөр.
 Черүдең озо саперлор,
 Бир жастырзанг — өлүм.
 Алакан алдында мина
 Жастыкпаза — жүрүм.
 Өлүмле өлүмди жеңип,
 Орө уулдар көргөн.
 Көмүлүп, сууга чөңүп,
 Ичкери олор өткөн.
 Калапту жууларга өртөлгөн
 Кайран Доннын жери.
 Алтай уулдар ссбги
 Арткан мында эди.
 Бу жер биске
 Алтайыстый ла кару,
 Кальмус, жебрен Каял

Ада-Төрөл учун Улу жууда туружаа-
 чыга, капитан Кукуев Такша Озочи-
 новичке учурлап турум.

Не деп шылырап туру?
 Бастыра чөл — завод,
 Шахта, террикон.
 Төрөлистин куйагын
 Сулаган ишмекчи Дон.
 Саперный капитан
 Сананат, байла, сени.
 Чой бөркиле Донноң
 Сузуп ичкен эди.
 Жүрүмисте не ле болгон.
 Андый ба, Такша-ака?
 Совет жуучылдын адын
 Уятка салбаганыс, чын ба?
 Же канча өлүм өтсө дө,
 Өлүм истегенче.
 Ол жолыста, мина чылап,
 Эмдиге сакыганча.
 Ол кайда жаткан,
 Жуучыл сапер билер.
 Эх, жүрүм, жүрүм!
 Өлүмди түңей ле жеңер.
 А бу Кальмус-Каял
 Алтайыстан ыраак,
 Устимде чанкыр таң,
 Садтар чечеги ак.
 Бу чөлдиг суузы
 Та нени куучындайт.
 Айса, слерди, капитан,
 Ол эске алынат?
 Слерге, байла, окоптор,
 Террикондор ксрүнет.

Миналарлу јаландар
Учы јоктый тўжелет.
Салым јенил эмес,
Саанабыс терең ле бийик.
Ми́на-өлүмге,
Ака, тўкўрип ийелик.
Башты омок, өрө

Көдүрек, капитан.
Миналу жүрүм-јаланды
Өдөрис, капитан...
Ыраак Доннын чөлинде
Слерди эске алдым.
Каял-Кальмус јанында
Сананып турдым.

ДОНБАСС. 1972 жыл, апрель.

Айланган, јер айланган.
Агарып тандар ыраган.
Айрылышта сөстөри
Айланып келбей ундылган.
Сары күндөр тоолонуп,
Сала берген, јажынган.
Сакылталу көстөри
Сан ла башка јарыган.
Јажыл тууны эдектей
Јалбыш чечек јайылган,
Ол јалбыштын үстинде
Мөңүн оттор чалыган.
Көк өлөңдө истерди
Көмүп, чалын јоголткон,
Көргүр чокту көстөрин
Јылдыстар јумуп, тымыган.
Алтайдын чанкыр кырлары
Айланбаска ыраган.

Куулгазыннын тандары
Қурчап би́сти сакыган.
Көгөргөн јерим үстиле
Көкүп улустар брааткан.
Изү шымырт табыштан
Кайындар араай шуулашкан.
Менин айткан сөзимди
Мечин јылдыс тындаган.
Қызарган күннин јаркыны
Қирбикке тийип катқырган.
Жүрүм кандый јараш деп,
Жүрегим сүўнип согулган.
Јодранын јыдыла
Јолдор ойто ло јытанган.
Ундылбас сенин кеберин
Узақ мени кайкаткан.
Тарма мени олјолоп,
Та кайдаар да апарган...

1970 жыл.

КҮЛЕР КЫС

Ол менин бичинер столымда
Отурат, мүргүлде колын јайган.
Күлер эрдинде та алкыш,
Та каргыш тонуп калган.
Сен кем? Айтсан, күлер кыс?
Каан-кудай сүўжи болорын ба?

Айса тегин кам-јарлыкчы
Таш тагылына бажырдын ба?
Сени көргөсүмдө, ыраак тала,
Өлгөндөр јуртаган јарат эзелет.
Кижі башту арслан-сфинкс¹
Кирип келгендий меге билдирет.

¹ Сфинкс — бастыра бойы арслан, бажы кижі сүлтер. Олор каан-фараоннын өргөб-
лөринин эжигинде туратан.

Күрөг таштан туткан өргөөлөр
 Күнгүрөп турат жыгыр кожондо...
 Күлөрдий күрөг коо кыстар
 Күн кудайына бажырат ондо.
 Алтын кемеде Амон-Ра¹
 Ак-чаңкыр тегериле жүзөт,
 Алтай тилисте айтканысла,
 Алтын күнис ажарга жүрөт.
 Ээлгир бийеде жаш кыстар
 Элес эткен өйлөр алдынча,
 Эскизи једип, ундылган өргөөлөр
 Эмди тирү, көзим алдында.
 Жүзүн журукту бу өргөөдө
 Жүрүм тыныжы артып калгандый.
 Алтын башту пирамидалар
 Ай алдында жалтырап тургандый.
 Кожондор күүзи алыс шыңгырап,
 Колонналарга оролып калгандый...
 Алтын тагылдын ыжы жайылып,
 Айланбас өйлөр айлан келгендий.
 Египет јеринен экелген сүлтер
 Эрдинде кандый сөсти жажырат?
 Эбирип келбес ол жүрүмнүн
 Эмди кандый учуры табылат?
 Ол ундылган јорукты сананып,
 Ончозын эбире шүүп турадым.
 Јебрен телекей јемтиги болгон
 Јес кысты колыма аладым...
 Тумчугы јок сфинкс кудайын
 Тумалап өлтүрген кыс болор бо?

Тутмос² деген улу каанын
 Туйказын сүүген бала болор бо?
 Карнактын³ кайкалду јараш
 садында
 Каткырып жүрген ойнош эмеш пе?
 Каанга сүүжин кулга береле,
 Кандалып бажы тоолонды
 эмеш пе?

Је оны эмди кем билер,
 Јер үстинде не ле болгон...
 Ары барган изин јылыјза,
 Акту күүнннди кем ондойтон?
 Канча мун јылдар өдср —
 Казала, сен нени табарын?
 Келер ыраак-ыраак өйлөрдө
 Кемннн күүннн билип аларын?
 Күлер кыс унчукпай отурат,
 Колын јайып, бойында алканат.
 А менин кайкалду эртенги күним
 Јаңы, улу өйлөргө кычырат.
 Бистин жаркынду бу өйибис
 Јер алдына качан да көмүлбес,
 Кызыл чолмоныс, серптү маскабыс
 Јылдыстар керинр јолы үзүлбес.
 Бис артырар кайкал кереезис
 Јер-энеге бадар, та јок.
 Је сенин, јебрен јаражай,
 Мснжүлик кеберин ундыбай
 жүрерис.

1970—1972 ј.

¹ Амон-Ра — јебрен Египетте күн кудайы.

² Тутмос — јебрен Египеттин кааны.

³ Карнак — Египетте јебрен храм.

Михаил Кильчичаков,
хакас драматург

АЙУЛУ КОБЫ

Уч болдүктү, беш көргүзүлү лирикалык комедия

Ойноор улус

Роман Петрокавич — колхозтын председатели.

Ката — онын кызы, журтхозинституттын студентказы.

Орамай-ага — Айулу кобыдагы пасекада адаручы, кызынын болушчызы.

Тарика — Орамай-аганын кызы, адаручы.

Иразаң — жылкычы.

Каскар — МГУ-нын журналистика факультетинин студенти.

Керек Хакасияда бу күндерде өдүп жат.

БАШТАПКЫ БӨЛҮК

Баштапкы көргүзү

Агаш аразы. Сол жанында — адаручынын туразынын бир келтегейи ле сенегя. Ачык көзүңкөтөн стол, жаан скамейка, табуреткалар жүрүнөт. Көзүңкөтүн тактазында — телефон.

Тарика (*столдын жанында рамдар жазап, кожондойт*).

Жалбырак бүрин жайа салган
Ак чечек жалаңда кунугат.
Коштой өскөн балтырган
Кожон салып, ойноп турат.

Туулардан түшкөн салкынак
Оны эбирип, ойноп жат.
Же канай та олор жажыза,
Ак чечек удур унчукпайт.

Турадан Орамай чыгат.

Орамай. Жакшы... Кожонгын жакшы эмитир, балам! Же мындый керсү кожон шылтак жогынан болбойтон эмес бедеи?

Т а р и к а. А кандый шылтак керек, ада?

О р а м а й. А кыстар мындый жакшы кожондогондо, жүрегинде, бай-
ла, жаан ырыс табылган.

Т а р и к а (кемзинип). Же бу адамды тен... Санг башка кижиге. (Түр-
ген тура дөөн кире берет.)

О р а м а й. Калас, калас тарынып жат. Анайдарга жарабас... А ныл-
тагы бар ла болды ба. (Телефон шыгырайт.) Эмди, эмди ле... (Санана
берип.) Ол кем болотон? (Ойто ло телефон шыгырайт.) Бар жадым, бар
жадым деп турум не... Эх, энезиле бис экү ташыжып жүрерде, ол база ла
мынайда кожондоп туратан ошкош эди. (Телефон шыгырайт.) Бар
жадым дейдим... (Телефонның трубкасын алып, көзүнөктөгү жанындагы
скамейкага отурат. Трубка дөөн көрөт.) Көрөң мынын кыйгырып тур-
ганын. Тен торт айуунун бойы. (Трубка дөөн.) Айло! Айло! Кем бу? Мен
кем бе? Озо сен кем болгонын айт, оңог мен айдайын. Мен — Орамай.
Билдинг бе кем? А сен кем? Роман Петрокавич? Бот слер меге кап чут
ла керек болгоноор. Бот мынчыян керек болгоноор. (Сол колыла ке-
жиринин алдыла жаныйт). Менинг бойыма да эмес, Айулу кобыга. Коло-
долорго рамдар керек. Мындый рамдар керек. (Кемин колыла көргүзөт.)
А рамдарга кадулар керек. (Колыла узунун көргүзөт.) Мындый каду-
лар. Эмеш кыска да болзо, кем жок. Неме? Телефонло канайып па?
Түүк... Телефонло айдып турганым ундып салтырым ине. Бу ла тенек
бажымды ары торт айу челдезин. Кандый айу ба? Же курсак жибеген
ач-торо айу. Неме? Жок, мен слерди эмес, бойымды арбап турбай... Бери
кел жадаар ба? Онызы сүреен жакшы туру. Мөттин сыразын ба? Мөдин
көптөг бэ? Белен, белен болор. Менинг сырамды амзаган айылчы, ал-
кыштан эскө, нени де айтпазым деер. Неме? Туштажарга жетире дейдеер
бе? Канайда туштажарга? Неме. (Трубка дөөн көрөт.) Унчукпайт.
(Трубка дөөн.) Не унчукпай бардаар, Роман Петрокавич? (Трубка дөөн
көрөт.) Унчукпайт. Мениле туштажарга жетире деген эмес пе? (Трубка
дөөн.) Туштажарга жетире. (Трубканы салып, жүзинен терин арчийт.)
Бу телефонло эрмектежетени база уур ла иш. Уйкудагы айуны ичегени-
нин ойгозып чыгаратаны оңог женил.

Т а р и к а кирет.

Т а р и к а. Слер жаңы ла кемле куучындаштаар, ада?

О р а м а й. Колхозтын председателиле. Роман Петрокавичле, балам.

Т а р и к а. Ойто ло мөттин сыразы керегинде бе?

О р а м а й. А сен оны кайдан бил турган?

Т а р и к а. Слер экүнинг куучын өскө болор эмес.

О р а м а й. Жаан айылчы сакып жат. Газеттин корреспонденти. Тоом-
жылу кижиге. Ачу сыра ачыдар керек.

Т а р и к а. Бу неге де жарабас неме.

Орамай. Мен кичинек киж инем. Жамылу киж и нени жакарган — мен оны бүдүрер жадым. А ол өгөсн күндүчи киж и — айылчыны канай куру колло уткыйтан?

Тарика. Эйе, айылчы канча кирелү жаан, уткуул база анча кирелү жаанай беретен эмей. А колхозтын јобжози де — не болзын. Адару ла моттинг учу каруузына туратан киж и мен ине, Роман Петрокавич эмес. Јок, мыны токтотпойынча болбос! (Телефоннын трубкасын алат.) Алло! Контора ба? Меге Роман Петрокавич керек. Јок? Кайдаар атанган? Айулу кобы дсөн бб? Је карын. (Трубкины илип.) Бери келзин, бистин куучын башка болор.

Орамай. Сен эмеш бойынды токтодын, тудун, балам. Јакшынак кожондоп јүрзен, онызы торт болбой. Жамылуларла киж и анай эрмекте-жерим деер бе...

Тарика. Жамылулар. Онон жаан жамылулар бар!

Орамай. Сен ол Ороман Петрокавичти тонг өткүре жамандаба, балам. Көрзөн, бистин Айу кобыны эмди киж и таныгадый ба: канайып жарандырган эмеш. Телефон, радио. А эмди дезе тайга өткүре јол жа-зап јат.

Тарика. Айылу-башту башкараачы эмдиги өйдө өлгөн ижин сана-нар эди. Јол жазаарын эмес. А ол дезе улусты өлгөн ижинен айрыла, јолго кэчүрип ийген. Бу мынайда эдерге јараар ба?

Бу тушта тышкартында кожон угулат:

Эки кара көзінг учун
Уйку јоктон јүс конойын.
Танг ажыра үним үспей
Сенн сананып, кожондойын.

Орамай. Ол Иразан. Кожондоорго сүреен уул.

Тарика (санана берип.) Сүреен. Мынай кожондоорго шылтак ке-рек деген бедеер?

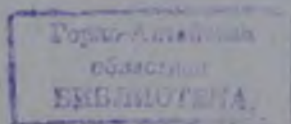
Орамай. Иразанда учур-шылтак бар ла болбой. Ол јүрегине ја-раткан көсркийлү ине. Ол Катадан бир алтам туура базар күүни јок јүрет.

Тарика. Олор кожо бичик кычырып јат. Ката оны техникумга бе-летеп јат.

Орамай. Бичик кычыргылап јат? Је, айдарда, ойто ло той боло-тон эмтир...

Тышкартынанг ойто ло кожонг угулат:

Јүрегине јууктатпазан,
Терен сууга түш каларым.
Балык чылап јүзе берзем,
Јар үстинен көр каларым.

Кожонды кепете Иразанның кыйгы-кышкызы үзе согот: «Ой! Ой! Бу не болды? Адарулар! Олтүрерге жетти!» Колдорула адарулардан коруланып, И р а з а н сенага чыгара жүгүрөт.

Т а р и к а. Колдорунг аа жок не тарбагдадып турун? Адаруны тегин жерге не өлтүрөп?

И р а з а н. Ой! Ой! Орамай-ага, көрөөр, чагааны анда жүрү бе?

О р а м а й (*чагаанды Иразанның жаагынан суура тартып.*) Бот! Узун ок чагаан болтыр а. Сенде оок акча бар ба? Мөңгүн акчала жаагын жыжып-жыжий. Бир салковой жүрү бе?

И р а з а н. Онды берейин, же капшай эмдегер.

О р а м а й. Он салковой керек жок. Ме, сеге бир салковой. Ол мөңгүндү. Түргөн жыш.

И р а з а н. Жүзим үзе чаккылап ийди ошкош. Чек көрөр аалы жок боло берди бе, Орамай-ага?

О р а м а й. Жок, канай турун. Карын, озогызынанг он артык боло бердин.

И р а з а н (*карманынан тегерик күйсүчөк чыгарып.*) Эх, чек арадап ийген ише, тагмалар, шокчылдар. Айла оморды Тарика сүреен культурный дээр эмей. Чын хулиганның бойлоры бу эмтир. Кайран жаражым, кайда бардың?

Т а р и к а. Кем жок. Лүс түнге уйуктабазан, не те жок болор.

И р а з а н. Кижин көөркийи учун мунг түнниң уйкузуп кысканат эмеш пе.

Т а р и к а. Же андый болзо, мен сени ырысту болзын деп күйнзейдим. (*Түргөн бурылып, тура дөөн кире берет.*).

И р а з а н (*кийининен ары*). Сен кайдөөн?

О р а м а й. Кижин бир мунг түн уйуктабай барза — ол көөркий кийинде күйниге тийе берер неме болбой.

И р а з а н (*Тариканың кийининен көрүп*). Ол кайдөөн барды?

О р а м а й. Ката удабас жет келер. Ол жол жазап турган улуска барган. Болужып ийер деп. Керсү, жакшы бала. Устине Роман Петрокавичтинг кызы болзын...

И р а з а н (*темир акчаны берип*). Эмдегенер учун жаан быйаным болзын, Орамай-ага.

О р а м а й. База келзег, көп мөңгүн акча сугуп ал. Эм кижиге качан да уур жүк болбойтон. Бу акчаны сугуп ал, айса болзо, туза болуп айабас. (*Ары-бери аыктап ийеле, көзнөк жаар көрүп салып, жырааның өзөгинен бир шланг кодорып алды.*) Берип кел.

И р а з а н. Бу неме атазы?

О р а м а й. Оозыга сугала, эмеш тынып ал.

И р а з а н (*шлангты оозына алып*). Сүреен!

О р а м а й. Эң ару мөттөг ачиткан.

И р а з а н (*ойто ло шлангтан тынып*). Бу тен мөсттинг сыразы эмес, шампанскийдинг бойы эмитир.

О р а м а й. А сен мени сыра жанынан эң жаан специалист деп тегин адаткан деп пе.

И р а з а н. Же бу мындый жазалды слер база сүмелү ле тапканаар.

О р а м а й. Техника! Оо, эмди техника жогынан болалбас. Бу керек Тариканын үч те сагыжына кирбес. Кичинекей бочкоого сыраны урала, мында көм салгам. Жүректе эрикчелдү ле болзо, мен бу трубканы ала ла койор.

И р а з а н. А жүректе сүйүнчилү тушта?

О р а м а й. А сүйүнчилү тушта сүйүнзин деп кудаң бойы жакарган.

И р а з а н. А эмди кандый ой, эгөөн?

О р а м а й. Эмди бе? А мыны оңдоорго — сүйүнчилү бе, эрикчелдү бе деп — ойто ло сыра керек. Ка, мынаар туура тур.

И р а з а н. Слердийиле болгой, эрикчел.

О р а м а й. Сен көзүңк төбөң көр тур. Тарика көрзө — божогоныс ол. (*Шлангга энчейет.*)

Т а р и к а кирет.

Т а р и к а. Слер анда нени эдип турганаар, ада?

О р а м а й (*онтоп*). Ой! Ой! Бу тиш деп неме мени божодорго жетти. Бүтпей турган болзонг — ол Празаннан да ук.

И р а з а н. Чын, чын.

О р а м а й. Ох... Чек ле шибсейле кадап жат... Празан, ка танкы бер, айса болзо, ачузын базийер болор бо. (*Билдирбестенг шлангты ойто сугат.*) Барып танкылап алайын...

Т а р и к а. Акыраар, кайда, оору тижееер көргүзеер.

О р а м а й (*кайра бурылып*). Ой! Ой! Кайдайын деп?

Т а р и к а. Көрсийин деп, ада...

О р а м а й. Ой! Ой! Токтозын ла токтозын, балам. Оорудаң база не жакшыны көрсийин деп. Токтозын ла токтозын. Барайын, барайын...

Т а р и к а. Эртен ле больницага барараар. Канчазын шыралайтанаар.

О р а м а й. А не? Ненин учун? Мен эмди де эмеш чыдажарым... Кайда, барайын...

Т а р и к а. Бараар. Чындап, ол он бежинчи колодоны көрийеер. Та не де түймөп жат. Орой божодий калдыс. Бараар, бараар.

О р а м а й (*өткөнүп*). Бараар, бараар... Мен онызы жогынан бар жадым.

Т а р и к а. Жамызы жаан кижинин сөзиненг чыкпас жанду деп, слер мени байа бойоор үреттигер ине.

О р а м а й. Озогыда кыстар ада-энезиле мынайда эрмектешпеген. Эх, ач үрен, ач үрен... (*Барып жат.*)

Т а р и к а (*Иразанга*). Же кандый: жүс эмди сыстабайт па?

И р а з а н. Оорузы токтоды ошкош.

Т а р и к а. Айла сени мындый кортук деп мен билбегем де. Киж и адарудаг коркор бо?

И р а з а н. Эх, бу адарулар — адарулар ба? Хулигандардын бойы.

Т а р и к а. Неме? Сен менин адаруларым жамандаарым деп санан- ба. Онон башка олор ойто ло табару эдер: ээзинин адаанын олор алып билетен эмей.

И р а з а н. Сен бойыг да тура каладыг эмеш пе.

Т а р и к а. Онызы чып. Мен бойымды да, адаруларды да жамандат- тырарга бербезим. Чындап, бу сен жылкыларыг качан мынан ырадатын? Адаруныг мст жууйтан чечегин үзе тепсеп браат. Онон мен сеге канча айтпадым: адару деп неме аттыг терине ачыпчаак деп. Укпагаг ба — не унчукпай туруг?

И р а з а н. Сен менин аттарым жамандаба. Олорго не ачынар? Сенин адаруларыг мени арай туидура чакпаган — мен олорго бир де ачыпбай турум иле.

Т а р и к а. А мен де сенин аттарыга ачыпбай жадым. Жагыс ла он- добой турган немем: сен ол бир үүр жылкы малды Айулу кобыга не экел- геи? Мынаг эскү жакшы одорлу јер табылбаган ба?

И р а з а н. Ненин учун бери айдап келгем деп? Мен ол керегинде сеге айтпагам ба?

Т а р и к а. Качан?

И р а з а н. Качан кожондоорымда.

Т а р и к а. Кандый кожонды?

И р а з а н. А бу кожонды. (*Кожондойт.*)

Јүрегине жууктаппазан,
Терег сууга түш каларым,
Балык болуп жүзе берзем,
Јар үстинег көр каларыг.

Т а р и к а (*каткырат*). Балык болуп жүзе берзем... А сен чортоштон коркыбайдың ба? Онын курсагы балык иле.

И р а з а н. Јерде де чортондор бар эмей. Сен менин кожонтымды те- мей электеп жадың.

Т а р и к а. А мен кожондорды сүүбей жадым.

И р а з а н. Кожонды сүүбей жадың? Айдарда, сен мени качан да ондобойтон эмтирин.

Т а р и к а. Сен анай бодоп туруг ба?

И р а з а н. Сүүген киж и сүүбеген кнжиге качан да каткымчылу кјрүнер.

О р а м а й (*кийдире жүгүрүп*). Капшай, Тарика, орой чыгып јат!

Т а р и к а. Канчанчы?

Орамай. Он бежинчи.

Тарика. Бараак, ада... (*Сетканы алат.*) А сен, Иразан, биске болужар күүнүң жок по?

Иразан. Бастыра күүнимнен!

Орамай. Сен, Иразан, артып кал. Мен жаңы Катаны көргөм. Ол бери келип жат.

Иразан. Катаны ба?

Тарика. Бараак, ада. (*Орамайла экү бардылар.*)

Иразан. Ол кожондорды сүүбей жат... Ол менин кожондорум сүүбей жат. (*Күскүни кодорып, көрүнөт.*) Бу күрүмнүң адарулары келип бастыра кайран жаражымды тижидип койгондо, ол менин кожонгымды сүүбези жолду ине.

Билдирбестен Ката кирет.

Ката. Жакшы ба, Иразан.

Иразан. (*мендеп күскүни сугат.*) Жакшылар, Ката.

Ката. Көрүн турган ба?

Иразан. Көрүн тургам.

Ката. А мен жаңыс ла кыстар күскүнүң алдына жаранып турган деп бодогом.

Иразан. Ненин учун жаңыс кыстар? Бис тең праволу.

Ката. Уулдар ол югынан да жараш

Иразан. Бастыра уулдар жараш болзо — ол коомой.

Ката. Ненин учун?

Иразан. Ненин учун дезе кажы ла кыска жаңыс ла сок жаңыс уул жараш болор учурлу, арткандары жараш эмес. Сенде андый эн жараш уул бар ба?

Ката. Айса болзо, бар. (*Кайын ажыра жажынат.*)

Иразан. (*кожондойт.*)

Мөш агаптыг төзинен
Кожонтым сеге ийерим.
Кайын агаш ажыра
Жажынба деп сураарым.

Ката. (*каруу жандырат.*)

Сен, жөөркийек, кожондо,
Сурайын, мени электебе.
Мени электеп токтобозон,
Менен жакшыны сакиба.

Иразан. Ката, сенин үнүң сүреен жакшы эмтир. Мен — кожончылардын кружогынын башкараачызы — сени клубка кожондоорго кычырып турум.

Ката. Жарайт. Чындап, ундыба — мен бийелеп те билерим. (Кожондоп туруп, эбирилип, бийелейт, же кенете кыйгырып, колдорун сарбандадат.)

Иразан. Колдорунг сарбандатпа, адару элтүрерин! (Бойы база бу ок ойдо колдорун тыг сарбандадат.)

Ката. Ой, ачузып, ачузып! (Төбөзүн жыжат.)

Иразан. Сен ол жерди мөңүн акчала жыжып ийзег. Орды да артпас. (Карманынан акчаны чыгарып, Катага берет.)

Ката. Кандый тен ажындыра белетенип алган кижиге эдинг.

Иразан. Андый эмей а! Эм кижиге качан да уур жүк болбойтон.

Ката төбөзүн акчала жыжат.

Иразан. Жыш ла, жыш ла — жакшы боло берер. Мен оны жүзим жыжып жадып билгем.

Орамай кирет.

Орамай. Сүреен чын айдадың, Иразан. Мен көрзөм, сен көгүстү үренчик болгодуйың.

Ката. Тарика кайда?

Орамай. Оройдың матказы чыгарын сакып жат. Орой та не де тууду туру бүгүн.

Ката. Кайда, меге сетка берсеер, Орамай-ага, барып Тарикага болужайын. А сеге, Иразан, шүүлтелү эп-сүмө айтканг учун жаан быйаным. (Иразанга акчаны береле, жүгүрө берт.)

Орамай. Керсү кыс. Уулду болгон болзом, кыйалта жактоң сөктөп берер эдим. А сен тидишип болбой жадың.

Иразан. Орамай-ага, слер качан бир алдында кижиге сүүгенер бе?

Орамай. Бир тушта үзе неме болуп турбай аа... Сүүш те болгон эмей база.

Иразан. Слер эмди жинт тужаар болзо, кандый болгойоор не!

Орамай. Канай кандый болгойоор не?

Иразан. Бот, темдектеп айтса, слер бир кыс сүүгенер, а ол слерге бир де көрбөй турган болзо.

Орамай. Бу керек аайынча мен сеге бир история куучындап берейин. Бу учурал төртөн жыл мынаг озо болгон. Бир жинт уул бир кызыл-марал кыска туштаптыр. Ол кыс суу ал жаткан болгон. Уул тура калбаган, мынайда кожондогон:

Барар болзонг, кожо бараак,
Чыпрак адым чылат келдим.
Качар болзонг, кожо бараак,
Кайран адым арыт келдим.

И р а з а н. Бот эр болтыр! Суракты көндүрө чике тургускан. А кыс удур не деп айтты не?

О р а м а й. А кыс ого мындый каруу берген:

Айыл кийининде алты тыт,
Тыт арјана јажын кал.
Адам-энем каруулдайт,
Айыл кийинине сакып ал.

Кажаан кийининде кара тыт,
Тыт арјана јажын кал.
Төрөөндөрүм каруулдайт,
Кажаан кийинине сакып ал.

И р а з а н. Кандый јалтаңбас, омок кыс! Оноң ары не болды не?
О р а м а й. Оноң? Уул сакы деген јерге барала, сакып алган. Кыс келерде, экү атка минеле, мантада бергилеген.

И р а з а н (*улу тынып*). Айдарда, кыс оны сүүген. А кыс уулды сууген кийининде качырары күч беди.

О р а м а й. А кезик уулдар мынайда кылынатан. Је мынайда јангыс јалтаңбастар, јүрөктүлөр тидинетен.

И р а з а н. Олор канай кылынатан?

О р а м а й. Кыска олор јараган ба, јарабаан ба — олор сурабайтан да. Ай-карангуй түнде каруулдайла, кап ла тудала, уурдай беретен. А кайда барган — кем билер. Бедре, бедребе — орды јангыс.

И р а з а н. Је бу албан-күчле ине. Јердинг кужын бектейле, канайып та азыраза, ол јайымым керек деер ине.

О р а м а й. Кыс — куш эмес. Темиге берер. А мен эмеенимди оноң јісптү алгам деп пе?

И р а з а н. А канай качырганаар?

О р а м а й. Мен јангыс сеге айдып јадым. Бис экүдеңг эскө мыны кем де билбесин. Эр кижининг ичинде ээрлү ат та јыдыза, улус оны бил-бейтен деген сости уккан болбойын.

И р а з а н. Бир де кизи билбес, өгсөн. Акту сөзим берейин. Тен чертенип те ийерим.

О р а м а й. Је, је, бүт јадым. Ол озо баштап мениле куучындажар-дан болгой, мен јаар көрбөйтсн дө. Је мен тенек эмес: карангуй түнди сакыйла — уурдай бербей база. А эмди јурт ичинде бистенг нак улус јок. (*Күлүмзиренип, санана берет.*) Эх, ол тушта мен база эр ле бол-гом. Ак-карадан јалтаңбайтам. Эх, эмдиги уулдар андый ба.

И р а з а н. Орамай-ага, мен слердең бир сурак сурайын. Бу эмди-ги бйдө кандый бир уул сүүген кызын уурдай берзе, слер оны не деп айдараар?

О р а м а й. Эмди бе?.. Эх, эмдиги бйдө уулдар уулдар ба?

И р а з а н. Же кенете ле андый уул табылган болзын? Же слердинг ле бойоордын кызаарды уурдай берген болзо...

О р а м а й. Жок. Эмдиги уурчылар уурчылар эмес. Бир бочко мот, бир келин-кечкин пастухтыг койын уурдаар дезе — тыг. Кара кардына болуп жүрүп жаткан соксоо немелер ине. Эмдиги ойдө албатынын сайрап жаткан жадынын көрүп, кижинеме уурдаар ба? А сүүген кызын уурдайтаны — ол башка, учурлу керек. Эх, мантаткан бойынча кысты кучактай соголю, учурта беретен уулдар эмди кайдан келет.

И р а з а н. Ачынбагар, Орамай-ага, андый жалтанбастар эмди де табылар. Айткан сүмеерге алкыш болзын. Слер мен керегинде удабастан угатам эй келе-ер. (*Жүрө берт.*)

О р а м а й. Жолыг жакшы болзын. (*Каткырынат.*) Эх, качам Иразан Ороман Петрокавичтин кызын уурдай берзе, буурым көпкөнчө, талганча макалу ла каткырып алар эдим. Онон башка ол жаан өгөөннин кылыгы баштаг ашкан, озогы бий-жайзапнын бери жанында жүрет ошкош.

Р о м а н П е т р о к а в и ч кирет.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Жакшылар, Орамай-ага, не солундар жүрет?

О р а м а й. Солундар сүрөөн жакшы. Же эн жакшы солун соондо ло болотон туру. Бу бйлөрдө оройлор көчүр жадыс. Бүгүн тэргү чыккан.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Жакшы, жакшы. Биске адаруны өскүрер керек. А, арай ушдыбайтырым: бу кандый кадулар керегинде слер телефонло сураган эдеер?

О р а м а й. Жагы рамдар эдерге каду керек. Узуну бот мындый. (*Узунун колыла көргүзөт.*) Бир келишпес неме: чек телефонго темигип болбойдым. Мен эрмектежер болзо, кижининг көзи дөөн көрүп куучында жар кижини. Кижининг санаазы анда көрүнүп турар. А кезик улус, айса болзо, телефонло сениле жарамзыжып жат, а бойы дезе ол ойдө тилин уштып, сени электеп жат.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Слер чын айдадаар, Орамай-ага. Бойыннын ойинде ончозы болор. Бисте телевизор до ошкош телефон болор: городтыг бир учындагы кижини экинчи учында не болуп жатканын ончозын аппараттан көрүп отурар. А телефондошкон кижининг жүзи база көрүлүп турар.

О р а м а й. Ай, ай, ай... Же карын, бистинг райкомнын качызында андый аппарат жогы жакшы. Онон башка ол аппаратады дөөн көрүп ле ийзе, мен мында корреспондентке мөттин сыразын жаап жаткан болзом, не деп айткай эди.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Же, же... Андый аппарат эм тура жок, а корреспондент удабас ла мында болор. Оны жакшы уткыыр, күндүлеер керек. Бери көрзөөр дө. (*Сумказынан «Огонектын» жаңы номерин чыга-*

рат.) Эрдин бойы. Туркменский ССР-де миллионер колхозтын председатели Атаев Дурды Атаевич деп кижі. Ырысту ла күлүк база. Эмди оны бу журнал ажыра бастыра ороон бил јат. Эх, мен мындый ат-нерелү са-лымду болзом кайдадым.

Орамай. Слер болозоор, эмди корреспондент слердин мындый портрелеер согорго келип јат эмеш пе?

Роман Петрокавич. Билбезим, Орамай-ага, билбезим. Андый болотон болзо, јаман бир де дебезим. *(Чамчазынын мойнындагы топчыларын чечип.)* Эх, күн бүгүн изү. Тамагым бош ло кургады.

Орамай. Калак, јаманым таштагар, Роман Петрокавич, ондонбой калтырым. Мындый изүде шак бир керек эдил ийетен эйдин бойы.

Роман Петрокавич. Кандый керек?

Орамай. Мөттин сыразын амзап көрөр керек. Айса, мен оны јетире јазап болбоон болорым.

Роман Петрокавич. Билијген турбайаар. Сезинкей кижиге не болзын. Је амзаар болзо, амзаар ла. Ару мөт кошкон бедеер?

Орамай. Слерден кандый јакылта болгон, андый ок белетелген.

Орамай барарда, Роман Петрокавич јыраалардын јанына базып келет.

Роман Петрокавич. Кушкаштын уйазы. *(Јырааларды ачи тартала, ајыктайт.)* Беш бала. *(Агаштын бажычанг эне кушкаштын казырланган табыжы угулат.)* Је, је, арбанба, балдарыгды кижі бир де албас. *(Түүс тудунгак Орамай келет.)* Бу кучыйакты көрдөөр бө, Орамай-ага, уйаны кайда тарткан.

Орамай. А билбей. Ол Тарикалын ижкөри болор. Тарикадан өскө кижини уйазынын јанына јууктатпас та, ол экинчи јыл мында уйалап јат. *(Јаан аякка мөттин сыразын уруп, Роман Петрокавичке берет.)* Амзап көрөөр.

Роман Петрокавич. Амзаар болзо, амзаар ла. Је јакшы јүреер, өгөсн.

Орамай. Көдүреер ле. Слер база јакшы јүреер. *(Согуштырып, ичкилейт.)*

Роман Петрокавич. Јаан айылчы биске келип јат. Газеттинг корреспонденти. Райкомнын качызы бойы айткан. Бис оны көндүрө бери Айулу кобыга экелерис. Бир-эки күн мында амыразын. Је мында, Орамай-ага, бастыра неме эн артык болзын, јүбе?

Орамай. Оны бис билбей. Бир де кыйык-бычыкту. једикпестү неме болбос.

Роман Петрокавич. Ару халаттарлу јүреер. Јакшы мөт белетеп салаар, јанарда берерге, апарзын деп. Кем билер, бис керегинде газеттерге мактап, јакшы статья бичип саладым деер. Аш-курсак керегинде мен кладовшикке көдүрө јакылтаны бер салгам. Ол бүдүнге бир семис койдын эдин ле өскө не-немени јетир келер.

Мени сураза, мында жок дегер.

Орамай (трубкины алат). Айло!.. Бу мен, Орамай. А сен кем? А? Жалаң ижинин бригадири бе? Эзен, эзен. Же иш кандый? Неме? Улусты өскө ишке көчүргөн? Кайдөй? Жол жазаарга? Олгон ижинде улус жетпей жат? Бу коомой, коомой. А сге кем керек? Ороман Петрокавич пе? Эмди ле. (Роман Петрокавичке көрөт, а ол десе мен мында жок деп айт деп көстөрилө имдейт.) Айло! Ороман Петрокавич пе.. Ол мында жок! (Трубкины салат.)

Роман Петрокавич. Онон оны андадар керек. Керде-марда, жазып тура берзе, бисте Иразан бар. Ого туйка айт салар — айылчыдан ырабазын. Керектү өйдө билдирбезинен онын кийининен ары адып турзын. Жаңыс сөслө, айылчы кижн амыранып, андап алзын. Ол тушта бис көрөрис — кайда кандый статья чыга берер эмеш. Билереер бе, мындый кеп сөс бар ине: «Окло бир кижн адарын, тилле — мунг кижини». Сени, жакшы кижн, мунг улустар бил жүрзе, бодозоор, ол не аайлу неме. Ботбу эрди көрзөг, кандый макалу отурып жат. («Огонекты» көргүзөт).

Орамай. Слердин баш терең шүүлтелер шүүп жат, же мен андый да болзо, эмеш жалтанып жадым...

Роман Петрокавич. Немедөң?

Орамай. А онын перозы сакыбас жанынан слерге удур ууланза, ол тушта не болотон, жаан өгөсн?

Роман Петрокавич. Менин колхозымда ол бир де коомой неме көрүп таппас. Мен ол жанынан озолодо кичеегем. Же жаңыс бу куучын керөгинде бир де кижн билбес учурлу. Тарика да болзо. Жашоскүрим — тудунбас, өктөм улус. Орамай өрөкөн, слерди ол бир буудан чечип алганынан ла бери мен слерге адамнан артык карузып жүредим.

Орамай. Оны тен санаага да аларга керек жок. Слер де меге уулымдый жуук инеер.

Иразан кирет.

Роман Петрокавич. Сен меге тыг керек болгон, Иразан. Карын бойың келдин.

Иразан. Жакшылар, Роман Петрокавич.

Роман Петрокавич. Жакшылар. Керек мындый. Сени чечен анчы, мерген адучы деп улус айдыжат.

Иразан. Адыш жанынан мен баштапкы разрядту.

Роман Петрокавич. Онызы сүресен. Биске жаан айылчы келип жат, ол андап барар, же, айса болзо, ол коомой до адар. Айдарда, оны тарындырбаска, сен ого билдирбезинне болужып турзан. Ондодын ба?

Иразан. Оны не ондобойтон? Ондобой а.

Роман Петрокавич. Же эм барып мылтыгын белетеп ал.

Иразан. Менин мылтыгым качан да белен. *(Жүрө берет.)*

Роман Петрокавич. Мындый улусла жадала, кандый да жеткер-түбекке учурабазын.

Орамай *(мөттүн сыразын уруп)*. Же жакшы андаш учун тудуп ийеер.

Тарика кирет.

Тарика. Жакшылар, Роман Петрокавич. А слер, ада, ойто лю ичип турганаар ба?

Орамай. Жок, жок, балам. Мен ичип турган эмезим, жүк амзап жадым.

Тарика *(онын колынан сыралу аякты айрып)*. Мен слерге канча катап айтпадым — слерге ичерге жарабас.

Роман Петрокавич. Керектер кандый? Жаранып, чечектеп ле жадын ба?

Тарика унчукпай, адазы дбөн соок көрөт.

Орамай. Же кем жок, барып эмим ичейин. *(Тура дбөн барат.)*

Тарика. Роман Петрокавич, сырага ару мөт кошсын деп, адама слер жакарганаар ба?

Роман Петрокавич. Эйс, мен.

Тарика. А кышкыда мөт жетпей калала, адарулар слөр болзо, ол тушта не болор?

Роман Петрокавич. Бу сенин керегинг эмес. Сенин керегинг — адарулардан мөт алары, менин керегим — колхоз башкаары.

Тарика. Мынан ары мындый болор болзо...

Роман Петрокавич. Учына жетире айт ла... *(Пауза.)* Мен сакып турум. Айса болзо, сен иштег мөйноорго турган болорун ба?

Тарика. Мынайда иштеерге жарабас!

Роман Петрокавич. Жарабас? Анайдарда, сеге мында иштеерге жарабас болзо, бсж иш таап берерге келижетен эмтир.

Тарика. Меге мында жарап жат. Же жагыс мен мында иштегенчем, мөттүн база кем де сыра ачитпас. Качан корреспондент келзе...

Роман Петрокавич. А корреспондент не? Сен бойыгынын жеринг ундыба, кызычак! Сенин эрмегинг угар болзо, мен жамылу эмес, а сен. *(Ичет.)* Улуска канча да кире туза жетирген, ол билдирбес ине. Мен Айулу кобы учун канча албаданбадым эмеш. Слер мында чек курорттодый жадып жадыгар. Ару халаттар кийип жадаар. Не ле керек, ончозы бар. Телефон, радио. Эмди онызы ас болордо, тайга өткүрө жол жазап жадым. Ненин учун мен мынайда албаданып тургам, а?

Тарика. Же менин ле учун эмес. Бойыгардын магаар учун. Айыл-

чылар экелерге, амырал, мөттинг сыразын ичерге. Мында бир де кижичаптык этпес, көрбөс ине.

Роман Петрокавич (*кенете ачынып, катуланат*). Бот сен кандый эмежин! Кандый азулар сенде кылайып келген эмеш! Эртең ле сенин жеринде бокко кижичаптык иштөөр. Мен сенен иштинг геройун эдейин деп бодогом. Сенин учун бери корреспондент те кычыргам.

Тарика. Слер мыны эпюксийбай канай айдадыгар, Роман Петрокавич?

Роман Петрокавич. Же кем жок, кем жок, сен эмеш токунайла, мыны ончозын жазап жакшы сананып ал, кызычак. (*Жүрө берт*)

Тарика ак чечек үзүп, оны жытап, кожондойт. Кайыпкын кийининен Кар көрүнүп, кысты аяктап турала, ойто жажына берт.

Жалбырак-бүрүн жайа салган
Ак чечек жалаңда кунугат.
Коштой бокко жаш балтырган
Ого кару эңчейип турат.
Туулардан келген эзине
Оны эбирип ойноп жат.
Же ол канай та жажыза,
Ак чечек удур унчукпайт.
Же кенете адаручак
Мөт аларга учуп келет.
Ару мөтти ол алала,
Улуска сыйлап апарат.
Бу тужында ак чечегеш
Күн тийгендий күлүмзиренет.
Адарууну үйдөп, кийининен ары
Жалбырактарын жайкап, кожондойт.

Ката (*кирет*). Кандый жараш кожон! Тарика, сен оны меге бичип бер, жүбе, мен оны институтта вечерде кожондойын.

Тарика. Бичип берерим, Ката. (*Пауза.*) Ката, мен сенен бир сурак сурайын. Сен адаңа тын карузыл жадын ба?

Ката (*кайкай берип*). Меге адам коомой неме качан да этпеген. А неден улам сен мындый сурак сурадың?

Тарика. Мен газеттин редакциясына комудал письмо бичигем. Айса болзо, онон улам корреспондент келип жаткан болор бо деп бодойдым. (*Пауза.*) Менде анайтпас арга жок болгон. Эмди сен де, байла, меге ачына бердин ошкош...

Ката. А не болгон? Сен меге оны жартап берзең.

Тарика кучыйактын уйазы жаңына базып келет.

Тарика. Кайран кушкакжак балазына жем бедреп, уча берген эмтир. (*Кенете коркыган бойынча.*) Ой, кэр, кэр, шонкор!

Каганы кучактап алат. Бу ойдō мыттык атты. Канатгарын жайган шонгор кыстың жаны орто келип тўжет. Мыттыкту И р а з а н кирет.

И р а з а н. Бу не болгон? Не табыш?

Тарика. (*Иразан жаар тап эди.*) Баш болзын, Иразан! Сен эмес болзоң...

И р а з а н. Ненинг учун «баш болзын»?

Тарика. Сен жагы ла менниг кучыйагымнын тыын корып алдын ише.

И р а з а н, С а н б а ш к а н е м е!

К а т а. Мен сени мындый чечен адучу деп качан да бодобогом. Учуп отурган шонжорды кажы ла кижи тўжуре адып болбос ине...

И р а з а н (*шонкорды көрүн*). Опызы чын, кажы ла киж и адып бол-
бос...

К а т а (кокурлап, кӱдӱринилӱ).

Алтын тайгабыстың
Адыла чертенедим
Адучы колыгар учуи
                                слерди качан да
Эң жараш кыстар оугилеер эди.

И р а з а н. А сен мени сүүр бедин?

К а т а. Нениг үчүн сени сүйүтөн?

И р а з а н. Канай нениг учун? Јаггы ла айтканыгла — чечет адыш
үчүн!

Ката. Јок. Мере жаңыс катап чечен атканы ас! *(Колыла чибининг бажы јаар уулайт.)* Бу чибининг бажындагы айрыны көрөп туруң ба?

И разан. Эйе, көр түрүм.

Ката. Оны сый адып ийзен, ол тушта мен сананып көрйин... Сен кыстың бек сүүжиге турар уул ба айса... түрбайтан уул ба.

И р а з а н. Тингизе адып ийгедий ле, је јангыс салкын эмеш чалтык
эдип јат.

К а т а. Учуп отурган шонкорды тўжўре адып ий турган кижиге, тым турган агаштын бажына тийгиспезим деп — ол не дегени?

И р а з а н. Је ченеп көртэй... (Шыкан 1 ат.)

Бу ойдō ойто мыттык адып, чибинниг бажы јерге келип тужет. Т а р и к а кайкай берген И р а з а н јаар кōрōт.

Иразан (патронын чыгарат. Патрон адылбаган эмтир. Эбиреде аяктанып). Слер кудайга бүдүп јадаар ба, кыстар?

Т а р и к а. А не?

И р а з а н. Јок, јок, тен тегине ле...

Т а р и к а (чибинин бажын јердеч кӱдӱрин). Кижинин сӱӱжи чибинин будагынан камаанду болотон эмтир деп качан да бодобогом.

Мылтыкту Каскар кирет.

Иразан (*сүйүнчилү*). Каскар! Кайран нѳкѳр! Эзен!

Каскар. Јакшы, јакшы, кару Иразан!

Иразан. Сен качан келген?

Каскар. Эки кондым.

Иразан. Кайдаг келдинг?

Каскар. Уренген јеримнег — Москвадан.

Иразан. Москвадаг ба? Акыр, акыр, бис тушташпагалы канча жыл боло берди?

Каскар. Эки жылга шыдарлай берди ошкош...

Иразан. Је, эзен, эзен, нѳкѳр. (*Колдорула онын ийиндеринен ала койып.*) Тен сакибас јанынан јаан сүйүнчи боло берди а! Айла сен эмеш ѳскѳргѳн дѳ эмтиринг. Бүдүжинг тѳп, тоомжылу. Јаанап калган. Чындап, бу кыстарла таныш. Бу кижининг ады Ката болор.

Каскар. Јакшылар, Ката!

Иразан. А бу онын үүрези — Тарика.

Тарика. Бис таныш эмейис.

Каскар. Мен карып бу эки кўннинг туркунына Тариканын кўўниле јетире ле тийген болорым деп ичимде эпјоксынып јүредим.

Иразан. Кўўниле тийген болорым деп?!

Каскар. Бу кеен ар-бүткеннинг ортозыла базып јүрүп, мен Тарикага тѳрѳл јери-јурты, мындагы јүрүм керегинде кѳп сурактар берген инем. Байла, ол менег чек арып чылаган ла болбайдар.

Тарика. Киж тѳрѳл јери керегинде куучыннан арыйт эмеш пе? Онын үстине слер јакшы кожондор до кожондогѳноор ине...

Иразан. Јакшы кожондор?!

Тарика. Мен бирүзининг сѳстѳрин де уренип алгам...

Каскар. Чын эмеш пе?

Тарика. Эйе, уренип алгам. Ката, уксанг да. (*Тын кычырып јат.*)

Улу бийик туулар ѳткүре
Ак мѳнкүлдердег суу аккан.

Каскар.

Менин де сүйүжим сеге јетире
Аидый ок улу буудактар ѳдѳр.
Қачаннын качанга бис жўни
Бир салымга бириктирип койор.

Тарика.

Бис жўннинг ырысту салымыс
Бирлик амадуга ичкери барар.

Чын јакшы кожонг дезеер.

Ката. Сўреен!

Иразан (*Тарикага*). А сен меге байа кожон сўўбей јадым деп айтканг. (*Каскарга.*) Айдарда, сен Катага да таныш турунг не?

К а т а. Андый эмей! Бис бир катап кожо танцевать та эткенис. Са-
наарга кирет пе?

К а с к а р. Ол учурал ундылат эмеш пе?

И р а з а н. Бот ол сего: туку качангы таныштар туру не!

К а т а. Слер ол тушта меге не телефон соклодоор? Тарыган болбой
кайдараар?

И р а з а н. Бот ол сего! Олор кожо танцевать эдерден болгой, бой-
бойыла таныжып та жүргүлеген туру не!

Т а р и к а (*Иразанга*). А сен не — кўнўркеп турун ба?

К а с к а р (*Катага*). А менинг ачынар учурым жок болгон бо? Бойоор
до бодозоор. Бу керек...

К а т а. Студенттердинг жаны жылдагы вечеринде болгон.

К а с к а р. Кремльдинг Жаан Өргөөсинде.

И р а з а н. Бот ол сего! Кремльдинг Жаан Өргөөсинде?

К а т а. Слер мени вальска кычырганаар...

К а с к а р. Мен слерди бистинг жердинг кижизи деп көргөн дэ бойын-
ча таныгам.

К а т а. Бис ол тушта төрөл жерис керегинде сўреен жакшы куучын-
дашкан жогыс па.

К а с к а р. Ого ўзеери, телефондорыстынг номерлерин де бичижип
алган жок бедис.

К а т а. Ошон слер ол бир узун сынту кысла танцевать эдил бар-
даар не...

К а с к а р. А слер кайдўн дэ барала, жанарда мениле жакшылажа-
рын да ундып салганаар...

И р а з а н. Бот ол сего!.. Анайда эдерге жарабас, Ката. Мен сени
киленкей жүректў кижин деп бодоп жүргем, а сен менинг нўкўримди табы
жоктон тарындырган эмтиринг.

К а т а. Ол сенинг нўкўринг деп мен ол тушта кайдаг билейин, кай-
ран Иразан.

Т а р и к а (*Каскарга*). Слер Катага онынг учун чын тарынып тураар
эмеш пе?

К а т а. Баш болзын, улустар, ўскў улустынг алдына жангыс ла менин
адааным албаар, же бе? (*Каскарга*.) Слер бого келгели эки кўн ўткўн, а
ненинг учун келгенеерди бир де билдиртпей жүргенеер.

И р а з а н. Же, Ката, кижиге тен тон ўткўре кадалбазан... Ол бойы-
нынг ижин бўдўрген, бош жок болгон ине. Онынг ордына, Каскар, канча
кўнге келгенинг айтсанг.

К а с к а р. Узакка ла эмес. Мен редакциянынг бир жакылтазын бў-
дўрерге келгем, ого туда ада-тўрў тайгама эмеш андап, амырап, ага-
тажын кўрўр, ароматту ўлўнининг жыдыла тынып алар деп. Удурум ўйгў
адамнынг ордына агаштын каруулчыгы болуп иштеп жадым.

И р а з а н. Айдарда, эмди сен тайганын кааны турбайынг.

К а с к а р. А сен нени кылын турунг?

И р а з а н. Мен бе? Оны сеге мен канай эптеп айдып берейин. Мыны жамандыра да болзо, жагымс үлтерлеп айдар аргалу. Же ук.

Алтындый Хакасиянынг жериле жүредим,
Албатынын кожондорун угадым,
Антыгарлу нөкөрлөргө туштайдым.
Төрөл жерим, алкыжым сеге!
Узун түндерде жылдыстар үстимде,
Айлар, күндөр айланат жеримди.
Мен жеримнинг үстинде жүредим.
Төрөл жерим, быйаным сеге!

К а т а. Ол бистинг энг озочыл жылкычыс ине.

Т а р и к а. Онызы чын. Иразан удабастан Москва дөңи выставкага барып жат. Төс жерлерден төрөл колхозына жетире озочылдардын жууны болгондо, ого сый жоктон болбой до барды ошкош.

К а с к а р. Эх, кайран нөкөр, эрдинг эри, күлүктинг күлүги болуп калган турбайын. Эр болгон адында андый болбой а! Ого үзеери, заочно үрөнип те турган болбойын. Эмдиги жииттердин модазыла.

К а т а. Быыл журтхозянститутка заочно үренерге белетенип жат. Мен ого эмештег болужын та жадым. Жартын айтса, бистинг студенттер үредүде бастыразы Иразандый турумкай болгон болзо...

К а с к а р. Не болор эди?

К а т а. Бастыразы жаным «төрт» лө «бешке» үренер эди.

К а с к а р. Мен бойым студент. Оны бил жадым. Сүүнедим, оморкойдым, кайкайдым, кайран нөкөрим!

И р а з а н. Же сен, Каскар, Катанын сөзин тын укпа. Тарынза, жок немеге тарынар, көдүрзе, тонг өткүрө көдүрер ине, бу менин үредүчим Ката. Карын, ол меге жаан болужын жетирип жат. Акыр, Каскар менин малымда укту аттар бар. Мен оларды өскүрери учун каруулу кижин болжарым. Ой болзо, бир-бир көрөрис, же бе?

Т а р и к а. Чындап, нөкөрлөр, атту-чуулу жылкычынын укту аттары менин адаруларымнын мөт тартатан чечегин үзе тепсеерге жеде берди ошкош. Оны канайда көрүп тураар, а, нөкөрлөр?

И р а з а н. Сен менин аргымак укту аттарыма чымыл укту шокчыл адаруларыңды коштой тургузар учурын бар ба, жок по? Айт тургуза.

Т а р и к а. Иразан. Бу сен канайда бердин? Ай-ай! Кичинек ле мактаарда, анайда билинбей каларга...

К а с к а р. Кудаймай! Мында тен кырлу жуу-согуш өдүп жаткан турбай.

И р а з а н. Кайда анда жуу-согуш! Жууда эки жанынан жуулажып жат. А мында бир жаны чагып жат, экинчи жаны колдорыла жагып, кыйгыкышкылу качып жат ине.

Т а р и к а. Же, мен барайын. Жаман сананбагар. Орой чыгар болор деп жалтанып жадым. Мен жогынаг эрмектежеер.

К а т а. Мен кожо барайын. (*Јүре бергилейт.*)

К а с к а р. Сүреен кыс... Кайкамчылу кыс...

И р а з а н. Сениг санаангла... андый ба?

К а с к а р. А сениг санаангла болзо, кандый?

И р а з а н. Мениг санаамла болзо, ак-жарыктыг устинде оног ар-тык кыс жок ошкош...

К а с к а р. А ол база анайда сананып жат па?

И р а з а н. Эх, Каскар, Каскар! Онын санаазын кем билер

К а с к а р. Мен туку ол Москвадагы ла тушташтан бери...

И р а з а н. Чындап, Каскар, байа шонкорды сен аттыг ба?

К а с к а р. Эйе, мен.

И р а з а н. А чибинин бажын база сен түжүрө аттыг ба?

К а с к а р. Жаман сананба, Иразан, мен бодогом...

И р а з а н. Кару нокорим, сеге мениг улудан улу быйаным болзын. Мыны мен качан да ундыбазым. Же бу куучын јүк ле бис экүнинг ортодо артсын, же бе?

К а с к а р. Јоп, Иразан. Јоп.

Т а р и к а л а К а т а киргилейт.

Т а р и к а. Куучындажарга чаптык этгис эмеш пе?

К а с к а р. Жок, жок. Карын, капшай келгенееер јакшы. (*Тарикага.*)

Мен слерле бир јаан керек аайынча куучындажайын деп бодогом.

Т а р и к а. Мениле бе? Јаан керек аайынча?

К а с к а р. Айса болзо, бис куучындажарга тура дөөн барарыс?

Т а р и к а. Јаан учурлу керек болзо, бараактар.

К а с к а р (*Ката ла Иразанга*). Жаман сананбагар, бис керек аайынча. Бисти сакып алаар. Чүрче ле.

Баргылайт.

К а т а. Айдарда, озор мынан озо тушташкан туру не? Айла озордын ортозында та кандый да јажытту куучындар табылып келген...

И р а з а н. Тарика онын кожонгын кандый јакшы кожон деп мактаган. Сен мыны бил жадыг ба, Ката?

К а т а. Узе, узе бил жадым, Иразан.

И р а з а н. А мен ого кожондоорымда, мен кожондорды сүүбей жадым деген. Сен мыны бил жадыг ба, Ката?

К а т а. Узе, узе бил жадым, Иразан. (*Оны алыктап.*) Сен... сен эмеш токунап, эмеш өкпөнг бас, Иразан.

И р а з а н. А мен недег токунайтам, а, Ката? Ол токунал кайда, Ката, мени токунадатан? Јүрөтим күй јат, Ката, күй јат.

Ката. Сен мыны жүрегиге теп-тегин жуук алын жадын ошкош, Иразан...

Иразан. Бу мени көрзөн, Ката! Күски баргаа чылап, кадып, кургап калгам. А ол дезе жаскы чечек чилеп чечектеп, жаранып жат. (*Кыйгырат.*) Агаш-ташту жерим, аламыш жытту тайгам, амырат бараксан уулынды, корсонын бас, аржан-кутук сууларын кайда? Ичейин, эмденейин, жазылайын. (*Жүгүрө берт.*)

Ката. Иразан! Токто! Токто! Тур!..

Тибиреде мантада берген аттың табыжы угулат.

Мантада берт. (*Санааркай берген кычырат.*)

Улу бийик туулар өткүрө
Ак мөңкүлөрдөгү суу аккан.
Менин де сүүжим сеге жетире
Андый ок улу буудактар өдөр.
Качанның качанга бис экүни
Бир салымла бириктирип салар.
Бис экүний бирлик салымыс
Бийик амадуга ичкери апарар.

Жок... жок... Менин де мында эдер немем жок. (*Жүгүрө берт.*)

Көжөгө.

ЭКИНЧИ БӨЛҮК

Экинчи көргүзү

Баштапкы көргүзүдеги апалга. Эртөн тура эрте. Иразан кирет. Ол суреен араай базып, көзүңкү карайт. Кенете колыла анда турган кичинекей бочкого табарат. Бочко тың жүнүрөп, жерге түжеле, тоолонот. Чочый берген Иразан жүтүргөн бойынча жыраалардын кийинине жажынат. Турадан колында мылтыкту Орамай чыгара жүгүрөт.

Орамай. Айу! Айу! Жаан өтөөнүн бойы! Мөтти уурдап жат! Жок, Орамайдын колынан неме уурдап болбозун! Айу да болзон. Танманы эм ле уйуктат койойын ба. (*Затворды чатылдадат.*)

Жыраалардын аржанынаг коркып калган Иразан өрө туруп келет.

Иразан. Жок... жок... Эгөөн... атпагар. Бу мен... Мен Иразан. Сдаюсь деп турум не. Сдаюсь. Колым көдүр жадырым.

Орамай. Бу кем? Иразан ба? Түү-үк! Чорт-май! Шилемир-шил-

тини сени! Јаш күчүк! Јаан өгөөнди јаба бастым ла деп бодогом. Јазап көргөжин, жапрай калган Иразан. Мынча кире жуукта Орамайдын колдон чыгып кайда барар эди ол, кайракан айу!

И р а з а н (*ачынып*). Слерге ончо ло тынду неме үзе ле айу деп билдирер јанду ба? Оноң кичинек болбос то айла. А чындап айдар болзо, өгөөн, мында айунын јыды да јок. Туку кумураан чактан бери мында айу јок. Төгүне ле бойын не төгүндеер. Ёстине улус коркыдар керек.

О р а м а й. Канай анай јок! Кем сеге айтты — јок деп? Билбей турган болзон, унчукпа, күчүк! А бу јердин адын улус тегин јерге Айулу кобы деп адаган деп пе? Эйе! Эл-јон эмди бара коркыганынан арай энмектебей турган. Иразаннан тенек болгон туру.

И р а з а н. Је мен, өрөкөн, јылкычы кижн, мал кабырып јүреле, айудан болгой, онын изин де бир көрбөдим деп турум не. Ого не тын ачына бердеер? Јаш тенек кижининг сөзине. Изү тарыйына ла айдый калдым не база. Јаманым болзын. Айу деп атпас ла эделе, акту јүрген бараксан јылкычы кижини арай ла болзо, амырадып койбой турганаар да. Бу да кижн ачына бербей база. Таң јаны аткан болзын. Соок, Ёстине чалын. Өлөң узун.

О р а м а й (*өкпөзи өчпөй*). Јок, јок! Айуны көрбөм дебе, дебе. Јаман ачынарым, јаман. Ол бери мененг коркып келбей јат. Ол бил јат. Мында озодон бери јаан анчы кижн јуртап јат деп. Айу тенек эмес. Ол сүреен санаалу ан. Орамай-ага болзын, ёстине айдары јок чечен мылтык болзын. Не ан коркыбай бери жууктаар деп турун?

И р а з а н. А бу айу деп ан тайганын ээзи болгон адында слерден айдары јок не коркор болотон? Онын шылтагы не, өгөөн? Чындап айтса. Оноң башка мен анчы ла анчы дейдеер. Бисте мында анчы эмес кижн де јок, өгөөн.

О р а м а й (*өкпөзи там көдүрилип*). А канай коркыбас? А не коркыбас? Онын шылтагы не дейдин бе? Эмди ле сеге јарт болор. Сен эмди ле алдында канча Орамай-аганы көр турун? Айт.

И р а з а н (*алаатып*). Канай канчуны? Јаңыс Орамай болгон — јаңыс Орамай тур јат. Сооктон эмеш калтырап јат. Јаан кижн јенгилченге тышкары чыкпас керек. Соок, сус. Оору-эш те табардан маат јок. Бот андый, өрөкөн.

О р а м а й. А сен билеринг бе, көстү төңөш, айу дезе сенен санаалу учун эки Орамайды көрүп јат деп?

И р а з а н (*оноң тын алаатып*). А бу ненин учун андый болотон?

О р а м а й. А бот анайда — экүни ле көрүп јат. Јаңысты көрөр аргазы јок. Је кайда, отур, оны мен сеге лаптап куучындап берейин.

И р а з а н (*күлүмзиренип*). Озолодо мен бир неме сурап ийейин деп бодогом...

О р а м а й. Јааннын јолын кеч ле, јаш күчүк. Јазап туруп угала, јанчыкка салып ал деп, јаан улус озогыда айдатан. Ук јадын ба?

И р а з а н. Жаманымды таштагар. Жаап туруп ук жадым, жаан жааш-
ту Орамай-ага.

О р а м а й. Же бот. Бу керек туку озо мен канчын-жинт эр тушта
болгон. Бу мөштин көр турун ба?

И р а з а н. Көр турум, Орамай-ага.

О р а м а й. Ол тушта бу чаал мөш тен бала кайыгаштыг ла бери
жанында болгон ине. Бир катан мен туку оңкоортынанг (комыла уулайт)
бу дөөн брааткам. Бар ла жаткан. Ол тушта менде мылтык кайдан ке-
лет, жагыс курыма малта ла кыстанып алган кижинен мен. Же бар ла
жадым, бар ла жадым. Бир ле көрзөм, бу ла сенин турган јеринде је ле
деген айу айпайсеерен туру. Тамаштарыла жагып ла јат. Байла, сен бе-
ри јууктаба деп турган ошкош. «Канай мен сеге јууктабайтам; мен
чике ол дөөн барып жаткамда» — деп айттым. Јок, јок. Бойымда ла
айдынган ошкош эдим. Малтаны ушта ла сок, жаан өгөбөнгө жалтаныш
јоктон удур ла бастым.

И р а з а н. Канай-анай? Айуга удур ба?!

О р а м а й. Өгүс айу эмес, энс айу ине. Же айу бут бажына, кижини чи-
леп, туруп алган мен дөөн басты ла. Мен удур ла. Бил турум — кан
јогынанг бис экү мында айрылыжып болбос. Кенете айу огура соккон
бойынча чурады ла. Мен малтала — чыт! — чаптым ла. Јаскан! Айу
ойто ло мен дөөн болт. Туура секиреле, база ла малтала — чыт! Јаскан!
Айу огура соголо, мени баштанг...

И р а з а н. Баштанг?!

О р а м а й. Сооро калган. Мен туура ла бол, бу ла мөштин кийини-
не калыйла, ойто ло малтала чыт ла!

И р а з а н. Јаскан!

О р а м а й. Төбөзин чике чаап түжүрүп ийгем. Бот андый керек
болгон. Мен ол тушта айуныг бир көзин уштыйла, чийге ле јип ийгем.

И р а з а н. Айуныг көзин бе? А бу не учурлу неме?

О р а м а й. Озогы улус анайда эдит јүрөтен деп уккам. Ол тушта
айу жагыс агчынын ордына эки агчы көрөр дежетен.

И р а з а н. Кижини көзин јип болот эмеш пе?

О р а м а й. О, оны кажы ла кижини болбос. Јүс кижидег бирү оны
эдер. Же онын кийининде мен эмди айудан коркор салым јок кижин.
Бот кандый немелер болуп јат.

И р а з а н. Айдарда, андый коркыбас учун слер мени айу деп арай
аайлап койбоон тураар не?

О р а м а й. А сен көзнок төөн сары тагла не албадан турган? Куру
бочколорды калырадып сырай... Чек мот уурдаарга келген айуныг бойы.

И р а з а н. Мен Тарнкага керектү келген инем. Ол үйде не?

О р а м а й. Ол мынча киреге јетире үйде не отурзын. Ол бир оны-
зына ла јүре берген эди.

Иразан. Кемге — онызына?

Орамай. Же ол Каскарга эмей база. Бүгүн түннө таң атканча ла уйку жоктон неме бичиген, та нени мыңдык коркушту узак бичиди болбогой. Бичиген чаазынын алала, жүрө берт.

Ираан. А нени бичиген?

Орамай. Эмдиги ойдо балдар нени уткенин ада-энезине айдар эмес. Чаазындарын алала, учуктай жүрө ле берген. Кайдан дезем, Каскарга деген. Ол ло.

Иразан. А не керектү барган?

Орамай. Мен сурабаган да. А не сураар? Ороман Петрокавичтиг айтканыла, авторитетти чеберлеер керек. Сеге каруу жандырбас болзо — авторитет жабызадып, суракты оны тегин не сураар.

Роман Петрокавич кирет.

Роман Петрокавич. Якшылар, Орамай-ага.

Орамай. Якшылар, якшылар, Роман Петрокавич.

Роман Петрокавич. Иразан, сен карын база мында турбайсың. Удабас сен меге керек болорунг.

Иразан. Корреспондентке кожо андажатанын айдып тураар ба?

Роман Петрокавич. Ха-ха-ха! Ха-ха-а! Эйе, эйе, Иразан. Сен кокурунла кижини тең талдыра каткыртып койор болбойсың. Сендий ууларды кизи канай сүйбөс, карузыбас.

Иразан. Айткан сөзбөр учун алкыш болзын, Роман Петрокавич.

Орамай. Лаш кижиге жалайк сөстүг жаан бескези билдирбес болор болбой. Лаш жааган тайга ошкош болор ине: жалаң ла чалын, тузасы ас.

Роман Петрокавич. А база не керек?

Орамай. Ороман Петрокавич, жинт кижиге жылу керек, кару керек: оны жылыдатан күн слердин айлаарда жүрген болбозын ба.

Роман Петрокавич. Бу сен менин кызымды кудалап отурган болбозын ба, карган согум?

Орамай. Жукарта айткан эрмекти ондоорго слер тең тың ла кизи эмейеер, жаан өгсөн.

Иразан. Жок, жок, өгсөн, ол керегинде менин уч те түжимде жок...

Орамай. Кемзингени кыс кижинин сүрин көдүрер, эрдинг эмес! Бил жүр, Иразан.

Роман Петрокавич. Лартын айтканжын, менин кызыма аргымак мал мантаган аланышту жыш-тайга эмес, алтан жүзүн чечектү ак жалаң керек. (Иразанга.) Сенин башта андын шулте табылган болзо, уул, оны торт ло эртеден алып, туура таштап ий. Тегин жерге чаптык эдер.

И р а з а н. Шүүлтегерге жаан быян, өгөөн. Оны бүдүрерге меге тен не де эмес.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Бот шак мындыйын учун мен сеге карузыйдым, Иразан. (Орамайга.) Бот көрдөр бө, өгөөн, кандый көтүс-тү улус бисте бар эмеш. Олорло бис оморкоор до учурлу, холду оморкоп то турус. Слердин Тарикадый сөс укпас, тескери улус оной тем алар, үренер, ченемел алынар керек.

О р а м а й. Менин Тарикам нени эдетенин бойы билер, өгөөн.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Бойы билер? Же андый болзо, өскө дө жерде иштезе, алдырышпайтан эмитир.

О р а м а й. Бу слер нени куучындап тураар?

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Кече правлениенин жууны болгон. Анда Тариканы өскө ишке көчүрер деп жөн жөптөгөн.

И р а з а н. Кайдөөн?

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Аринанын ордына, оны адаруга ийер дешкен.

О р а м а й. Аринаны адаруга ийер?! Бу ишти ол тен бир де кичинек билбес кижини.

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Слердий үредүчиле, күндүлү Орамай-ага, ол — үч те күн өтпөс — ончозын үренип алар.

И р а з а н. А-а, бот кандый эмеш. Слердин төрөөндөрү эмдиге жетире жагыс адаруда иштебеген. Эмди оны түзедер керек болуп жатпа? Жарт. Эжеерди бери экел жаткан тураар не, өгөөн.

О р а м а й. Канча жылга иштеп келген кижини канай өскө ишке көчүрерге турганаар, Ороман Петрокавич?

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Бу колхозтын текши тузазына керектү деп шүүшкенис. А мен качан бир колхозко коомой неме эткем бе? Кем айдар?

О р а м а й. Андый неме айтсам, аймаган бажым айунын жеми болгой, же жагыс ла...

И р а з а н. Айдарда, жарашпаган кижини јеринег јайладып турганаар ба, өгөөн? Бу бистин колхозто не болуп брааткан? Счетовод болзо — председательдин кайын адазы, кладовщик — сыйнынын өгөөни, эмди бара-бара эјези — пасекада боло берди. Правлениенин бастыра члендери — председательдин төрөөндөри. Слер нени сананган, анайда ла болуп јадар...

Р о м а н П е т р о к а в и ч. Сен бу сөстөринг учун кату каруузына турарын! Мыны бөк санан ал, Иразан! Узун тил башка оролор. Ундыбай жүр!

И р а з а н. А слер бу керектерде јастыра кылык кылын јадаар, нөкөр председатель. Мыны база ундыбагар. Бойоорго ороны бойоор казып јадаар. Кийининде көрөрсөр: кайда чын, кайда төгүн болгон.

Роман Петрокавич. А сен мени ўредерге турган ба? Жок, кўбрий, болбос. Мен сенен эмес, сен менен ўренер учурлу.

Иразан. А мен слерден неге ўренетем? Сууныг бажы киртизе, бойы да кирлү болор деген...

Орамай. Иразан, бу жаман, эп жок неме...

Роман Петрокавич. Немези жаман? Мен слерди ол жадараарда буудан чечип алганымды ундып салдаар ба?

Орамай. Жок, жок, мен Иразан жаан жашту кижиге мынайда кату удурлажып турганын жаман деп турбай.

Роман Петрокавич. Ол мўркўтле тебишкен каргаа уйадын билерге турган туру.

Иразан. Кўп каргаа мўркўтти де јерге отургузып јат, оғоўн.

Роман Петрокавич. Сен мыны меге не јўзинге айдып турган, а? Айт тургуза! Мен бала јаштан ала байдын батрагы болуп јўргем, а сен дезе...

Телефон шыгырайт.

Бу, байла, мени. (*Орамайга.*) Слер мында тур калаар. Орамай, менде жаан учурлу куучын бар. (*Турага кирет.*)

Орамай. А сен, Иразан, мыны ўзе угуп ла ал... Ороман Петрокавичле јснижерге турган болзонг, јангыс курч кўс ас, ўстине курч санаалу болор керек...

Иразан. Бу слер нени айдып турганаар?

Орамай. Байа бир кўн ле јылу керегинде куучын болды ине. Је бот, ук. Бўгўн энирде Тарика ла Ката јол жазаачылардыг ойынына барар...

Иразан. А барза не?

Орамай. Ойто Терен-Коолдын јанындагы јолло јанар. Онон Тарика он јаны дўн јанза, Ката сол јаны дўн, айылы дўн бурыыр. Эмди ондоп турун ба?

Иразан. Эмеш ондоп турум...

Орамай. Ката јангыскан болор. Јангыс јакшы ат керек!.. Је эм-эм ондодын ошкош! Бил тур, мен сеге најы, качан да болужарым! Шак ол тушта мен ол јердин јанында болорым.

Иразан. Жаан быйаным болзын, Орамай-ага!

Орамай. Је, је. Јангыс тилин ле тудун јўр.

Иразан. Эрдин јўрегинде ээрлў ат та јўрер — бир де кижи оны билбес.

Орамай. Бот, бот. Эрдин уулы — эгўниг сыныгы. Андый болбогондо. Кўксинг сениг ойлу эмтир, кўзинг сениг чокту эмтир, эрлў бўткен Иразан-Мерген. Сендий эр кысты уурдабаза, сенең ёскў кем уурдаар. Акыр ла болзын, Ороман Петрокавич! Сени эмеш ўретпейинче... Ай-

са болзо, болужар болор бо. Акыр, ол өгөөндө кандый андый жаан куучын бар болды? *(Тура дөөн барат.)*

Каскар ла Тарика киргилейт.

Тарика. Якшы ба, Иразан.

Каскар. Эзен, эзен, нөкөр. Бу сен неге мындый отко-сууга түшкендий болуп калган?

Иразан. Якшылар ла, ырысту јит нөкөрлөр. А мен кандый болгом, андый ла турум. Айу көргөн ат ошкош токунаалу ла бойым.

Тарика. Је чындаптаң не болгон? Айтсан.

Иразан. А айдып кайдар оны? Айса болзо, айдарга сананган кижинин јүрегинде жаан байрам, ырыс. Онын күүнин не өчүрер?

Каскар. Кандый бир эп јок неме болуп калды эмеш пе?

Иразан. Менде кандый эп јок неме болор деер! Јаңыс ла сүүнип јүргөн кижине мен. Күндөр айас. Ар-бүткен јараш. Сен Тарикала экү эртен турадаң ала эптү-јөптү амыранып јадаар. Устине сен оны јакшы кожојдорго до карын үредип јадырың. Меге мынаң артык не керек? Јаңыс Тарикада јарабас неме бар туру...

Каскар. Тарикада?

Тарика. Менде?

Иразан. Роман Петрокавич оны ижинен јайладып салган, ордына Аринаны ийип јат.

Тарика. Бот кандый! Је оныйыла бир де болбос!

Иразан. А сен канийеринг — правлениенин јобинен чыкпазың не. Роман Петрокавич эмди ле мында. Туку телефонло жаан учурлу керектер бүдүрип јадыры.

Тарика. Ол мында ба? Мен тургуза ла онын бойыла куучында-жарым! *(Тура дөөн кирет.)*

Каскар. Мен Роман Петрокавичти бу кирелү үрелген деп тен учте санаамда јок болгон. Мен оны озогы ла аайынча озочыл кижине, билгир башкараачы деп жаантайын тооп јүрөтем.

Иразан. Улус чичке јолло барарда, ол алдында болгон, эмди элбек јолго чыгарда — энг кийининде болуп калган. Бот Орамай-аганы да алзаң... Мен оны керсү, ак санаалу кижине деп бодоп јүрөтем...

Каскар. А Орамай-ага не? Мен бодозом, ол јакшы кижине, жаңыс оны Роман Петрокавич булгап јат ошкош.

Иразан. Озогы санаала јүрер күүндү. Сен билеринг бе, ол мени неге сүмелеп јат эмеш? Катаны уурдазын деп.

Каскар *(кайкай берген)*. Катаны уурдазын деп?

Иразан. Эйе! Катаны уурда ла уурда деп канча катап сүмелебедн деер.

Каскар *(алаатып.)* Бу мыны кижине не деп угар!

Иразан. Бу эски санаа-шүүтлелер улуста база бек ле арткан... Мен өнөтийин угаачы ла бол жадым, а санаамда өгөөнди жыду санаалары учун тың ла жалкыдар күүним бар.

Каскар. Чын, өгөөнди жалкыдарга жараар.

Тарика ойто келип жат.

Иразан (Тарикага). Же кандый? Куучындаштын ба?

Тарика. Эйе. Же туза ла жок. Ол өгөөн кижинин сөзүн угар эмес.

Иразан. Тарика, сен санааркаба, мен сеге болужар арга-сүмени табарым...

Тарика. Сен, Иразан, болужар кижинге болуш. Мында меге жагыс Каскар болужар аргалу.

Каскар. Мен сеге качан да болужар учурлу, Тарика.

Иразан. А менин болужым сеге керек жок по? Мен билгем, билгем, алдынан бери бил келгем — мен мында артык деп... Ырысту болыгар! (Жүрө берт.)

Тарика. Бу Иразан канайда берди?

Каскар. Иразан сүреен жакшы уул, жагыс ла эмеш өктөм. Кодуре ле немени жүрегине тоң өткүрө жуук алынар кижин.

Тарика. Бу слер нени айдып тураар?

Каскар. Жагыс ла ол меге слердин адагар, Орамай-ага, оны Катаны уурдазын деп сүмелеп турганын куучындаган.

Тарика. Катаны уурдазын? Ха-ха-ха! Кижининг каткызы келгедий неме эди. Бистиг өйдө андый керек болот эмеш пе?

Каскар. Каткымчылу эмей база. Ого үзеери, Ката оны сүүп жат, а ол Катаны... Иразанга уурдаарга да керек жок.

Тарика (алаатып). Эйе, эйе... Чын, андый эмей а... Чын, сүреен каткымчылу... Эйе, эйе...

Каскар. Бу слер канайда бердеер, Тарика?

Тарика. Жок, жок, не де эмес... Мен ол керегинде санапбай да жадым. Кемди Иразан сүүгенинде менин не керегим бар эди. Менин анда бир де керегим жок! Слер меге торт менин статьям керегинде айтсаар. Ол слерге жарады ба?

Каскар. Ачынган, критикалаган күүн-санаалар көп, же жүрүмдө болгон учуралдар, керектер ас болуп калган. Факттар ас.

Тарика. Айдарда, жарабаан ба? А мен оны таң атканча бичигем.

Каскар. Жок, статья жакшы. Же ол оноң артык болор аргалу. Мен слерге болужарым. Чындап айтса, мен шак онын учун бери келген чинем.

Тарика. А Роман Петрокавич корреспондент онын учун бери келген деп бодоп жат. Бастыра орооннын ичине онын озочыл ижин, герой

ат-нерезин мактап бичиирге деп. Билереер бе, ол слерле туштажуны канайда белетеп јат эмеш! Эң ару мотти арай үзе сыра этпеен јүр јат.

Каскар (каткырып). Эйе, мен ол керегинде уккам. Је эң ле каткымчылу неме не дезе, онын сандырап туруп сакыган корреспонденти мен — үч санаада јок Каскар деп, бир де кичинек сеспей јат.

Роман Петрокавич ле Орамай киргилейт.

Роман Петрокавич (Орамайга). Эрмек јеткен! Эртең ле ишти табыштыарга үзе неме белен болзын!

Орамай. Је анайда кенете эдерге јарабас, Ороман Петрокавич. Бу адару ине. Оскө кижини омор бачым јууктатпас та.

Роман Петрокавич. Кем јок, кырылбас!

Орамай (јаратпай). Кырылбас? Адаруны анайда айдарга јараар ба? Адару кырылбай јат, ол өлүп јат.

Роман Петрокавич. Канай анай кырылбай јат?

Орамай. Јүзүн-базын курт-конус, чымыл кырылар, а адару, кижичилеп, өлөр неме.

Роман Петрокавич. Је кейде кемјү бар эмес дегениниг бирүзи.

Орамай. Кей эмес. Улус адарудый нак, кару јаткан болзо, јүрүм јүс катап артык болор эди.

Каскар. Бу јолду, учурлу сөс, Орамай-ага!

Орамай. Адарулар качан да буспас ээжилерлү јадып јат. Омордың төс ээжизи мынды: иш этпеген болзон, курсак та јибезинг. Иш этпес адаруларды омор уйазынанг чыгара сүрүп јат.

Тарика. Улус та ортодо андый иш этпес адарулар бар.

Роман Петрокавич. Онызы сүреен чын ээжи.

Орамай. Улус бойының ада-энесин адарулардый тоогон болзо, кандый јакшы болбос эди. Адарулар курсагы түгенип, торолоор тушта эң калганчызында эне адару тирү артып јат, нениг учун дезе кажы ла адару калганчы арткан мөдин маткага апарып берип јат...

Тарика. А бойы ононг өлүп калар...

Орамай. Өлүп јаткан адаруны бир сутканын бажында сахарлу суула быкырып ийзе, ол тынданала, јаны алган мөдиле матканы тиргизип аларга тургуза ла ол дөөн тап эдер.

Тарика. А качан бойының колодозын бөштүден корыыр тушта, омор јуучылдардый јалтаныш јок тартышта өлгилеп јат. Онын учун адару, чымыл чылап, кырылбай јат, а кижичилеп өлүп јат.

Роман Петрокавич. Је онызы јакшы. Анайдарда, Тариканыг срдына Арина келгенинен омор бир де өлбөс.

Тарика. Јок, слер тог сткүре баш билинбегер, Роман Петрокавич. Мен адаруларым кемге де бербезим. Менен јоп јок слер анайдар

учураар жок. Бараак, ада, жетинчи колодоны көрөр керек. Каскар, слерге жаан быйан болзын!

Орамай. Бараак, бараак, балам. Жакшы болзын, Роман Петрокавич!

Тарика ла Орамай жүре бергилейт.

Роман Петрокавич. Көр туруң ба, кандый албатыла меге иштеерге келижиңат. Тен кижини ондоор кичинек те күүн-санаа жок улус. Адару ологорго колхозтын председателинен де баалу болор...

Каскар. Же мыны слер тен тегин айдадыгар... Ол сүреен жакшы кыс!

Роман Петрокавич. Эйе, мындагы улус үзе ле сүреен! Же жагыс ол «сүреенниң» тузазы меге билдирбейт. Мен бир ойдө онын адазын олүп жадарда буудан суурып алган болгом...

Каскар. Буудан суурып алганаар? Бу качан болгон?

Роман Петрокавич. Ол ойдө сен де, Тарика да жер үстинде жок болгоноор. Бис, жоктулар, колхоз төзөдөр деп жөптөшкөнис. Же байларга, жарт, бу канай жаразын. Бот ононг бир катап Орамай жууннан жанып жадарда, ологор оны чалмадайла, кайынга буугылап койгон.

Каскар. Буугылап койгон?

Роман Петрокавич. Эйе, эйе. Же кап чут ла карын мен үстине келгем. Бирүзин ол ло жерге жыга аткам, арткандары кача бергилеген. Бир ле минутка мен оройты — Орамай божоп калар эди. Ононг бери одус жылга шыдарлай берди.

Каскар. Эмди ол керекти күнүн ле эске алынып турганаар ба?

Роман Петрокавич. Мындый немени ундырга жарабас. А слор ундыгылап жат.

Каскар. Орамай мыны бир де ундыбаган. Ол өгөөн бастыра жанынан слерге жөмөжиңат.

Роман Петрокавич. Мен ол керегинде айтпай да жадым. Мен Тарика ла бу бир Иразан керегинде айдып турбай. Меге эмди ологордын болужы керек болгон. Биске Москванын ла областын газеттеринен жаан жакылталу корреспондент келиңат.

Каскар. А келиңат жаткан болзо, оны канайдар?

Роман Петрокавич. Оны жакшы уткыыр керек. Же сен, санаалу кижини, мен нени айдып турганымды бойын бил жадырын. Бистинг колхозты ол жакшы, өзүң жаткан жанынан көрүң барар учурлу.

Каскар. Же жакшы уткыыр дейле, нени эдерге сананганаар?

Роман Петрокавич. Уксаң да, Каскар, сен керсү уул инен. Сениң адаңла мен алдында агалу-ийиндүдий жүргенис. Сени арай ла болзо колыма жайкабаган кижини мен.

Каскар. А бу мында не керек, Роман Петрокавич?

Роман Петрокавич. А мынан улам айт турбай. Ол корреспондентти жакшы уткыыр керек деп.

Каскар. А уткыырында мында не бар?

Роман Петрокавич. Сен меге болуш. Ого колхозтын жадын-жүрүмүн көдүрө ле жакшы жанынан көргүзөр керек ине. Бир сөслө... ол бисти мактазын, көдүрзин.

Каскар (кокурлап). Бир сөслө, кокурлап айтса, онын «бажын айландырат» керек. Андый ба, нөкөр председатель?

Роман Петрокавич. «Бажып айландырат» ба? Ха-ха-ха! Бу сөстөр эмеш келишпей жат. Анайда айдарга жарабас. Же менин шүүлтемди сен чын огдоптырын. Менин Иразанла экунин мындый эрмек болгон. Андап барза, ол киж жастыра адып айабас, а Иразан билдирбезинен жыга адып бер турзын деп. Билдин бе?

Каскар. (каткырып). Сүмелү ле улус болтыраар. Ха-ха-ха!

Роман Петрокавич. Ха-ха-ха! Жаан керекте онызы жогынан болбос. Экү жагыс неме адып жат, а кемнин огы тийген — билбес. Же кем жок. Жакшы неме бичиирге келген кижини ок то жастыра аттырага ачу ине. Бистин албаты озогыдан бери ачык-жарык, күндүчи деп адаткан эмей. Андый мактыг учун киж тен эдин де кезип берзе, ас болгондуй. Бистин албатынын адын тудар керек, төрөл колхозтын магын көдүрөр керек!

Каскар. Мындый андаштын кийининде кандый да кату кижинин жүреги саржу чылап кайыла бербей база.

Роман Петрокавич. Айдып турум не. Айдарда, Иразан мени ле жагы эмеш керижип ий калган. Айла ол калганчы ойлордо тын баш билинер боло берген. Сен онын ордына андап барарын. Орамай сүреен жакшы сыра белетеп салган... О, ол бу жанынан эг жаан специалист...

Каскар. А ол корреспондент уй киж болуп калза?.. Андабазым дезде?

Роман Петрокавич. А сен эр киж... Эптеер өскө эп-сүме таппас кайткан?

Каскар. Же эр де киж бололо, сөскө кирбес, соок, кату киж болзо?

Роман Петрокавич. Бу сен тайгада өскөн анчы киж инен. Кажы ла ан башка кылык-жанду, кажы ла анды башка эп-сүмеле андаар керек деп билер инен. Жакшы андаштын кийининде кижинин жүреги көдүрини, сүүнчилү. Сүүнген киж артык та чөсчөй амзап ийип калар. А кожо ичкен, сүүнген кижинин колы сени бурулайын да дезде, көдүрилерге күч. Артык ичкен чөсчөй — ол жакшы жедектий, јединеле, кайдоһ лө једине берерин.

Каскар. Айдарда, слер ады жаан айылчыгарды жедектейле, јединерге турганаар ба?

Роман Петрокавич. Ха-ха-ха! Сен база айдарың ла. Ох-ох! Эйе, эйе. Ала-чоокыр барды айылдың уйкучы мыйы ошкош эдейин деп. Саалынан једектейле, саргарганча јединейин деп. Ха-ха-ха! Јок, кокур-лабаза да, ол бисле отурзып, кепке бассын, Айулу кобыда ат-нерелу мындый улуска туштадым деп бастыра Хакасияга, республикага, ороон ичине јарлазын. Уктың ба? Мен јеримнинг улузымның, колхозымның магы учун нени де килебезим

Каскар (каткырып). Слердин күүн-саңаа бийик, эгөөн, бийик. Айдарда, једектейле, јединер ле бе?

Роман Петрокавич. А не, керек болгондо, јединер де. Јоп по? Каскар. Јоп, јоп, нөкөр председатель.

Роман Петрокавич. Озолодо јаан быйаным, Каскар. Ол келзе ле, мен сеге тил јетиртерим. Је, јакшы болзын, Каскар!

Каскар! Јакшы болзын!

Роман Петрокавич јүре берт.

Күч, күч керек менин алдыма тургустыгар, Роман Петрокавич. Бойымды бойым једектеп, јединип јүрерге келижип јат. (Санана берт.) Је менде оноң до күч керек бар. Эх, мен ого сүүжим керегинде айдатай арга бар болзо... (Кычырат.)

Тенистердең терен,
туулардан бийик,
Аржандардан ару,
мөңкүлөрдөң жарык
Менин сүүжим, кара көстү көөркий!
Бу жүрүмде берилген күндерим,
Ырызым, амадуум, иженчим —
Јаңыс сеге, кара көстү көөркий!
Јаңыс сеге жүрегим берерим.

Ката кирет.

Ката. Мен слерге чаптык этпедим бе?

Каскар. Јок, јок...

Ката. Слер Тарикага жаңы кожон чүмдеп алган турбайаар.

Каскар. Кожон бо? Јок, јок... Бу өскө. Оноң Тарика эмди үйде јок то.

Ката. Айдарда, оның учун слердин кожонгоор эрикчелдү турбай.

Каскар. А менин сүүнчилү эдип чүмдеер учурым да јок.

Ката. А мен кандый да күч болзо, жаңыс ла сүүнчилү кожондор кожондорын сүүп јадым. (Кожондойт.)

Јаш блонгнѳн јалаш мен туткам,
Јут-јанмырлар бир оны ѳтпѳс.
Чичке кулузынла эжикти бектегем,
Сѳѳгенимнен башка кем де сеспес.
Ајан, ајан, ајан, тидир.
Сѳѳгенимнен башка кем де сеспес.
Таң адарда, јылдыстар јылыјат.
Эбире кѳр јадым, уул кел јат деп.
Јаңгыс кѳшкажак тѳниле кожондойт.
Јѳрегим ачып јат, кѳѳрјийимди сакуп.
Ајан, ајан, ајан, тидир.
Јѳрегим ачып јат, кѳѳркийимди сакуп.
Кортук уулчак јапашка кирбеен,
Јаан јаашка ѳдѳп ол конгон;
Таң кызарганча тидинип кирбеен,
Ак јаланда калтырап конгон.
Ајан, ајан, ајан, тидир.
Ак јаланда калтырап конгон.

Каскар. Слер јастырып јадаар: ол уул андый ла јобош киж
эмес.

Ката. Јобош эмес деп пе?

Каскар. Бир де. Орамай ѳрскѳн ол јобош деген уулга слерди
уурдап алзын да деп јѳптѳп јат.

Ката. Чын эмеш пе? А ол јобош уул удура нени айткан?

Каскар. Ол слердинѳ оны сѳѳп турганаар билип туруп, андый ка
гу кылыктар кылынып алып кайтсын.

Ката. Айдарда, ол јобош уул мен оны сѳѳп турган деп бодоп јат
кан ба?

Каскар. А чындап айтса, ол андый эмес пе?

Ката. Айса болзо, ол уул бойына аа јок тың бѳдѳнип турган?

Каскар. Је слер јангы ла ол уулды јобош деп айттаар не?

Ката. Мен... мен... Ол уул чын ла бу керекти торт быжу деп бо
доп јат па?

Каскар. Байла, андый туру. Ненинѳ учун дезе Иразан слерди
уурдайтаны керегинде меге сѳреен каткырып куучындаган. Иразан сѳ
ресн јакшы уул, ол слерди тын сѳѳп јат!

Ката. Иразан? А-а, керек Иразанда турбай. Айдарда, слер мени
худалап турганаар ба?

Каскар. Мен бодозом, ого куда да керек јок ошкош.

Ката. Эйе, онызы чын. Ого куда бир де керек јок. Ого ѳзеери,
слерден јакшы куда да чыкпас ине. Мен бодозом, слердинѳ бойоорго ку
да керек ошкош.

Каскар. Слер анай бодоп тураар ба?

Ката. Эйе... Же бу куучынды токтодолы. Ол Орамай-аганы озогы
бидин кылык-жанын таштабай турганы учун эмеш не үрөтпөс?

Каскар. Мен де анайда бодойдum. Же кандый да келишкедий эп-
суме табар керек.

Ката. Акыраар, акыраар... Менде бир план табылды... Иразан
кайда?

Каскар. Иразан? Слерге Иразан керек пе?

Ката. Эйе, эйе. Ол жоктон не де болбос. Мен оны барып бедрейн.
(*Јүрө берт.*)

Каскар (*жангыскан*). Эх, Каскар, Каскар! Улустын бажын айлан-
дырып, жедектеер деп жүрөле, бойын жедектеттиргенин бу турбай.

Учинчи көргүзү.

Тайга. Түн ортозы. Чаал мөштин төзинде Орамай-ага отуру.

Орамай (кожондойт).

Тайга та уйуктайт,
та уйуктабайт.
Тайгада не де көрүнбейт.
Же тайга ончозын көрүп жат,
ончозын көрүп жат.

Мун көстөрлө
тайга аыктайт.

Тайга та уйуктайт,
та уйуктабайт.

Тайгада не де угулбайт.
Же тайга ончозын угуп жат,
ончозын угуп жат.

Мун кулакка
тайга тындалайт.

Ай ла ай! Ай ла ай! Эмеш эп жок неме болорго жат. Карган кижн,
аргазы табылбаан чылап, жаш улустын ортозына не киришкен деер.
Уят, уят! Же бир жанынан сананза, Иразан керсү, жакшы уул, жакшы
бала аларга жат. Олор бой-бойлорына жарашкан. Качан түпте түнөй ле
биригетен улус. А Ороман Петровачич сырай мен кызым пастухка
бербезим дебейтен бет. Бу не деген сөс? Бу не деген коомой кылык?
Шак бу мынын учун оны үредер керек. Јоннын башчызы болуп бийик
тоомјыда жүрөле, өрөкөннин баш айланып, эмди чек үрелерге јетти.

Оны аргадаар керек — ой ёткөлөктө. Жаш улустын жолуна удур туруп, чеме болбогонун көрсө, өрөөн сананар, тартынар болор бо. Кичи бой-
унун жастыразын оңдоп баштаганда, ойто түзөлгени ол деп айдарга жа-
гаар ине. Акыр, мен не узак жуучындана бердим? А бу Иразан не удап
турган?

Тайга та уйуктайт,
та уйуктабайт.
Тайгада не де көрүнбейт.
Же тайга ончозын көрүп жат,
ончозын көрүп жат.
Мун көстөрлө
тайга айкалат.

И р а з а н кирет. Колдоруңда жаан таар кучактанган.

И р а з а н. Орамай-ага!

О р а м а й. Бу сен бе, Иразан?

И р а з а н. Керек бүткен, Орамай-ага! Көдүрө ле слердин айткана-
арла болды.

О р а м а й. Кедерет! Мен сече кандый да неме айтпагам. Кичи эр-
мектенерге болбос, көдүрөзи тындагылап койгон турар!

И р а з а н. Араай... Мында кем де бар чылап билдирген. Же туттур-
ган кийининде божогоныс бу, өгөөн. Экилебис түрменин түби дөөн так
тегин ле күлүрей берерис.

О р а м а й. А менин не керегим бар? Сен бойунун керегин бойун
эдип жадын. Бу ай-караңуй түндө та не таар тудуңу ал жүргөн кичи...

И р а з а н. Бу, бу... слердин айтканаарла...

О р а м а й. Тым дейдим! Кандый андый «айтканаарла?» Кем де се-
че нени де айтпаган. Акту бойунун ла алкы-жөөжөн тудун жүрүн.

И р а з а н. Же, же, өгөөн, токтозын, болор. Мен атка бар келейин,
слер таарды көр тураар, же бе?

О р а м а й. А бу таарын... алгырып чыкпас па?

И р а з а н. Неме?

О р а м а й. Алкы-жөөжөн табыш этпес пе дейдим?

И р а з а н. Жок, жок. Унчукпазым деген.

О р а м а й. Унчукпазым деген... Кудай ла дезен база! А мен айтпай,
меч... мен озолодо бил турбай. А мен... мен... нени айттым? Мен нени
де айтпадым не. Кудай ла де! Же бу чочконун балазы болзо, бу кан ал-
тайды бир эдип эм үзе ойгозор эт. Кой болзо... кой уурдаган болзо — тут-
турза, түнөй ле каруузына турар керек. А кыс... кыс бойы «унчукпазым»
дээр туру не. Кудай ла де! Кайкамчылу неме. Эх, Орамай, Орамай,
карыр жөптө кыс уурдап турганда, эр бойун турбайын. Хе-хе-хе!
Тың ла. Тен эди-канын изип, эт-жүрегин ойноп чыгар неме турбай, хе-

-хе-хе! Тен јаантайын да кыстар уурдагадый неме эмтир не бу. Кижинин тен куды кайнаар неме эди...

Иразан. Же мен бар жадым.

Орамай. Акыр, мыны эмеш жажыра сугуп салаак.

Экүлөп таарды жыраалардын бэогине апарып сужкулайт.

Орамай. Бу сенин алкы-жөөжөн тен бир кыгыс та этпес... Санаа-лузы сүреен болтыр.

Иразан. Же слер көрүп отураар. Мен чүрче ле.

Орамай. Же бар, бар... Айу апарат деп пе база оны.

Иразан жүре берт. Орамай жагыскан куучынданып отуры. Же жагыс ол эмди, таардагы кижн укпазын деп, араай эрмектенет.

Кем жок, кем жок. Керек бүткен. Иразан коомой уул эмес. Адазы эмеш чорчынгада да, кайда барат эмеш. Бойы да унчукпазым деген де. Эмдиги ойдо ада-эненин жагыла болор эмес, эки бойынын табышканыла. Ороман Петрокавич, озогы жаңдарды эмди жаңдабаар дебей бис оны. Ичкери көрөр керек, жашбоскүримнин ырызын көрөр керек, келер ойди сүүр керек дебей ого. *(Тыңдаланат.)* Кем де келип жат. Базыдынаң уксам — Иразан эмес. Көк жарамас, бу неме атазы боло берт? *(Жыраалардын бэогине жажынат.)*

Мылтыкту Каскар кирет. Ол Орамай жажынган жыраа дбөн бгөлөп келеле, мылтыгын шыкайт. Жырааның ары жагынаң Орамай туруп келет.

Тур! Тур! Атла!

Каскар. Кем бу?

Орамай. Атла, атпа дейдим. Тиру кижини адатан ба?

Каскар. Орамай-ага ба?

Орамай. Каскар! Якшы ба, Каскар! Сен не мында мылтыкту баскындап турган?

Каскар. Айу базып туру деп билдирген. А слер нени эдип турганаар мында?

Орамай. А мен база айу баскындап туру деп бодогон нем.

Каскар. Же, айдарда, жазап көрбөктөр, бгбөн.

Орамай. Нени көрөтөн? Айу туку качан жүрүп калбай.

Каскар. Кайдбөн уулу барды?

Орамай. Туку ол дбөн. Бар, бар, једижер болорын ба.

Каскар. Кожо бараак, Орамай-ага. Слердий айучы аңчыла кижн коркыбас та ине.

Орамай. Бар ла. Мен мында болорым. Айса болзо, ол ойто бери келедим деер.

Жырааларда не де кыймыктана берди.

Каскар. Бот, бот... Ол... мында! (Мылтыгын жыраалар дөөн уулайт.)

Орамай. Аtpa!

Каскар. А не?

Орамай. Аtpa дейдим! Анда не де жок!

Каскар. Канай жок. Ол туку жыраанын өзөгинде карарат не.

Орамай. Жок, жок... Ол... ол кижинин алкы-жөөжөзи.

Каскар. Кандый алкы-жөөжөзи? Кандый кижинин? Көрөөр, туку ол кыймыктанып туру.

Орамай. Аtpa дейдим... Кайда, мылтыгын берет.

Каскар. Анда айу, айу... Ат жадым...

Орамай. Токто... Анда... бала.

Каскар. Кандый бала?

Орамай. Айунын балазы. Кичинек айу.

Каскар. Кичинек айу дейле, килейтен бе?

Орамай. Килейтенинде эмес, кет түргөн мынан ары, кедери!

Каскар. Бу слер канай турганаар, Орамай-ага?

Орамай. Же торт унчукпа, Каскар, андый болзо, торт ло унчукпа... Мылтыгын тудунганча мынан торт ло амырынга бар...

Каскар. Мен тен нени де ондобой турум, өгсөн.

Орамай. Көк жарамас, аймаган бажым айу жи, мен бойым да нени-нени ондоп тургам деп пе. Сен торт ло мынан ары бар. Кинчекке кирерин.

Каскар. Жок, мен ол айуны жыга атпайынча барбазым.

Орамай. Аtpa дейдим ине, Каскар, аtpa. Торт мени ат онын ордына. Жүүлгек бажым учун жүрегим дөөн адып кой.

Каскар. Же бу канай тураар, өгсөн?

Орамай. Мен сече ончо чынды айдарым. Жаңыс ла, баш болзын, оны аtpa. Анда бала...

Каскар. Бала айу ба?

Орамай. Кандый анда бала айу? Анда бала... Кижинин жөөжөзи...

Каскар. Кандый жөөжө, өгсөн?

Орамай. Кижинин дейдим не. Кайда берн бас...

Экүлөп таарды сценанын ортозына чыгарат.

Каскар. Бу кижн туру не!

Орамай. Мен билбезим, нени де билбезим. Мен жүк ле ичимде саназм айткам. Ол ончозын бойы эткен.

Каскар. Айдаар, бу кем?

Орамай. Сече айдарым. Же жаңыс мен айткан деп айтпа. Ол... ол Ката. Ороман Петрокавичтин кызы.

К а с к а р. Ката?
О р а м а й. Оны Иразан...
К а с к а р. Уурдап алган ба?
О р а м а й. Андый ошкош.
К а с к а р. А слер болушканаар ба?
О р а м а й. Бир кичинек.
К а с к а р. А слерге уйатту эмес пе?
О р а м а й. Бир кичинек. Сен жагыс кемге де айтпа. Мен жакшы не-
ме эдейин деп бодогом. А сен...
К а с к а р. Айдарда, мында Ката ба?
О р а м а й. Ката. Аймаган бажым айу жи, бу Ката эмес болзо...

Сол жанында жыраалар шылырай берди.

(Орамай коркыган бойынча кыйгырат). Айу!

К а т а кирет.

(Алаатый берген.) Ката!

К а с к а р. А Ката бу келди не, өгсөн.
К а т а. Жакшылар ба, Орамай-ага! Бу мындый орой мында нени
эди турганаар?
О р а м а й. Санаам энделе берт! Агару кудай, санаам энделе берт!
Сен... Сен Ката ба?
К а т а. А Ката эмей.
О р а м а й. А бу? (Таар дбөн уулап.) Бу... не?
К а т а. Кайда көрөктөр. (Таарды чечет.)
О р а м а й. Тарика?
Т а р и к а. Ада!
К а с к а р. Слер бого канай киргенеер?
Т а р и к а. Мен Терен-Коолдын кырыла бар жаткан болгом. Кене-
те кем де мени туткан бойынча бу таарга сугала, та кайдбөн дб апар-
ган. Эм бу... Же бу ла.
К а с к а р. Айдарда, слер бойоордын кызаарды уурдаган турбайа-
ар. Орамай-ага?

И р а з а н кирет.

О р а м а й. Иразан!
И р а з а н. Не болгон?
О р а м а й. Не де болбогон. Сен атка бар турганчаң, мен мында
бир эмеш чайкала бертирим. (Ката дбөн көргүзет.) Бу кем?
И р а з а н. Ката.
О р а м а й. А бу кем? (Тарика дбөн көргүзет.)

Т а р и к а. А сен кемди уурдаган?

И р а з а н. Мен кемди де уурдабагам.

Т а р и к а. Ада, бис слерди андый кылык сананган учун бир эмеш
Ўредер деп бодогонус.

К а т а. Озогы ойдинг јескинчилу кылыгын Орамай-ага качаннын
качанга ундып салзын деп.

К а с к а р. Слерди эмеш уйалтар деп сананганыс, Орамай-ага!

И р а з а н. Бистин сйдө сүүген кысты онон јоп јогынанг уурдаарга
јараар ба?

Т а р и к а. Бу мындый кижии уйалар неме слердинг санаарга кайданг
кирген, ада?

О р а м а й. Ай, балдарым, слер кокурлаган турбайаар. Айдарда,
мен јуулбеен эмтирим. Бу болгон неме сүреен јакшы. Бу ончозы сүреен
јакшы! Ха-ха-ха! Карган тенекти ўреткенинде ненинг јаманы бар деп.
Јангыс мен база бир карган тенекти ўредерге санангам ине. База ла
озогы кылыгы учун. Ха-ха-ха! Бажым ол јеринде бе? Ха-ха-ха!

Т а р и к а. Аймаган башты айу карын канайып јибеем болотон?

К а с к а р. Је бу слерге ўреду болгон болбой, ўрөкөн. Ачынары јок-
тон айдадыс, Орамай-ага. Јаан кижии, электеди деп тарына бердеер,
јаш улустын јаманын таштагар.

К а т а. Айла бу слер, јаш кижии чилеп, мени уурдажып, канайда
бергенеер, Орамай-ага!

О р а м а й. Каткыраар ла, электегер ле, балдарым. Тенек кылыкты
шоотпоончо, тегин онон айрылып та болбос. Мен слердинг ырызаар
учун амадап турбай, озогыдан арткан јаман кылыкка тартыжайын деп
јүреле, озолодо бойым анда бол калтырым ине. Ороман Петрокавичти
ўредер деп јүрген Орамай-ага озолодонг бойы орого түшкен эмтир.

Бастыразы сүүнчилу каткырыжат.

Јок, качан бир мындый каткымчылу керекке учурадым эмеш пе?

Т а р и к а. Каткымчылу эмей база, ада.

К а с к а р. Јүрүмимде мен бир мынай каткырбаан ошкожым.

Т а р и к а. Мен де таарда отурала, јук арайдан ла тудунгам. Кат-
кырган болзом, чын да сагыжын ычкынып айабас эди.

О р а м а й. Је керек каткыла божогоны сүреен јакшы эмес пе, бал-
дар? Слерге каткымчылу, а меге дезе сүүнчилу.

Ончолоры јиркиреде каткырыжат.

јаманым таштагар, балдарым. Сен, Иразан, сен, Ката, карган кижиге
тынг тарынбагар.

Т а р и к а. Ада, ада, анайда айдышпай, јоп јогынанг уурдап, оно-
кандый ырыс болор, ада?

Орамай. Онызын мен билбезим. Оны слер, јашöскүрим, бойоор менен артык билереер. Айдарда, Тарика, сен Иразанды сүүген болзон...

Тарика. Ада, бу слер нени айдып туругар!.. *(Јүгүрө берт.)*

Иразан. Тарика! Тарика! Мени сакып ал!.. *(Кийининен ары жүгүрет.)*

Орамай. Ойто ло јастыра неме айттым эмеш пе?! Тарика! Балам, гур! *(Кийининен ары барат.)*

Ката. Је бот. Качан да мен мындый макалу каткырбаган эдим. Эмди кенете ойто эрикчелдү боло берди.

Каскар. Ол Иразан барган учун эрикчелдү боло берген... Мен оны эмди ле барып экелейин.

Ката. Кайдарга? А ондоп јадым... Слер Тариканын кийининен барарга јадаар. Мен слердин күүн-санаар бил турум. Бараар.

Каскар. Је, мен...

Ката. Бараар, бараар... Слер оны... А слер не туруп калдаар? Бараар.

Каскар. Ката... мен... *(Ол эмеш турала, онон кенете бурылып, жүрө берди.)*

Ката. Јүрө берт. Эх, улустыг айтканыла, ой эмди башка болуп кубулган. Айса болзо, эмдиги өйдө уулдар кыстарды эмес, а кыстар уулдарды уурдайтан учурлу? Эх, сени уурдап ал деген болзо, канайып уурдабас эдим... Сени уурдаарга мени не де токтодып болбос эди... Сени... кайран көөркийим! *(Кожочойт.)*

Јаш өлгөннөг јапаш мен туткам.

Јут-јантырлар качан бир өтпөс.

Чичке кулузынла эжик бектегем,

Је оны кайран көөркийим сеспес.

Уурдаар күүним канча кирелү келип јат!

Көжөгө.

УЧИНЧИ БӨЛҮК

Төртинчи көргүзү

Роман Петрокавичтин туразы Столдо телефон шыгырайт. Бир кыптан Ката чыгып келеле, трубканы алат.

Ката. Ук јадым. Эйе... Ката. Арина, сен бе? Араай айтсаар, эје, не де угулбайт. Не болгон? Эки орой уча берген? Качан? Бүгүн бе? А

нени көргөнөср? А ишти билбес болзо, өскө кижинин ижине де барбас-кирбес керек болгон. *(Трубканы салат.)*

Роман Петрокавич кирет.

Роман Петрокавич *(ачынган бۆдүмдү, стол дөөн стенгазетти тыч чачып ийет)*. «Бистинг үнде» Иразаннын алгас-телгес статьязын кычырдың ба?

Ката. Алгас-телгес ле неме оног мен көрбөдим.

Роман Петрокавич. Сен меге айдып бер — колхозты кем баштап жат: мен бе, Иразан ба?

Ката. Слер.

Роман Петрокавич. Айдарда, Иразанга менең не керек? Ол ненин учун меге иштеерге чаптык эдип жат, а? Жылкы кабырганы жетпей турган, эм келерде мени үредер жүүндү. «Председатель бойынның төрөндөрүн көдүрүп жат». Бу не дегени, а? *(Столды жудруктайт.)*

Ката. Иразан слерге жаман эмес, жакшы эдерге жат.

Роман Петрокавич. Кандый жакшыны эдерге турганы иле көрүл жат.

Ката. Слер, ада, улустың ак-чек критиказын уккан болзоор, бой-сорго ло туза болор эди.

Роман Петрокавич. Бу ак-чек критика ба? Бу каралаш, жамандаш, жабарлаш ине. Критика мында конбогон до.

Ката. Айса, Тариканы не тегин жерге иштең чыгардаар? Ол — адаручының үредүзин божоткон, иштеп таскай берген јиит специалист. А Арина нени билер? Јаңы ла Айулу кобыдаң телефон соккон, бүгүн эки орой чыккан, тудуп болбогом дейт.

Роман Петрокавич. Канайда анайда «тудуп болбогом»? Бу не дегени? Кем јөп берген? Эх, билгем, билгем, Арина адаруны болуп албас деп...

Ката. Айдарда, оны не Тариканың ордына ийгенсер? Айла айылчы дейле, адаруга азык эдетен ару мөтти сырага үрезин деп кандый устатта бичилген болотон? Айландыра турган улузаар — көдүрө јалканчыктар. Правлениениң јууны болзо, «төрөндөр јуундап барып жат» деп, улус айдыжар. Мыны меге угарга коркушту уятту. Чынды көскө айткан улусты слер көрбөй јадаар, а јалканчыктар макта јүрүп жат. Бот эмди алган ажаар ол. Адарулар бүгүн кайда? Арина артканын да үзе учурып ийер. Мындый кылыктараар учун иштең чыгарары ас, жаргылаар керек!

Роман Петрокавич. Эмди меге ончозы јарт! Сен де олорло кожо эмитрин! Ончогор меге удур! Акту бойымның кызым адазына оро казып жат! Бүгүңги күннең ала менде кыс јок. Мен председатель болуп иштегенчем, меге кем де чаптык эдер јаңы јок. *(Телефонның трубка-*

зын алат.) Айулу кобыны! Алло, Айулу кобы ба? Кем бу? Орамай ба? Слер анда не, уйуктап калганаар ба? Эки орой кайда барган? Тургуза табала, тутсын... А кайдан табатанаар, анан табаар. Мен колхозымды түредерге бербезим! Кем бай ошкош? Мен бе? Мен сеге једерим, карган согум! Айулу кобыдан тургуза ла бар! Сенин јерин анда эмес! (Трубканы јырс этире салат.) Мени бай болуп калган дийт. Мени? Байларга бала јаштан ала батрак болгон кижини! Мен бу колхозты тӱзӱӱримде, байлар мени адар деп кетеп јӱретен, а эмди мени сен бай чылап баш билинбе деп уреткилеер кӱӱндӱ. Карган согум, айунын эдӱзи! Мен сеге јетпезем, кӱр ал.

Ката. Ада, јажы јаан кижиле анайда эрмектежерге јараар ба? Роман Петрокавич. Бу бистинг бойыстын керегис. Сенде ун де јок отур.

Ката бойынын кыбы јаар јӱре берт.

Айдарда, мен бай боло бергем бе? Акыр ла болзын, најылар. Мен слерге једерим. ӱткӱре тыгыбаар ла.

Иразан кирет.

А-а, бистинг кӱндӱлӱ корреспондент пе? ӱдӱӱр, ӱдӱӱр, былар. Не керектӱ келдеер?

Иразан. «Бистинг унибис» деп стенгазеттинг јангы номерин алдаар эмеш пе, Роман Петрокавич? Колхозчылар кычырарга сурап јат.

Роман Петрокавич. Слердин «Унеер» бу јадыры. Је мен оны сеге бербезим.

Иразан. Ненинг учун?

Роман Петрокавич. Ненинг учун дезе стенгазетти чыгарардан озо мениле јӱптӱӱӱр керек болгон. А сени мен керегинде јастыра статья бичиген учун судка берип јадым, кару корреспондент, јӱп пӱ?

Иразан. Јӱп, нӱкӱр председатель.

Роман Петрокавич. А мен байдын малын кабырып јӱреримде, јер устинде сенин јыдын да јок болгон деп сен билерин бе? Эмди мени канча јылга озочыл колхоз баштаган председатель, јаан јашту кижн деп тоор ордына албатынын алдына акара-баш јогынан јамандап јадын. Јаан кижини анайдарга јараар ба? Эм не келген? Не керек?

Иразан. Јаан јажарда эмес, Роман Петрокавич. А стенгазетти ойто береер.

Роман Петрокавич. Јарабас статьялу стенгазетти јоннын алдына илерге јараар ба?

Иразан. Је андый болзо, мен райкомго комудал бичиirim. Колхозчылардын унин угардан болгой, стенгазетти де кычырарга бербей

јадаар. Јажаар јааны чын, жарлу авторитедигер бары база да чын, је јастыраларыгар түзетпей јажына база отурбазаар. Слер акту бойымнын адым, магым дейле, улусты да ундып браадаар ошкош... Андый, ака өгөөн.

Роман Петрокавич. Айдарда, райкомдоорго бо? Же тартыш ла... А, чындап, сен үренип барар деп турган бедин? Же бар ла, адаг-энег жаан јашту улус, арга-чагы чыга берген. Олорго болуш керек болор. Ачыныжала, Роман Петрокавич болушпас деп сананба. Роман Петрокавич андый кижн эмес. Одын, өлөңди, керек ле болзо, тартып экелип берерис. Меге камдалыжар ордына торт барып үрен, уул. Же бот... А сен капшай ла райком... райком... Мен чилеп он, јирме, одус гөртөн јылга кызыл тынын кысканбай колхоз учун тартыжып келген болзон... айдып турган сөстөрнннн агузын эмеш билер эдинг... *(Телефон шыгырайт. Роман Петрокавич трубкины алат.)* Неме? Корреспондент? Төс јерден бе? Конторада? Эм ле келерим дегер! Тургуза ла Тарикага кижн ийеер! Көндүрө айылым дөөн келзин. *(Трубкины салып, терин арчыйт.)* Ух, изү! Бүтүн јаспас күкүрт болор болды ба? Айылчы јет келтир. *(Туруп јаткан Иразанга көрүн.)* Иразан! Сен не туруп калгаң? Отур. Же өөркөшкөн... эм болор. Ачыныжар эй јок. Айылчыны уткыыр керек, албатынын өзүмин, једимин айдар, көргүзөр керек. Уредүге атанзаң, айдып ий, уйдежерис. Ада-энене санааркаба, акту бойым да, албаты-јон до көрүп јүрер. Же сөзинг кату, коронду. Јастыра. Јазап сананып көр.

Иразан. Јаан быян болзын, Роман Петрокавич. Стенгазетти алайын ба?

Роман Петрокавич. Јок, артып калзын. Мен оны база катап кычыратам. Чындап та, кижн карыган сайын кылыгы чын баштаг ажып турган болор бо?..

Иразан. Је, јакшы болзын! Мен барайын.

Роман Петрокавич. Је бар, бар. Бистинг эрмек, мен бодозом, божоголок.

Иразан барат.

Эх, корреспондент эмеш ле келишпес өйдө келди болгодый... Бу стенгазетти көстөн ырада салып койбойынча. *(Сугат.)* Ката! Ката!

Ката кирет.

Је иш-курсагың столго сал. Айылчы кижн једип келген. Ак чамчаны, галстукты, костюмды үзе бери бер. *(Кийинет.)* Эх, эй, мода кандый коркушту өскөрип јат. Эмдиги өйдө карган да кижиге мода јогынан болбос. Оноң башка туш улус каткыар да. Ойдөң сондоп јадаар де-

жер. А кем билер — онын учурын? Иразан ла Тарика билер бе? Бай Солторго турун деген карган Орамай билер бе? Эх, эх, сен, чындап та, карып та, сондоп то турган болорун ба, Роман Петрокавич? Одус жылга председатель болуп чын да жайзанзана бердим эмеш пе? Бек сананар керек, өгөөн, бек сананар, шүүр керек.

Ката кийимдерди экилип береле, жүре берди. Роман Петрокавич телефонуну трубкасын алат.

Алло. Айулу кобы керек. Айулу кобы ба? Арина ба? Бу Роман Петрокавич. Орамайга айт. Айылчы жет келген, жаңы туткан балыгы, сыразы — анда көдүрө күндүзү белең болзын де. Айылчыны жазап күндүлөөр керек. Алдындагыдай аш-тус тапчы ой эмес. Колхоз — миллионер. Эл-жон бай. Күндү ойдинг некектезиле тең болор учурлу. Озогы отсталый ой эмес. Билдинг бе? Же бот.

Тарика кирет.

Тарика. Жакшылар, нөкөр председатель.

Роман Петрокавич. Жакшы, жакшы, Тарика. Же, же, сен меге эмдиге ле ачынганчан ба? Болор, болор. Карган кижи жастырбайынча болбойтон. Слер, ииттер, бисти түзедер учурлу. Керек мындый. Бистинг колхозко менин айгтыруумла корреспондент келген. Сен тургуза Айулу кобыга барып, ойто адаруун ал. Айылчы ол дөөн барар. Мен сендий чыйрак озочыл улусты геройго жетирейин деп жадым. Төрөл колхозыстын ады учун сананып жадым. А слер... чындап, сен стенгазетте Иразаннын статьясын кычырдыг ба?

Тарика. Эй! Сүреен чын бичиген.

Роман Петрокавич. Эбире улус чек эрмектежип алгандый. Көдүрөзи ле чын дежер. Орамай чылап, аймаган бажым айу жизин дээр арткан эмтир. Же чын болзо, чын, эмди оны шүүжер ой жок. Эртен-сөнзуннан чөлөө болзо, аайына чыгарыс. Айылчы келген. Төрөл колхозтын агы-чегин сананар керек. Же, жаманым ташта, Тарика, жастырдым изү тарыйына, адаруларына түргөн ойто бар. Арина оной башка арткан оройлорды үзе тайга дөөн учуртып ийер. Жакшы болзын, тарынба, аймап бараткан карган өгөөнгө.

Тарика. Жакшы болзын, Роман Петрокавич.

Тарика барарда. Роман Петрокавич ойто катап стенгазетти алып, кычырат:

«Роман Петрокавич бир өйдө озочыл да башкараачы болгон болзо, же калганчы өйлөрдө тегин колхозчылардын критикалу сөзүн чек укпай барган. Авторитетине ле бүдүнеле, албатынын күүн-санаазын

тэобос күүндү. Бир кезек жалканчык улустын жөмөлтөзүн алынып, колхозтын Уставын да бузуп жат...»

Роман Петрокавич. Бу не деген сөстөр? Бу чын эмеш пе? Бу мен эмежим бе? Бу мындый улус бар ба? (*Залга баштанып.*) Айса болзо, слердин ортогордо мындый улус бар?

Каскар кирет.

Каскар. Жакшылар ба, Роман Петрокавич.

Роман Петрокавич. Жакшы, жакшы, Каскар. Иразаннын статьязын кычырдын ба? Айса болзо, бу күч өйдө сен меге жөмөлтө болорун?

Каскар. Жок, кычыргалагым. (*Стенгазетти алып кычырат.*)

Роман Петрокавич. Же бу канайда берген улус? Жааны болзо, бэй ошкош болуп бардын деер, жакшы албатынын сөзүн укпай турун деер. Бастыра бар ар-күчим төрөл колхозыма бердим, эм-эм барарда мен кайда жастырып турган болотом деп сананадым. Айса болзо, бу ончозы төгүн болор бо? Сен мыны меге ончозын жартап айт. Акыр, бу корреспондент кайда? (*Трубкины алат.*) Алло. Контора ба? Анда айылчыга айдаар, мен эмди ле барып жадым. Неме? Бери келген? Качан? Мында ба? Мында, Каскардан өскө, кижжи жок. (*Алан кайкап калган, трубкины салат.*) А, айдарда, андый ба? Аайлап турум. Эйе, эйе... Жок, бир де неме аайлабай турум. Бу не боло берген?! Мен жүүле берген болорум ба? Бу не атазы неме?

Каскар. Кайда, бу сууны ичип, эмеш токунагар, Роман Петрокавич. Аайлабайтан ла неме жок. Узези чын. Ол корреспондент мен боло-рым. Мен озо баштап Москвадан «Комсомольская правда» газеттен Хакасиянын жашоокүрүмненин жүрүмү керегинде очерк бичиир болуп жакылта алгам... Жанып келеле, төрөл жерим дөөн атанып жадарымда, ого туда слердин колхозто бу мындый келишпес керектерди аайлап, статья бичизин деп «Советский Хакасия» газеттен ого үзеери база жакылта берилген болгон.

Роман Петрокавич. Анайда эдерге жараар ба? Акту улусты төгүндө! Мен сени бойымнын уулымдый бодоп, бастыра жүрегим ачып бергем. Көр, анда не бар эмеш деп. Келген ле бойынча мен ол слердин сакып турган корреспондентеер деп не айтпаган? Эмди нени көрөтөн? Колхозтын жааны колхозчыларыла керижип, жуулажып алган отурып жат. Же мыны ончозын сен мынайда ла газетке бичийдин эмеш пе? Эп жок неме кайда жок!

Каскар. Жок, мен газетке бу жанынан нени де бичибезим. Бу керегинде материал газетте чыгып калган.

Роман Петрокавич. Качан? Кем бичиген? Стенгазетте бе?

Каскар. Жок. «Советский Хакасияда» чыккан. Фельетон...

Роман Петрокавич. Фельетон? Кем бичиген? Иразан ба? Каскар. Жок, Тарика... Бисте корреспонденттер көп эмей. Ончозынын «бажын айландырып» түгезип те болбозоор.

Роман Петрокавич. Фельетон? Мен керегинде? Озочыл колхоз деп айдар ордына! Ороонго макталар ордына! Фельетон!..

Бежинчи көргүзү

Баштапкы көргүзүлдеги айалга. Роман Петрокавич кирет. Жыраада кучыйактын куру уйазын аяктайт.

Роман Петрокавич. Ээлериң уча берерде, эмди куру арткан ба? Ээ, кудай, менин жүрегимдй ээн-куру турбайын. Сени ээлериң артырган, мени эл-жон ыраткан туру. Ээ, кудай. Сени улус көрзө, «мында кучыйактар жаанайла, уча берген» деер, а мени улус көрзө, бу председатель өгөөн бажы буурайганча санаа кирбеең: төрөл колхозынын специалисттерин сүрген, улусла сөс табышпай барган деер. Ээ чаалда!

Орамай кирет. Роман Петрокавичти көрүп, токтой түжет.

Чындаптан, мен эмди кемге де керек жок ошкожым. Байа бир Орамайдын айтканыла, ишчи адарулар иш этпестерин колдодоң сүретенн чилей. Мени анайда сүрүп салатан учурлу болор бо?

Орамай. Ороман Петрокавич, сен бойынды иш этпес адарула түгөйлебе. Сен ишчи адару. Жагыс сен мөңгиди колдодо эмес, жердеги агаштын көңдөйинн жууган не.

Роман Петрокавич. А бу сен туруң не, карган Орамай, алтын түктү айу акышын бойы!

Орамай. А мен, мен, база кем деп, алтын түктү айучагым! Карыганым кайдадын. Көр, бу мөш канча кире карган эмеш, же эмди де сеге жаштаң жабылак, күннөң көлөткө.

Роман Петрокавич. Жок, сениң болужың меге керек жок. Жерде тазылдарым божогонун, үстимде күкүрт күркүрегенин билип-угуп салган болбой кайдарын. Айдарда, менин уйадыма тен маказырап турган ба, сүмелү кижн болуп? А канай маказырабас: озочыл бололо, ороон ичине макка киретем деп жүрүп, — ме сеге!—фельетонго кирген. Кем бичиген? Тарика. Кечеги жаш бала.

Орамай. А сени не, иштең чыгарып ийген бе?

Роман Петрокавич. Жок. Ол уятты мен сакебазым. Бойум барарым. Мен бу өйдө сүреен көп санаалар санангам. Же канча да сананзам — жагыс ла барар деп санандым. Мен жаштаң ала бай-кулактарла тартыжып келгем. А сен дезе мени бай деп арбап жадын.

О р а м а й. Ороман Петрокавич, сен тегин јерге тыг тарынбай, карган Орамайдын сөзин уксанг. Ол сеге качан да јаман сананбас. Мындагы неме үзе чын бичилген ине. *(Колында тудунган газетти ача тартып, кычырат.)* «Бүдүн колхозтыг улузы бир биледий иштезе — јакшы, је бир билениг улузы бүдүн колхозты башкарза — јаман».

Роман Петрокавич. Бу сен мыны не тыг кычыра бердиг, өгөөн? Токтот ары. Бойында, ичинде кычыр, јакшызынып турган болзонг.

О р а м а й. Бойында кычыр безин бе. Менин бойым керегинде эмес, мен оны бойымда кычырып алып кайдатам. Сенин бойыг керегинде ине. Уксанг да... «Колхозтыг председатели дезе...»

Роман Петрокавич. Короннын үстине тус уруп деп. Токтозон, өгөөн, токтозон, тен баш болзып, өгөөн, јалынайын. Оны сананзам, өзөк-буурым сыстап јат. Онынды угар ла аргам јок. Кедерет, кедерет, өгөөн.

О р а м а й. Ненин учун «онынгды», өгөөн? Ненин учун «кедерет», айтсанг, алтын түктү ачуагым? А бичигени де јакшы ине, а? Тарика мынайда чагып, байла, адаруларынан үренген болбой... Устине каткымчылу болбозын ба.

Роман Петрокавич. Каткымчылу дийдиг бе? Сеге каткымчылу! Ончолорына каткымчылу! Бастыра Хакасияга каткымчылу! А меге каткымчылу эмес, ачымчылу. Мени бу уяттыг кийининде канайып жүрзин деп бодоп турун?

О р а м а й. Ай-ай-ай, алтын түктү абагайым. Анайда айдарга јарабас. А жүрбей, не бар! Онон до күч өй өткөнис, санаанга кирбейт пе? А бай-кулактар бисти аткылап, буугылап турарда, онон күч болгон. Бис јенип чыкканыс. А мында не: јаан болзо, јангыс јердин улузы јастыраларын жүзинге айдып берди не. Ого киж и ачынар ба? Јангыс ла мыны ончозын ондоор керек. Јангыдан жүрүп, јангыдан иштеп баштаар керек. Ол ло. А јастыраларын јазап угуп ал, мында чокум бичилген. *(Кычырат.)* «Башкараачы колхозчыларла качан да јөптөжип, күүн-санаазын, шүүлтезин угужып, оныла баштанып жүрер учурлу».

Роман Петрокавич. Кудай дезен база! Бойында кычырзат, өгөөн. Сурап јадым тен... Не боло бердиг?

О р а м а й. Јок, бойымда болуп албазым. Мен бичикке карыыр јөптө үренип, бичикчи болгом. Меге кыйалта јоктон тыг кычырар керек. Онон башка мен кычырып болбозым.

Роман Петрокавич. Карын бичикчи турун.

О р а м а й. Очөөрнн јолду, өгөөн, бичикчим чын јабыс. Је грамматиканы мен үренгем. Анда мен, сен, ол, бис, слер, олар деп үредип јат. А кезик улус бичикчи де болзо, мен, мен, мен деп айдып јат. Бу бичикте билбезиненг коомой.

Роман Петрокавич. Эм-эм болбосто сен мени үреде берген турун не?

Орамай. А сен мененг де үренер учурын бар. Сенийиле болзо, «мен» де «мен» ине. А «бис» кайда? А «олор» кайда?

Роман Петрокавич. А колхозты озочылдарга кем чыгарган деп тургаг?

Орамай. Мен, сен, ол, бис, слер, омор... Бот бу улус! Билдин бе, алтын түктү абагай?

Роман Петрокавич. Сенийиле болзо, менин мында бир эткен тузам жок. Роман Петрокавичти жангыс сүрери арткан ба?

Орамай. Не сүретен? Сүрерге бир де керек жок. Сен колхозко көп жакшы эткен. Кажы ла кижининг жүрүмнде, өлүп те жатса, ундыбайын деген немелер болуп жат. Ол — онынг жүрүмде бүдүргөн жакшы керектери. Сен мени сего жаман сананып турган деп бодобо. Тарика да, Иразан да, Каскар да сего жаман сананбай жат. Омор сего жакшы эдейин деп жат.

Роман Петрокавич. Онынг учун мени ак-жарыктын үстине элек каткы эткен турбай...

Орамай. Онынг учун элек-каткыга эткен эмей база. Оскө не деп. Каткы — ол эм ине. Оору кижини ооружынаг жазып алып жат. Сен сананзаг да, омор сего жакшы эдейин дебеем болзо, сенинг ооруунг эмдеер беде? А?

Роман Петрокавич. Мындый эмдештен... кижининг балы бадып каларданг маат жок.

Орамай. Кижининг балы бадып калбай жат. Ол жүзүн-жүүр куртконустын, чымылдын бадып калар. Кижининг эмес. Мен эки катап сүмнинг бери жанында болгом, эки катап мени аргадагылап алган. Баштапкы катап мени айуданг бу чаал мөш аргадаган, экинчи катап — сен. Мен бу мөшти кезерим бе? Жок! Мен оны көрөлө, тазылдары үерле кандый ыраак өткөн эмеш деп сүүнип жүр жадырым. Сен де керегинде улус жангыс ла жакшыны айтсын деп, мен ичимде күүнзейдим.

Роман Петрокавич. Мен мынынг кийининде иштеп-эштеп болуп алар эмежим бе?..

Орамай. Болорын. Алаңзыба да. Жангыс, бу кузукту карган мөш чилеп, мен де слерге тузаны жетирерим деп улусты бүдүндирер керек.

Роман Петрокавич. А канайда бүдүндирер арга бар?

Орамай. Грамматиканы үренер керек. Мен, сен, ол, бис, слер, омор... Бис ончобыс бир керек эдип жадыс...

Тарика ла Иразан кирет.

Тарика. Жакшылар...

Орамай. Жакшы, жакшы, балам.

Роман Петрокавич. Же, мен барайын... газетти берееер.
Орамай. Акырзан, мен база катап кычырайын деп.
Роман Петрокавич. Жагыс мында эмес. Меге каткырыжып турганаар ксрр аргам жок!

Орамай. Тура дөөн бараак. Же түней ле... «Каткыдан качар жер жок» деп... (Тура дөөн баргылайт.)

Иразан. Роман Петрокавич ачынып жат ошкыш. Айдарда, ол эмдиге нени де ондобогон эмтир.

Тарика. Кем жок, оного ондоор! Улус ого жартап берер. Анайдарда, сен качан атанып жаткан?

Иразан. Удабастанг. Институттаг каруу келзе ле, атанарым.

Тарика. Мен сени үйдежейин, же бе? Жоп болзонг.

Иразан. Же оны, үйдежип алып... Мен андый ла үйдешкедий жаан кпжи эмес инем, сен торт Катаны үйдеш эмезе...

Тарика. Каскарды ба? Анайда айдарга сананган ба? Чынынча болзо.

Иразан. Же Каскарды да болзын. Оны үйдеерге турар уул.

Тарика. Ненин учун?

Иразан. Же журналист те болгоны ас па?.. Онон сен оны...

Тарика. Каскарды Ката үйдеер.

Иразан. Ката?

Тарика. Эйе, озор бой-бойын тын сүүп жат ине.

Иразан. Каскар Катаны сүүп жат па? А сени? Ол сени сүүбей жат па?

Тарика. Ол мени не сүүйтен?

Иразан. Ол сени сүүбей жат па? Сени канай сүүбейтен? Сен Катадан коомой бо? Сенен артык кыс жер үстинде бар эмеш пе?

Тарика. Сенин санаангла болзо, жок по?

Иразан. А жок эмей. Мен мыны Каскардыг көзине айдарым!

Тарика. Каскарга не? Сен оны меге айт.

Иразан. Сеге? Сен мени ненин учун кыйнап жатын, Тарика? Менин жүрегим ол жогынан бастыра бойы шырчалудый, өнгүрө ине.

Тарика. А мен мында не?

Иразан. Ненин учун сен бе? Ук.

Уур шырканы ус эмчи

Билгир колдорыла эмдеп салар.

Сенин жалакай бир сөзинг

Мени кыйыннан айрып алар.

Эмди ле меге жакылта берзег:

«Иразан, ол» — деп, мен өлөрим.

Же жалакай, керсү сөслө

Мени эмди ле эмдеп аларыг.

Т а р и к а. Андый жакылтаны мен сеге не беретем, Иразан?
И р а з а н. Андый болзо, адаруларыңа Иразанды өлтүрө чагып салзын деп жакылта бер. Шонкорды мен түжүрө атпагам ине!

Т а р и к а. Сен эмес? Айдарда кем?

И р а з а н. Каскар! Чибининг бажын база ол түжүрө аткан!

Т а р и к а. Сен меге мыны ол тушта не айтпаган?

И р а з а н. Сенен айрылар болорым деп коркыгам... Адаруларыңа айт: мени өлтүрө чаккылап салзын.

Т а р и к а. Менин адаруларым мен сүүгөн уулды бир де чакпас.

И р а з а н. Сен нени айттың? Сен нени айтканың оңдоп туруң ба?

Т а р и к а. Оңдоп турум, кайран көбөркийим.

И р а з а н. Кайран көбөркийим. Сен угуп туруң ба?

Улудаң улу кереес тайгалар,
Сөстөрүм менин бүгүн угугар.
Көбөркийимниң жаражы керегинде
Кожоңым менин тыңдагар.
Аргалу болзом, көбөркийимниң адын
Ак айаска бичип салар эдим.
Алтындый сүрлү кеен жылдысты
Сырга эдип сыйлап берер эдим.

Т а р и к а.

Тенери сеге жуук боло берген бе?
Тенеридеги жылдыска не учар?
Төрөл жерибис тенериден кеен эмей.
Бистинг ырызыс жеристе табылар.

И р а з а н. А жуук эмей. Мен эмди ырызымнаң тенерининг жети кат түбинде инем. Эх, эмди мен сени, сыргалжымды, артырала, канай үредүге атанатам?

Т а р и к а. А ненинг учун сыргалжын артыратан? Адамла озо эрмектежип көрзөн, айса болзо, эжинг артыарың.

И р а з а н. Эмди ле аданга жүгүредим... А жоп бербезе?.. Коркып жадым...

Т а р и к а. Бар. Ол жөбин берер, мен билерим. А мен агаш аразы дөбөн барайын, сени анда сакыырым. *(Оны окшоп ийеле, жүгүрө берт.)*

И р а з а н *(жагыскан)*. Иразаннан ырысту кижин бүгүн ак-жарыкта бар эмеш пе? *(Зал дөбөн.)* Мен слерден сурайдым! Слердинг ортогордо бастыра жүректен сүүгөн улус бар болзо, олар эң ырысту кижининг күүн-санаазын оңдогылаар

К а с к а р кирет.

К а с к а р. Бу сен кайткан, Иразан?

Иразан. А мен кайткам? Мен эмди јердин үстинде эн ырысту киж. Ол мени сүүп турум деп айткан.

Каскар. Сенин учун мен тын сүүнип турум, Иразан. Ырысту болыгар.

Иразан. Акыр, акыр, Каскар. Озо баштап сен меге болуш... Мен онын адазына баратан учурлу. Ол кенете меге мойноп ийзе канайдар...

Каскар. А мен сеге канайда болужар учурлу?

Иразан. Озолодо сен эрмектеш. Ол мында. Иразан онын кызын тын сүүп јат деп айт ого.

Каскар. Айдарга керек болзо, айдар ла!

Иразан. Мен бого сакуп алайын. Көксимди колдорымла кабыра тудалайын, онын башка жүрегим чыгара чарчай берер болор.

Сенске Роман Петрокавич ле Орамай чыктылар.

Иразан. Чыгып келт. Удура бар, Каскар. (*Агаштың кийинине жажынала, анан көрүп туру.*)

Каскар (*Роман Петрокавичке жууктай басып келет*). Жакшылар! Роман Петрокавич. А корреспондент пе!.. Је ак-јарыжка магым јайала, сүүнип турган болбойың.

Каскар. Ол јанынаң эмди бис куучындашпайлы, Роман Петрокавич. Мен слерге өскө керек аайынча келдим.

Роман Петрокавич. Кандый өскө керек? Бис экунинг ортобыста кандый да өскө керек болор учуры јок.

Каскар. Озо баштап мени уксаар деп сурап турум.

Иразан (*тууразы өбөн*). Олор экү нени куучындажа берди?

Роман Петрокавич. Угар сени күүним јок!

Орамай. Уксаң, өгөөн, айса болзо, ол сеге јаан сүүнчи айдарга келген болор бо.

Каскар. Эйе, мен чындап та јаан сүүнчи айдарга санангам. Слердин кызаар керегинде.

Иразан. Ай, ай, ай... Көрөөн кандый эмеш... Бойынын керегин кичееп јат.

Роман Петрокавич. Менин кызым керегинде?

Каскар. Бир киж. туку качаннаң бери слердин кызаарды сүүп јат. Сүреен тын сүүп јат.

Иразан. Кайран најы Каскар. Алкыш-быян! Айдып баштады ла ошкош.

Роман Петрокавич. Менин кызым сүүп јат?

Иразан (*жууктап келип*). Сүреен сүүп јат. Бастыра жүрегинен! Ол до оны сүүп јат!..

Роман Петрокавич. Ол до оны сүүп јат? Мыны меге айтпа. Угар да күүним јок!

Орамай. Мен чек ондобой жадым: кем Катаны сүүп жат?

Иразан!

Каскар! *(жаныс ойдо)*. Ол!

Роман Петрокавич. Экилеер бе?

Орамай. Бу эмди жашдоскурим не болуп барган? Бой-бойлорун кудалагылап жат.

Роман Петрокавич *(Каскарга)*. Сен Катаны сүүп турган ба?

Каскар. Эйе, мен... Жок, жок, мен эмес, ол...

Иразан. Ол Катаны сүүп жат! Чын! А мен, мен Тариканы сүүп жадым. Кару Орамай-ага, мен слерге келгем! Тарика меге барзын деп слердег жоп сурап турум.

Орамай. Айдарда, Тарика сеге барзын деп жоп сурап турган ба? А жарамыкту керек болорго турган эмтир. Айдарда, мен сеге Тариканы уурдаарга булукканым аржаннан турбай. Мен жоп, Иразан! Јинт улус журт тоздор, бала-барка азыраар учурлу. Олорго удур болорго жарабас! *(Иразанды кучактайт.)*

Роман Петрокавич. Мен нени де ондобойдым.

Иразан. А мында ондобос не бар, огдон? Узези јарт ине. Мен Тариканы сүүп жадым, а Тарика мени, а ол Катаны...

Роман Петрокавич. А Ката?

Иразан. Бу... бу керек эм тургуза јарталгалак.

Орамай. Бот ол... Ката бойы бери кел јат. Удур бараактар. Каскар бойы јартына чыксын.

Роман Петрокавич. Мен кайдон дс барбазым!

Орамай. Бу сен канай турун, Ороман Петрокавич? Олор туней ле бисти укпас ине. Авторитетти тегин јерге јабызатпас керек деп бойын айдадыг не.

Иразан. Бараактар.

Орамай. Јаан улустын ырызы учун бир чочочой сыраны канай кодурбейтен. Бас!

Роман Петрокавич. Барбазым дейле, кайда барзынг. Баргај база. *(Баргылайт.)*

Каскар *(жаныскан)*. Бу ончозы чын эмеш пе? Ол бери келип јат. Канай мен ого айдарым?

Ката ла Тарика киргилейт.

Ката. Каскар!

Каскар. Ката!

Тарика. Мен чурче ле. *(Тура дон кийдире југуре берт.)*

Ката. Адам мында ба?

Каскар. Мында. Жаманымды таштагар. Мен жаңы ла оныла куучындашкам.

Ката. Не керегинде?

Каскар. Слер... жок, мен керегинде... Билереер бе, Ката? Иразан Тариканы сүүп жат.

Ката. Мыны мен билерим.

Каскар. А мен...

Ката. А слер?

Каскар. А мен... Мен ончозын булгайла, Иразан слерди ле слер Иразанды сүүп турганаар деп бодогом не. Онын учун мен слердин адагарга Иразан слерди сүүп жат деп, жок, жок, мен сүүп жадым дегем. Мен ойто ло чек ончозын булгап алдым ошкош, Ката...

Ката. Эйе, слер чын ла булгалып калдаар.

Каскар. Мен ого слерди сүүп жадым деп айткам.

Ката. Адамды ба?

Каскар. Жок, слерди, Ката... слерди. Бил тураар ба? Мен слерди сүүп жадым!

Ката. Мен мыны алдынаг бери сезип келгем. А бот слер ненин учун ондобой жадаар?

Каскар. Неме?

Ката. Неме... Неме... Немечек... *(Базып келеле, Каскарды окшойт.)* Бот мындый неме. Кайран көөркийим.

Каскар. Кару сүүгеним. *(Окшожот.)*

Турадан Роман Петрокавич, Иразан ла Тарика чыккылант.

Орамай *(Роман Петрокавичке)*. Же бот. Эмди мен жеп эмес деп айдып көр. Ол сөстөринг болушту болор бо?

Роман Петрокавич. Болужып болбогону бу туру.

Орамай. А бот олор сего болушкан. Чын жолго чыгарга болушкан. А сен билеринг бе, өгөөн, улуска чын жол табарга не болужып жат деп?

Роман Петрокавич. Не?

Орамай. Жаңыс ла сүүш. Мен чын айдадым ба?

Роман Петрокавич. Мен бодозом — чын!

Орамай. А олордон мыны сурабас та керек!

Көжөгө.

А. Саруева

БААРЧЫК ЖАРЛАГАН ЖАС

Кызыл эгир кирерде,
Жерине таандар жеттилер.
Эңир көгөрүп келерде,
Баарчыктар једип келдилер.
Алтын таң Алтайда адарда,
Ай канаттарыла јас јайгылайт.
Күүктаман күүнзеп јайыларда,
Баарчыктар кожоны јайылат.
Терек бажына отургылап,
Ун алыжып сыгыргылайт.
Эне јериске кожоны толды,
Эрјине чечектер јайылат.
Ар-бүткенди јаныртып,
Арчынду јасты мендедет.
Кижиге дезе кўн ле салкын
Терең санаалар экелет...
Јастың ойи — јайым ой,
Јаантайын оны сакыйдым.
Јаңы үлгерди, ижимди
Јаңыдан мен баштайдым.

Ш. Шатинов

ТАШ АЙЫЛДАР

Мен бистинг јаш тужыста ойногон јеристе—
Алкын-Ташта болдым.
Туткан айылдарыс тургулары ол ло јеринде,
Је сен јокко ологго кунукчыл деп бододым.

Эмчеги саамчып, улада
Таш уй ачу мѳрѳйт.
Мени сакуп, чакыда
Таш ат ачу-ачу киштейт.

Таш очокто таш казан
Таш болчоктой кайнап калган.
Таш уйдада таш ийт
Торт уйдадап ўрбейт.

Качан да бу айылдар бай јаткан.
Оромычактарына улус толгон...
Кабайычактарда балдар јайкалган...
Ончозы кеен ле кайкамчылу болгон.

Наадайларды айылчылар эдип,
Талкандый койу кўлле кўндўлейтенис.
Чочогойлорды койлор эдип,
Сыгырганнын ѳлѳниле азырайтаныс.

Бистинг отургускан чибичек койу бўрлў,
Коп-коо јаанап калтыр.
Эмди онын кѳлѳткѳсине изў кўнде
Нени-нени сананарга да јараар.

Je сен жок. Јангыс ла одеколоннын бөктөри,
Күскүниң оодыктары жангыртыкта жаткылайт.
База оошкы, ногон учуктардын үзүктери
Кулузын ийнеге сапталган кылбырайт.

Сүүген учуктарынды салкынга таштайла,
Сүрекей кайдаар мендединг не сен?
Јүрүмде кеен јол табала,
Јүткүген амадуунга јединдинг не сен?

Айладуун курч кыс бололо,
Албаты элчизи болдын не сен?
Айса бай эне бололо,
Алтайга күлүмји әжелдинг не сен?

Таш айылдардын үстине энчейип,
Та кайдаар да јоруктай бертирим.
Јүс түмен санаага эрелтип,
Јүрүм јараш ла кайкамчылу дептирим.

Бис атту
Бийик артта.
Араай, араай —
Алдыбыста Алтай!

Мында кан-кереде
Кан керектеп,
Кејири какшап,
Кейде акшыйт.

О, эзинге-экпинге
Коот-бийе.
Эзен бе, эзен бе,
Буурыл јер!

Мында күн, јанмыр,
Салкын ла сооктор
Агаш-ташты таңмалап,
Керчелейт, ооктойт.

Мөңкүлер — беленгир.
Күйбүрт горизонт.
Устисте тегери —
Чаңкыр зонт.

Мында көчкөлөр
Көскө лө өскилеп,
Ончозын көчөлөп,
Төмсн өткилейт.

Сахар табышту сууларым
Јиктердег төгүлгилейт.
Тогузон кылду мөштөрим
Кайлар күүлегилейт.

Мында таңдалай —
Мөңкүлик чечек
Күнди тыңдалайт
Энгир киргенче.

Ар-бүткенниң эжикте
Уйелик кайкал:
Ончозы улу ээжиде —
Кыймык ла Токунал...

О, Уч-Сүмер!
Каракол, Қайрылык!
О, Урсул,
Шуултың кабайлык!

Бу мениң
Байлык энчим.
Бу мениң
Баалу эрјинем.

О кайран Алтай,
Кару тала,
Қалыкка кабай
Қачанғыдағ ала.

Энем өскөн
Эне Алтай.
Адам жүрген
Ада Алтай.

Караколдо бүгүн эзин —
Кандый эрке эзен!
Комустый коо Чуй жол
Кожондой берет учы жок.

Бастыра бойым ару,
Базадым кемге де кару.
Кемге де өскө, учы —
Керекпет нениң учун?!

Жылуумды мениң сезип,
Жылынат койныма эзин,
Кулагыма куйулып,
Кутус санаа куйудып.

Мелтирейт түмен жылдыс...
Меге түжелет ырыс —
Чечегеш! Кеен талада,
Чек ле толун айда.

Чуйдың жолы жиликтий
Өзөктөрдө килтирейт.
Машина оды ийнедий
Бүрүңкүйди шидүлейт.

Лайканат көпөгөш кайада,
Жайылат кышты кайкада.
Ай жыңылайт тожоғдо...
Ак сүнелер кожондо...

Сүреен сооктор коркыгай,
Сүүжим сени корыгай.
Шыралу сийс ундылгай.
Шымыртым сеге томулгай.

Сағ башка ару күүнин ле
Санаамды сен бактырдың.
Сақып жүрер эделе,
Салымымды узаттың.

Караколдо койу эзин —
Кандый эрке эзен!
...Билбезим, бойым та кайда,
Бир бодозом, мен айда...

Күнүн ле бозом энирде
Жолго жаңыскан чыгадың.
Күүлеген бу жүрүмде
Уулыңды сақып турадың...

Тиру десе, суру жок!
Кайда да кемле де ырысту.
Күлүмзиренедин буру жок
Көксинде кабай кожонду.

Салкындарда сагыш жок,
Сабааргылайт кыртышту,
Түннин десе түби жок,
Түженип турат жылдысту.

Эжи жуудан жанбаган,
Эмди уулы не жанбай жат,
Экилезин сагыган,
Эн турадый кунугат.

Божогон десе бу жууны,
Божобогон немедий...
Божобогон десе бу жууны,
Божоп калган немедий.

«Бу кайдан чыга конуп келди?» — деп, Жибек мангаара берди. Ол кырлузын араай көдүрүп, типилдеп турган жүрегин базынып болбой турала, маажыны базып ийерде, мылтыктын ыжы туман болуп тура берди. Обогон тазылдан калыганын да билбей калган. Ол жыгылган кураннын жанында мангаарган турды. Мүүзи айрайып калган куран көзи карарып, ого удура көрүп, терен тынып жатты. Онон кенетийин өңдөйүн, жердин кыртыжын жара тееп, турарга албаданган куран Жибекти ойгозуп ийгендий билдирди. Ол мылтыгын туура таштап, куран жаартап эдип, мүүзинен ала койды. Куран октолып, бажын булгаарда.

Либектин алаканынан кан тамчылай берди. Адырманду мўс онын ко-
лын кыйып, бычакла кескендий чийе тартып ийгенин Либек аяруга ал-
бай, куранды божотпойт. Тер козине кирип, чаптык эдет. Кенетийин ол
куранды тизезиле жаба базып, бөрүгин уштып, терин жүзинен түрген ар-
чий тартты. Куран бастыра кўчин жууп, өрө өңдөйип ле келерде, Либек
мўүстен ойто ала койды. Ле бу өйдө качашкан мўс Либектин түлкү
бөрүгинин төбөзин өдүп, колын тыг кадап ийерде, ол ачузына чыдаш-
пай, мўүсти ычкынып ийди. Куран тура жүгүрип, ары болды. Либек ча-
чагы жайылып брааткан түлкү бөрүкти көрүп, калактап артып калды.

...Кўс. Агаштын бұри саргарып, Алтайга кўс келген. Шак ол өйдө
эликтер меестеги жажаңга чыгатын. Эки анчы аттарын камчылап, то-
зуулга мендей-шиндей жорткылап браатты.

— Ле, Шалбаа, сен ойбоктын кара таштарында отур, мен жалбанга
жедейин — деп, Либек озолоп ийди.

Шалбаа кара ташка једип, үргүлөп отурды.

«Акыр, бу не боло берди? — деп, өлөңнин шылыраганын угала,
јыраадагы кыссылтым немени көрүп, кезе ајыктайт. — Мынызы бөрүкке
тўней не болды? Либек эмеш пе?» — деген санаа эбелди. Шалбаа өрө
туруп:

— Бу ке-е-ем? — деп кийгырды.

Бөрүктин чачагы жайылып, оны кийген та не де јырааларды јыра
сәгуп, сан төмөн жүре берди. Шалбаанын эң учугы јымырт этти. Ол
таштын калып түжеле, адына турген минип, айлы јаар чапты. Бүтүңги
күн оны кайкаткан. Айылына једип келгенин билбей де калган. Адын ча-
кыла буулап салала, айылына чырайы кугара тартылган кирип келди.

— Бу не болгон, оорыган ба? — деп, эмегени сурады.

— Јок.

— Бүдүш-бадыжын не јаман?

— Та... бажым айланат.

— Адынды армакчылап салатан ба?

— Јок, агыдып ий.

Јелечи айылдан чыгып, аттын үйгенин уштып ийди. Чабдар ат куй-
ругын жайылтып, эки-үч аңданала, силкинип, отой берди. Јелечи айылга
кирип ле келерде, Шалбаа сурады:

— Кажы, ачу аш бар ба? Бери берзен. Бу балдар эңирге јетире не
базып жүргүлөйт?

— Балдар уйуктагылап јат — деп, Јелечи бир чөйгөн аракы чыгар-
ды. Шалбаа аракыны шаајын аякка уруп, отко јандап ийеле, ичип
отурды. Очоктогы чай ажып, бурлап чыкты. Јелечи чайды уруп, курсак-
ты тегерик столго салды. Онон айылдан чыгып, Акый-эштин јанына
базып келзе, карганак танкылап отурды.

— Акый, бир чөөчөй неме бар, барып амзажып ийзеер—деп айдала, ойго бурылды. Акый онтоп-калактап, Желечининг кийнинен басты. Шалбаанын ээр-токумы чакынын жанында жатты.

— Бу андап барган уул качан једип келген? Байла, тапкан ла болбой. Мүн-сан кайнаткан балдар болбой? — деп, үйге кирди.

Шалбаа Акыйды көрүп:

— Орө, орө өдигер, таай, — деп, туулак салат. Акый жабыланып, кончынан куулы соруулду кангазын чыгарып, көм өдүгине кагып ийеле, тагкы камысты.

— Је, андап-куштап нени аттын, нени көрдинг, јееним?

Калай берген Шалбаа Акыйга чөөчөй тутты.

— Је, божодым, божодым, таайым! — деп, өксөп-өксөп куучындай берди. Желечи чай урат. Акый аракыны ууртап, табынча чайлап, Шалбаанын андап јүрөле, көргөн куулгазынын сонуркап угуп отурды. Анайда кызыл энгир өдө берди. Чөйгөндө аракы чылантызына једип, јеендү-таайлуунун эди-каны изип, куучын кожоңго көчти.

Олор экүнийн кожоңгы карачкы агаш айылдын ичине жаңыланып турды.

Јерзү жадык анданбас,

Јер кыртыжы бек болбой.

Јеендү-таайлу ырашпас,

Јеенинн күүни күч болбой.

Шалбаа көзининг јажын алакапыла јыжа тартып:

— Чын, чын, таай, күч болбой а, кару таайым, кайран таайым! — деп, ары-бери јайканып, кожонун улалтат:

Оскөн алтай өлөңдү.

Өлөтөн алтай кандый не?..

Шалбаанын комудалду кожонг ийттердинг үнинен ле кижининг табыжынан улам көнөттийн токтой берди.

— Ийттердинг де ыразы кубулган. Урер болзо, улуп үргүлеер. База ла ыра-јоро ине, таай! — деп, Шалбаа өрө тургалакта, аттын тибирти угулды. Акый ла Шалбаа таралып, эжиктен чыгып баргылаза, шык ла карагуй кирип калтыр.

— Ырысту турбайым, айылчы түшкен өйдө...

Јибектинг үнн карагуй өткүрө Акый танып ийди.

— Бери, бери! Бу ай-карагуйда кайдаг келдинг, күйүүм? — деп. Акый удура басты. — Андап-куштап нени аттыг? Нени көрдинг?

— Элик атпай а! Эрдинг адыжы — болчок октын тийнжи! — деп. Јибек мактанып ийди. Шалбаа Јибекти кучактай алды. Айылга кирдилер.

Јелечи Јибекле эзендежеле, изў аяк урды. Шалбаа Јибекке амыр бербей, комудалын айдып, ыйлап отурды. Акый ого кирижип, озогы јаандардын айткан «чак-эреме» куучынын баштайт. Јибек чайлап оту-рала, керектинг аайын билип:

— Је, ол бөрүктү кураннын эдин казаига салып кайнадыгар — де-ди.—Бөрүгимди кийдирип, семиртип салган куранымнын эди болор— деп, этти тиле чаап, ооктой берди.

— Бу тўлкү бөрүкти Шалбаа јурчыма јазап беригер, кийин јўр-кин—деп, бөрүкти алала, Шалбаага кептей кийдирип берди.

Ол ло кўннинг эртезинде Шалбаанын ады ундылып, «Тўлкү бөрүктү куран» болуп калды.

ӨЛБӨС САНААЛАР

Бөкө, чыйрак, эрлү
уулдарга учурладым

Ай, Ай, ак жаркыным,
Көк торкодый тенерим,
Көп чактардын кыйгызын
Сен узакка тындаган,
Үйелердин шыразын
Ак түндерде сен көргөн.
Эмди, Айым, сен кайкадын,
Айланып, сүйүп жарыдын,
Сенин жабынган тоозынга
Улустың изи бичилди,
Сенин үстиңге элбегдеп,
Бистин машина иштеди.
Ол жорукчыл машина —
Үйелердин санаазы,
Ол жорукчыл машина —
Коммунизмдин алтамы.
Керек болзо, мен де
Тенериге чыгарым,
Космосты өдө учуп,
Ай үстине конорым.
Керек болзо, мен де
Ай ичине кирерим,

Эржинелү жөөжөни
Оноң казып табарым.
Ыраактагы чагкыр жылдыс
Мени имдеп кычырат,
Айдын түнде жалтырап,
Сагыганы билдирет.
Керек болзо, мен де
Таң чолмонго учарым.
Кайкамжылу немени
Оноң көрүп табарым.
Оттый кызыл Марс жылдыс
Озогыдан бери санаада.
Онын чөлине түжерим,
Жоткондорло күрежерим!
Лениндин өлбөс сүрин
Марс үстине тагарым.
Ак Айым, Таң чолмоным,
Марс, кызыл жылдызым,
Уткыгар, мен барарым,
Төрөл жерим кожонгын
Мен слерге жетирерим.

ТОЙ

Той! Той эткеним
Кокур эмес,
Кижинин жүрүми,
Кижинин ырызы.
Той! Той дегени
Шыра эмес,

Кижининг сүүнер
    Жараш жазы.
Той дегени эжимнин
    Эрке, жобаш каткызы,
Той дегени улустың
    Омок, жараш кожонгы.
Тойыма улус жыргап жуулар,
    Чын ла көптөн жуулзын.
Жараш кысты улус кайкаар,
    Чын ла тың кайказын.
Ак санаазы, ару жүрүмн
    Ак таңдактый чалызын,
Ойгор сидо салымы
    Чөрчөк болуп макталзын.
Менин санаам жарык, жарык,
    Канаттарым жайылды.
Менин жолым элбек, элбек,
    Жүрегимде күй чыкты.
Турамнын ичин көргөмдө,
    Чечектер жайылып калгандый.
Бисле кожо бу мында
    Ленин сүүнип тургандый.

ЖАЛКЫН

Жалкын, сен жер жалап,
    Бажыма ойнойзың,
Чырайыма чагылып,
    Октый учазың.
Жалкын, сенин жаркыны
    Жүрегиме оролып,
Изү тыныжың
    Мени кыстый окшоп,
Кенете жоголып калазың.
    Жалкын, көк айастан
Күркүрөп үзүл,
    Менин алдыма
Тегерик калапту
    Оттый жыл!
Телекейдин жаман
    Кылыктарын өртө,
Бистинг омок,
    Ойгор чактың
Оштүлериң оштө!

АЙДЫҢ ТҮНДЕ

«Jүрүм ле өлүм» деп повестьтен алган үзүк

Агаштардын ай өңдү жалбырактары үстиме айланып, айланып түшкүлөп, мени жалакай көрүп, сыймап, жер жаар шымыражып жылгылай берет. Туулардын бүрүнккй колтуктарында сыгындар ама-томо сыгырып, кезикте ачу-корон бустап, чөрчөктөги келиндий жараш мыйгактарды кычырат. Бу жебрен өйдөн бери торгулып келген куулгазынду үндерден айрылып болбой турзам, туурамда жымжак каткы чыкты. Айдын түндө аыктанзам, кандый да коо сынду, жаан тегерик көстү эмеген турды. Эмеш тидинбей турала, сурадым:

- Слер кем?
- Мен Айа — деди.
- Түннинг кожонгдорын тыгдазаар.
- Ол кожонгдор менинг кулактарымда жаантайын жыгырап турбай.
- А слер кем?
- Мен агчы кижй.
- О калак! Агдарыма ок тийбезин.
- Совхозтыг анын адатан жүүлгек кижй бар ба?
- А слер түнде кандый аг тосконоор?
- Айунын, бөрүнннн үндери угулар ба деп турум.

Айа унчукпай, ай жаркынын жабынган тыттарды удаан шиндеп турзла, женестү жадкытын үстине чеберленип отурды. Мен де база табыштанбай, одош төнгөшкө барып отура түштим. Айа пени де сананып, көлөткөзин көстөп, оныла ссс жөктон «эрмектежип», араай жайканат. Көстөрнннн түбиненг кандый да өткөн жүрүмнннн жаркыны күйүп чыкканы билдирет.

- Айа, кемнннн салымын санапдаар?
- Озо жуу тужында слердий агчы кижиге туштагам.
- Куучындазаар, ол кандый кижй.

Айа өрө көрүп, тегериле өткөн куштардын кунукчыл кыйгызын тындалап, терең тынып, ару жөбош үниле мындый куучын баштады:

— Кастар канаттарыла апарган күс санаама кирет. Төртөн эки жылда база мындый ла сыгын ай болгон. Кайда да кату, уур жуу күркүрөп

те турза, андар билер эмес, туулардын ичине жажынып, элес эдип калатан. Олордын жыргалын, мангын көргөмдө, менин де жүрегим көкүп уча бергендй.

Бир катап энгир алдында аңдарды шинжүлөп жүрөм, кенете жуук кырланга мылтык атканы угулды. Чаап барзам, бир уул кырлу мылтыгын катап ла октоп жат. «Канча фашистти жыга аттыгар?» — дезем, уул мени кезе көрбө, көрнөддй кызарып, мылтыгын ычкынып ийди. Айдар сөзин таппай, тиштерин тиштенип турала, «Слер менин алдыма солонгын жарыдаар» — деп күлүмзиренет. «А слер сыгындарга көрмөстий көрүндөер» — дедим. Айла ол тұжында мен жаш та, тенек те кыс болгөм. Уул десе кырлу мылтыгын көдүрөсө, адына канжаалап салды. Менин адым бийелеп те турза, чылбырымды келип ала койды. Көстөрүн көрөсө, анда кап-кара шулмус жылдыстар ойноп турат. Бойы батпак сынду да болзо, бөкө кижин ошкөш. Чылбыр онын таштый колында. Канатту адымнын калып барар аргазы жок. Уул база ла айдар сөзин таппай турала, айтты:

— Солонгы болзо, жерге тийер, кыс болзо, аттан түжер.

— Солонгы түргөн өчүп калар, санаагардан чыгып калар. Чылбырым божодоор.

— Жок, жок! Солонгынн кесен жаркыны слердин көзбөрдө. Адыгар кем? Мен Жаламан — деди.

Мен адымды айдып бердим, бис таныштык. Жаламан жарлу байдын уулы эмтир. Колхозтор төзөлип турарда, Жаламанды Канталай энезиле кожо Алтайдан сүрүп ийгендер. Олор өскө жерге узак журтайла, эмди ойго жангылап келтир.

Коштой журтуп келетсебис, аңчы уул меге база ла катап кезе көрдй:

— Ая! Сен ачынба. Тенгерида соок айдын кеберин жүзинге алынба. Мен жойгоннын бүрлерине жажынган жеекенди аткам.

— Өлтүрдн бе?

— Аңнын канын ичетен кайракан тоголоно берди ошкөш.

— Мылтык жерге не түшти?

— Алдыма кенете солонгы жарыырда, манзааргам. Ая! Меге бүт, меки ундыба. Мен жуулажарга барадырым.

Жаламаннын калганчы сөстөри жүрегиме кызып калган ийнелердин кадалды. Ол көөркий керсү жүрүн, эрмен агаштый бек болзын деп, мен ого мындый туују куучындадым:

— Озо, озо жебрен чакта үч сүмерлү, үргүлжиге жажыл Алтайда жеек жыландар табылган. Олор көлдөрдн, сууларды корондоп, тынду немелерди кыра берген. Чечектер де ыйлашкан, агаштар да кунуккан. Колдо-рында жалкынду, көстөринде тармалу Эркин баатыр жыландарды өртөп-өртөп, Алтайдын салымын узадып турган.

Ае жыландардын ортодо жылза жыды билдирбес, келзе көскө көрүн-
бес, жүс өңдү, коркушту коронду сок жаңыс бий жылан бар. Ол жылан
жажынып жылып келеле, баатырды кенете чагып ийген. Баатыр, жыгылза
да, өлбөгөн. Олбөсө дө, өрө туруп болбогон. «Эркинди неле жазар?» —
дежип, улус ла тындулар агаштардан ла өлгөн-чечектерден эм-том бед-
регендер. Мөңкүлердин алдынан, жылан өтпөс жыш мөштөрдүн ичинен
алты айры мүүстү сыгын сыр мангла чыгып, бир мүүзин сый тартала,
канын Эркинге ичирткен. Баатыр он ангданып, отура түшкен. Сыгын
экинчи мүүзин сый тартала, канын берерде, баатыр тура жүгүрүп, ач
белине калыган. Колдорында жалкынду, көстөринде тармалу Эркин жүс
өңдү бий жыланды табала, өртөп ийген. Ол тужында Алтайыс өлүмнөн
айрылган. Уктын ба, Жаламан? Мен сенин көксинде үргүлөп жаткан
эягор баатырды ойгозып турум...

Жаламан үкүстөп, колын меге сунарда, изү алакаңдарыс бой-бойы-
ла тын кабышты.

Койу кайыңдардын ортозынан чыгара жортуп келзебис, тегерик то-
лун ай тегериден жалтырап, бисти алтын өргөөгө кычырып тургандый.
Аттар нени де сезип үркүүрде, тура түжүп аыктандыс. Ангданып аккан
аржан суунын жаказында, будактары элбеде жайылып калган тыттын
төзінде, кандый да неменин сомы элбендейт. Аттарды буулайла, жыраа-
га жажынып көрзөбис, ол эмеген кижини болуптыр. Жаламан арай ла кый-
гырбады. Мен онын оозын туй туттым. Эмеген күректү. Каскан немези
чымалынын обоолоп койгон жаан уйазы. Кенете айдынга кажас эдип
онон өлгөн кижинин куу бажы чыгып келерде, эмеген кийгырып ийеле,
туура калыды. «Бу менин энем жүүлгөн эмес пе?» — деп шымыранала.
Жаламан тура жүгүрди. «Кайттыгар?!» — деген сакыбаган сурактан Кан-
талай чочып тескерлейле, жыгылды. Базып барзам, көңкөрө жадып ый-
лап жат. Мен нени эдейин, унчукпай турум, Жаламан тизе бажына оту-
рала, сурады:

— Энем, түнде бого не келгенеер?.. Капшай айтсагар. Мында биске
солужар да кижини бар.

Канталай бажын араай көдүрүп, алаң кайкап, мени сан башка
көстөриле лаптап көрди. Эрмек те жок, ончобыс тым отура бердис. Тай-
гага торгуланып толгоны — жаңыс ла сыгыңдардын куулгазынду үнде-
ри. Канталай кончынан калтазын сууруп, куулы кангазына таңкыны
тыгала, отыгын түрген-түрген чагып, таңкылап ийди. Көрзөм, колдоры,
тузакка кирген торлоо чылап, тыркырап, карыккан көстөри мелтиреп,
кангазын терең-терең соруп отуры. Канча кирелү ой өткөнин кем де
билбес. Унчукпас Канталай ары жылды, бери жылды. Онын кийнинде
онтоп-онтоп, тытка мүргүйле, куучындайт:

— Бу тыт, бу чымалынын уйазы каргышту. Быларга улус тийбей-
тен, Жаламан! Сени ле мени мынан сүрерде, мен бу чымалынын уйазы-

на алтын жүстүктөр, алтын сыргалар жажыргам. Эмди туйка казал, таппадым.

— Бойоорло кожо не албаганаар? — деп сурадым.

— О кудай! Улус көрзө, блаайтан. А ол куу баш кемнин бажы? Не сурабайдаар? О калак! Озогызы көстөриме көрүнип келет. Мен бай да, омок то кыс болгом. Көрмөстөн дө коркыбайтам. Ол тужында санаамды түйметкени, жүрегимди туйлатканы — чыйрак жалчы уул болгон. Ол шилемир менин колыма кирбей, өскө, жокту жараш кысты сүүтөн. Канайдайын! Мен күнүркей бергемде, билинбей калатам. Ол жокту кысты ыллан тилимле чага-чага келеримде, бу ла тытка буунып өлгөн. Ласкы түнде сүүген кижимди некеп, кийиминең өңгөлөп барзам, кыстын сөөгинин жанында ыйлап отуру. Мен ологго жууктаарынан кемзиндим. Жараш кыстын сөөгинең өскөн жаан ак чечек түнде ак жалбыштый жалбырап турат. Байла, эмди де ол ак чечектий кыстын сүнези үкү чилеп каткырып, сыгырып, бу агаштардын аразында тенип жүргөн болор. Канайдайын! Мен калжу, мен коркушту күнүркек болгом. Айла ол тушта кызылдар ла актар жуулажып турган ой. Бистин журтты өткүрө актар качып барадарда, мен ологго уулды жабарлап коптогом. Ол тужында менин тилимди көрмөстөр үзе тартып жип ийген болзо, торт болор эди! Актарда не болзын... Менин сүүген кижимди өлтүрө камчылайла, бу чымалынын уйазына көмө чачып ийгендер... Жаламан! Мен сеге жаштан ала жакшы эне болгом. Эмди көр! Кандый кара жыланнын койнында сен өскөн! Көр! Ол жаткан куу баш — менин сүүгеним. Оны көргөмдө, эмди де каным кайнап, куйка-бажым жимирей берет. Жаламан! Сен укпасты уктын, көрбөсти көрдиг. Эмди мени энем деп айтпа! Меге килебе! Менен кач! Эмди менин жажырап немем жок... Эмди меге не де керек жок, мен кара өлүм! А слер... Слер ак жарыкту жүрүм!

Канталай тура жүгүрүп, түндеги сан башка сүрлү немелердин ортозында жылыын калды. Тынтар, кайындар кайкап калгандый, тым тургулайт. Керек дезе сууныг да табыжы бир кезекке узай бергендий. Бис Жаламанла экү отуруп калдыс.

— Санаабыс корголжундый уур да болзо, же жолыбыс эмди ачык та, жарык та, узун да болор ине — деп айдала, Айа жегестү жадыктаг өрбө түрдү. Көлөткөзүн аяктап, терең тынып, мен жаар көрди.

— Уктаар ба, жуу тужында мен канайып база слердий жинт аңчыга туштагам?

Айанын жараш, жымжак үн жүрегеме томулза да, мен унчукпадым. Укканымды кайкап, санана бердим. Түн тымык. Жагыс ла сытындар куулгазынду үндериле жебрен өйлө үн алыжып, сыр манда жүргүлейт...

СҮМЕР ТУУЛУ АЛТАЙДА

Сүмер туулу Алтайда
Сүт аржандар агып жат.
Сүрлү-жараш чечектер
Жаландарда өзүп жат.

Туура түшкөн өзөктөр
Тулаан айды сагып жат,
Элик бычкак өдүктү
Агчыларды санап жат.

Койчы кыстың кожонгы
Алыс жерде угул жат.
Агчы жинт уулдын
Жүрегине томул жат.

Сүмер туулу Алтайдын
Сүт кебери көрүн жат.
Сүрлү-жараш кожонгон
Сүүнчилер угул жат.

КАНЧЫН АЛТАЙ

Ак сүмерлерге аргымак калган,
Ак тумандар артылып калган,
Элен-чакка эзен Алтай,
Арныккан бойыма ару Алтай.

Көгөргөн өзөктө турналар кыйгызы,
Көпшип аккан суулардын табыжы.
Чааптар телчиген чалынду бүктер,
Ыраакта, ыраакта ышту көлдөр.

Кеберинди кереес эдиң көргөм,
Аржан сууларыңды ичип өскөм.
Аңдар баскан айаңдар ару,
О Алтайым, сен меге кару.

Сенин сүринди ундыбазым,
Кемге де, неге де солыбазым.
Комудалыма көгүс Алтай,
Качаннан бери канчын Алтай.

Макка амадаган уулчактар
Аттарын кайаларга бичийт.
Уулчактар, уулчактар, уулчактар,
Слерге жүрегим карузойт.
Мактын жолына кемигер кирер?
Күүнүн мааныдый кемигер көдүрер?

Мен билбезим, билбезим, уулчактар,
Je слерде көп келер аргалар...
Мен база макка амадайдым.
Адымды кайага качан да бичибезим.
Чуйдын жолыла кабинада браадым,
Кайаларда аттар кемнинг, билбезим.
Рейхстагга солдаттар колдорын салган,
Фашинсттерди жентенис деп аттарын артырган.
Jaан макта арт калган олор,
Уулчактар, уулчактар, мыны ондогор.

ЈИИТ УНДЕР

Иван Белеков ўлгерлерди јангы ла бичип баштаган. Литературный институтка кирерден озо ол «Алтайдын Чолмоны» газетте литсотрудник болуп иштеген. Литературный жуунтыда онын ўлгерлери баштапкы ла катап кепке базылып јат. Мынын алдында онын бир канча ўлгерлери газеттин страницаларында кепке базылып чыгып туратан. Јиит автордо литературный ченемел ас та болзо, је ол ўлгерлерин бойынын эп-аргазыла бичип, арткандарынаг кезем анылаиып туру.

Иван Белеков ўлгерлерин кожонг эдиб бичип, гитарала ойноп, бойы кожондоп јат. Эмди ол Горькийдин адыла адалган институтта ўчинчи курста ўренип туру.

Кўлер Тепуков бу ла институтка кирерден озо областной радиодо корреспондент болуп иштеген. Эмди ол экинчи курста ўренип јат. Ол кўп сабазында балдарга јарагадый куучындар бичиирге сўўйт. Анайда ок Кўлер Тепуков ўлгерлер бичип јат.

Момый Чекурашев Горно-Алтайскта пединститутта ўренип, база ўлгерлер бичип, бир канча ўлгерлерин областной газетте јарлаган. Ол кўп сабазында лирический ўлгерлер бичиирге амадайт. Онын учун Момыйдын ўлгерлери кыска ла эптў.

Галина Елемова он классты божодоло, «Алтайдын Чолмоны» газетте иштеген. Эмди ол бийик ўредўлў заведениеге кирерге белетенип туру. Галянын тематиказы эм тургуза элбек эмес те болзо, је онын бичиген ўлгерлери солун, поэтический сўр-кеберлери чокум ла јангы. Јиит автор кўп иштезе, ўрензе — онын поэтический ченемелинег туза болоры иле.

Сергей Торбоков база студент. Бу уул сўрекей јиит те болзо, је бойы исторический темалар аайынча бичиирге јилбиркеп јат. Ол јаан улустаг озогы јадын-жўрўм керегинде укканын художественный эп-аргалар ажыра кўргўзерге амадайт.

Кем билер, айса, качан бирде Сергей Торбоков алтай албатынын озогы јадын-жўрўми керегинде јакшынак роман бичиир?

Л. КОКЫШЕР

Иван Белеков

Јенгилтелү санаанда
Јектеп мени ундыган.
Јоболтолу жүрүмге
Јобоп бойың сен барган.

Бозом энгир кирерде,
Бодоп сени санандым.
Саргарган журугың
Санаа жоктон карадым.

Бодобо, кунуккан деп,
Бүгүн күүним жарыкта.
Тегине ле санандым,
Тенегим өткөн тушта...

КҮСКИ ЧЕЧЕКТЕР

Алтай үсти сары бүрде
Алтын кептү туруп калган.
Көк тенгери күски күнде
Куркулдап, жерди караган.

Учар күүни жок болгондый,
Учар куштар жерде жүргөн.
Јол алдында јунунарга
Јолдош кастар көлгө кирген.

Јалбырак түшкен жерде дезе
Јажыл чечек ойто өскөн.
Јажыл тирүү чечек, айса,
Јараш, јараш кастар болгон.

Күмүш ару кунукчылды
Күски куштар јажырган.
Көк тенгери күски күнде
Куркулдап, жерди караган.

О, күстинг өйи, сүүтен өйим!
Күмүш санаалар эбелет.
Көлгө кирген кастардый, ол
Көбөкий сөстөр туйка келет...

АЛТАЙ КЫСТАРГА

Кожон

Кару алтай кыстарга
Кайра жанар күүним бар.
Јодра көстү көөркийге
Јолду айдар сөзим бар.

Слерден јүрүп ыраакта,
Јүрегиме сус тартты.
Айланайын бу сүүжим
Алтай кыска тартылды.

Эрке күүлү жанардый,
Эрү ол јас јет келди.
Кара көстөр ойто ло
Катап меге эбелди.

Кару алтай кыстарга
Кайра јанып барайын.
Јодра көстү көөркийге
Јолдор өдүп келейин.

Оромго энгир чыгып,
тымыгын јайылтты.
Торко эзин толголып,
оны јайкады.

Күмүш жаркынду оттор
уйкум учуртты.
Делегатский оромго
јолым јарытты.

Торкодый ол энгирде
бүгүн көөрбөйдим,
Толкуланган көстөрдө
чснүп каладым...

ГИТАРА

Көөркий гитара!
Көөрө лө, ойно ло!
Туу кимирттү алтай кожондор
Тондолып эмди кылыннан сызылзын.
Көгөрип тагдак адып келгенче,
Көө үнинг јеримде угулзын.

Туујылар чсйтөн јебрен топшуур
Тунбас үнингнен тыныш ол сезер.
Эрке үнингди алан ла кайкап,
Эјелу-сыйындый јүрели де деер.

Канча үйеге кожондоп келген.
Кай чөрчөгин сеге ол айдар,
Ай чыккан жаркынду тундерде
Алтай тилине үредип те салар.

Арта түшкен чаңкыр сындарда
Алтай тилле кожонун чүмделер.
Жаркындал күйгөн очоктын жанында
Жаркынду алтай романс чөйилер...

Туу кимирттү эрке кожондор
Тондолып эмди кылыннанг сызылар.
Көгөрип тандак адып келгенче,
Көө үнүн жеримде угулар.
Көөркий гитара!
Көөрө лө, ойно ло!

КАРУУ

Эрегис көстөрингле, најы,
Эригип, кунугып сен көрбө.
Сүүнчилү, ачулу жеримнин
Солунун да мененг сураба.

Канча жаңгарлу жүрүмдү
Кажык ойынга сен бодоп,
Жүрөп жолунды ылгабай,
Жүрүмгө сен акту кордоп,

Өскөн лө чыккан жеринген
Өскө талага жүр калган.
Бодобо, ырысту болдым деп,
Бойунг төрөлиг жок арткан.

Билип жүр, менин төрөлим —
Сүүжимдп ээлеген Кыгырар¹.
А сен төрөли жок најы,
Алтайым сен жоктон до турар!

КЕЛЕДИМ МЕН, БАРАДЫМ МЕН

Алтайга ыраактан
Келедим мен,
Барадым мен.
Толкулу жүрүмдө
Токтобос турум,
Токунабас турум.

Жүрүмим менин
Кадын суунын
Табыжынды,
Сүнем онын
Коологон жаңгарлу
Толкузынды.

Көөркий кыстыг
Эрдин чылап,
Алтайдын эрке
Жарадын окшоп,
Келедим мен,
Барадым мен...

¹ Кыгырар — Жаламанның озогы ады.

КАН-АЛТАЙ

Көк айастан
Көңкөрө мен көрзөм,
Көпөгөш-көпөгөш туулар ла туулар.
Күмүш жаркынду
Сүмерлер бажынан
Күн тийгенде, көзүң чек талар.

Колтукташ алган,
Коо тууларым,
Араай-араай жайканып тургандый.
Арай ла болзо
Ойойым кожонды
Олор эмди ле кожондоп ийгедий.

Алтай кижинин
Агару кылыгы
Атпакту тууларга шинип калгандый.
Онын ачузын,
Онын сүүнчизин
Ойгор туулар айдып тургандый.

Көк айастан
Көңкөрө түжеле,
Көпөгөш тууларга жабыс бажырдым.
Бу жүрүмде мен
Кем болгономды
Сезип, көзимнин жажын арчыдым...

Күлер Тепуков

СОЛОҢЫ

Јааш јаап токтоды,
Күн сүүнип каткырды.
Јүзүн өңдү солонгы
Сууга бажын эгилтти.
Кичинек уулдар сүүнижип,
Солонгыны тударга жүгүрди.
Солуктап, токтой түжеле,
— Оны теңнен үлежер —
дешти.

— Сеге десе сарызы,
Акпашка болзо — жажылы,
Меге десе — кызылы,
Капшай барып тудалы.
Солонгы десе мендебей
Качып баратты уулдардан.
Кайага јеткен бойынча
Јажынып калды өлордонг.

Күйбүрейт санаалар көксимде —
Ынаарлу тууларым көзимде.
Ышталган чадырым Алтайда,
Кунугып жүредим ыраакта.
Кунугадым мен энемди санап,
Сүттөп аскан чайын ичерге.

Кунугадым мен көөркийим санап,
Сүүнчилү эрке куучынын угарга.
Кунугадым мен нөкөрим санап,
Кожо отуруп, кожондоп ийерге.
Кунугадым мен Алтайым санап,
Кырларды сындап базып жүрерге.

КАДЫН

Канатту куштый Кадын суу
Кайда мендеп барадат?
Кайа-ташка табарып,
Калаптанып жаңарлайт:
— Уч-Сүмерден бүткөм мен,
Мени јенер суулар јок.

Күч јолдорды өткөм мен,
Узүлип калар тыным јок.
Јарадында таштардын
Јаагына согуп, каткырат.
Јакалай јаткан кумакты
Јалакай сыймап, апарат.

КАЛГАНЧЫ ТРАМВАЙ

Кыш. Тун. Калганчы трамвай.
Жанар керек меге капшай.
Трамвайдын ичи ээн, куру,
Көзнөги сооктон куу кыру.
Тышкары шуурган калактап сыктайт,
Трамвайды согуп, айткылайт.
Эди-каным неге калтырайт?
Кандый неме мени каргайт?
Сүүгеним мени бу түнде:
«Сүүжине түкүрип, келбе!» — деген.
Санаазы онын өскө кемде —
Жаңыс ла түн оны билген.
Көстөри кандалган светофордон чочып,
Көөркий трамвай токтой түжет.
Лобош үнденип, эжигин ачып,
Жолына ойто ло көндүгө берет.
Тармалу карануй бу түнде
Трамвайга мен түнгейим сестим...
Мен жаңыскан трамвай ичинде,
Менин санаамда жаңыс ла сүүжим.

г. Москва.

АЖУДАГЫ САНААЛАР

Ай эски. Жылдыстар суркурайт.
Аркада түн там ла койылат.
Улаарган аспандар үн алыжып,
Туйгак алдынан туура учкулайт.
Адым арыган: уур кош ине,
Конор бо бого, жаан ажуга?
Жүс ле алтам ажудан ары
Жаан байбак мөш бар дешкен.

Бойынын ойинде аңчы Сары
 Андап жүргенде анда түжетен.
 Аттың ээрин алып, тужайла,
 Амырап, отозын деп, агыдып ийдим.
 Кургак будактан жууп алала,
 Куучынчы отты камызып ийдим.
 Кејим-токумды жайа тартып,
 Ээримди болзо жастык эттим.
 Эски тонымды эптеп жабынып,
 Эмештен санаага алдырта бердим.
 Бойынын ойинде Сары өрскөн,
 Сагалы сарбандап, бу одуда
 Јерден-туудан тапканын
 Бойы баштап ла мында амзайтан.
 Јуртка јетсе, арчымагын ачып,
 Улуска этти теңдеп үлейтен.
 Сары өрөкөннин омок бүдүжи
 Санаама кирип, көзиме көрүнөт.
 Андап та жүрзе, колхозто ижи
 Тутабай турганы санаама кирет.
 Јай келгежин, колында чалгылу
 Јаактап, кокурлап иштеп жүрөтөн.
 Јажы јаанап, карыган да болзо,
 Андап та, иштеп те уулдарды үреткен.
 Былтырдаң бери бу оду
 Ээнзиреп калды жаңыскан.
 Сары өрскөн тың оорып,
 Ак-жарыктан ырап калган...
 Уйкузы келген јаш баладый,
 Укү ыйлайт, агаштар шуулайт.
 Боочыда мөштөр улу тыңгылап,
 Бойлоры ортодо куучын баштайт.

ЈУРТТА ЭҢИР

Көзиле имдеп ийеле,
 Күн кырга тайанды.
 Кобы-јиктин үстиле
 Көлөткө көсрөп жүгүрди.
 Саамчыган уйлар мөбөржип,
 Одордон мендебей бурылды.

Оок уулчактар түймежип,
 Бозулар тудуп түймеди.
 Серүүнге сүүнип, аспандар
 Секирип учат, кожондойт.
 Өлөңнүн үстиле јорголоп,
 Саякын нени де јоктойт.

АЙ ЛИРИКА

Ээн элбек јаланда
Эзин араай чайкалда.
Эрке кара кѳстѳрдѳ
Эрикчел, узак сакулта.

Эриккени ыраакта,
Эзинделген јолдордо.
Эбирип келер јаскыда,
Эзен-амыр кожондоп.

Эгир ле кирзе, кѳзнѳктѳ
Эрикчелдѳ кѳлѳткѳ,
Эрјине кара кѳстѳрдѳ
Энчикпес эрѳ сакулта.

Карануј тѳнде кайыгаш
Карыгып араай ыйлаган.
Ару чалын-јаштары
Јерге тѳжѳп јылыйган.

Быјыраш онын шагкызын
Јылу эзин сыймаган.
Кожогынын коо сызын
Кѳѳркийине айтпаган.

Городтордо јѳреле,
Ојто јанып келеле,
Тумантыган кѳстѳрлѳ
Кѳрѳп турум:
Кѳп јаштарга ѳдѳлѳ,
Кѳк јастарга сѳѳнеле,

Јаранып калтыр ѳзѳлѳ
Тѳрѳл јуртым.
Сырканчакты тѳреле,
Тал адына минеле,
Јѳре бертир ѳйлѳрлѳ
Бала тужым!

Јажыл јайды турналар
Јанарда кожо апарган.
Јажанду јаан јаландар
Јайналганду арт калган.
Кобылардын ичинде
Чалгылар ѳни јылыйган.

Ај-туулардын белине
Апагаш јурук салынган.
Эгирги јурттыг ѳстинде
Эрикчелдѳ эски ај.
Эрјине кара кѳстѳрдѳ
Эзенде келер эрке јай.

АЛТАЙ КЫСТАР

Кеен-јараш чанкыр талада
Айдылбас кеберлү кыстар бар,
Эне Азияның калың тундери
Ол кыстардын көстөринде турар.

Ат үстинде оморды көргөжин,
Оморго чөгөдөр кезер де уулдар,
Кара чачы салкынга јазылган
Кыс маргаанда јену де алар.

Тегин эмес эмей — озогы чактарда
Эрлерле тег калапту эштер болгон,
Көрсө оттый ол јуучыл кыстардын
Магы, јаражы чөрчөккө дө кирген.

Алтай кыстар, слер канатту кожон,
Алтай туулардын күмүжи ийне;
Кабайыс болгон бу төрөл таланың
Јебрен, јиит бүдүжи ийне!

Слер барда Алтайыс турар,
Озогы чөрчөктөр улалып айдылар.
Јаркынду кебереер слердин, кыстар,
Бу таланың кеенин толтырар!

Алтай чанкыр тууларда
Айдылбас кеберлү кыстар бар,
Јебрен Азияның калың тундери
Ол кыстардын көстөринде турар...

ЭНЕМЕ

Эре Чуйдың салкыны
Эгирде бүгүн ыйлаган,
Энемнің көстөри карарып,
Эригип бойы отурган.

Жаан көстөри жалтырап,
Жаныма энем жууктаган.
Кунугып тургамды билип ийеле,
Куучын баштап көдүрген.

О, энем, кыпчактардың кара көстү
кызы!

Канча чактар слерди айланган,
Качан да слердий ок эне
Кынду бычакту кабай жайкаган.

Эре Чуйдың салкыны
Эмдигизинен күчтү ыйлаган.
Кыпчак эне отыгын тудунып,
От камызып, балазын жайкаган.

Көстөрим менин курч болзо —
Кыпчак энеден чыккам мен,
Көстөрим менин соок дешсе —
Кыпчак жуучылдар укту мен.

Көстөрин сенин соок дежип,
Көргөн улус чочыйтан,
Кедер бүткен тапма деп,
Керишкен улус арбайтан.

Арка-сынымды сыймаган энем
Аайлап мени актап салатан.
Агару көстөриле мени аыктап,
Арыган чырайы жарып туратан.

КӨЧКҮН ЛҮРҮМНЕН

Эрјине аттар, турбагар, турбагар,
Эрке төрөлиске бисти јетиргер, јетиргер!
Арга болгон төөлөрис, төөлөрис,

Борис Түйменов — Экинурдан. Сан башка уул: литературада бар ол туку качангы чындыктарды ончозын коркушту сонуркап ла кайкап угар. Кижининг айтканын бир де сөс түжүрбей ончозын сеге ойто айдып берер. Көгүстү уул. Улгерлери де өдүрим. Же грамматика уйан.

Жакшы үлгерлер бичиирге турган болзон, үрөп деп, мен ого айткам. Барала, экү алтай тилдин грамматиказын садып алганыс. Бу тыш бүдүминен көрзө — жобош, кемзинчек жиит уул ол күн кандый сүүнчилү ле ырысту болгоны санаамнан качан да чыкпас! Ол алтай жадын-жүрүм керегинде, үлгерлер, кыстар керегинде кандый изү сөстөрлө куучындаган!

— Удабас черүге атанарым, оңон келзем, үредү — деп, онын мындый амадузы болгон.

Эмди Борис Түйменов жада калган. Бистинг жиит наҗыбыс, солдат Борис Түйменов, бойынын воинский керегин бүдүрип тура, жыгылды деген коронду письмоны Ыраак Күнчыгыштан бого соок тынышту салкындар жетирди. Кече-башкүн ле куучындашкан, жакшылашкан жиит уулды бүгүн — ол жок деп оңдоорго коркушту. Аңылу жолы жаңы ла табылып, поэтический ады угулып жүреле, жиит, чыдалду ла жараш тужында Борис Түйменов ортобыстан ырады. Же онын санаалар-үлгерлер бичиген блокноды арткан. Бу үлгерлерден Борис жүрүмде кандый болгон, индый ла бойы турат: жалакай, керсү, жылбиркек, поэтический күүндү. Онын чебер школьный бичижи де, грамматический једикпестери де биске таныш ла кару. Поэтический куркуны тыныгалак та болзо, же Түйменовтын баштапкы сүүштиң, ару ла оңзүре, чүми жок керсү баштамы бичигендери артты.

Бүгүн бис жиит поэтинг блокнодынан бир канча үлгерлер талдап, бу жуунтыда жарлап турубыс.

Кожо үрөнгөн-иштеген нөкөрлөрине, ада-төрөөндөрине, алтай кычыраачыга, ончо көрүш-таныштарына бу үлгерлер онын изү эзени болгой.

Шатра ШАТИНОВ.

Борис Түйменов

Шатра Шатиновко

Бу жиит, чыдалду тужымда
албатыма ла ойгѳ

Айдайын деген ѳлгерлерим бар.
Је кѳксимде поэзиянын чечегине
Кубал конзо, кем болужар?
Калыгым јѳрегине камызатан отты
Кайдан алайын, сенен бе, Алтайым?
Јѳрѳмле ѳдѳргѳ кызу кожонды
Јѳрегимнен сураайын ба, эм кайдайын?
Мениле бѳгѳн та не де болгон,
Айса, бу јѳткон онтогон?
Айса, бу сѳстѳр базырузы,
Аскын турнадый салкындар кыйгызы?
Айса, бу алтай туулар јолдорында
Туйгактар тибирти?
Јаскы јааштый быдырап,
Јѳрекке тамыжы...
Мындый ѳйдѳ мен нскѳримди санайдым,
Ол болужар деп айдадым.
Кѳксимде бѳгѳн уур,
Санааларымды келип учур.
Алтайымнын ару јанмырындый,
Ажуларды ажып келзен.
Кѳбѳркий јеримнин салкындарындый,
Кѳдѳринги, омок куучындарын экелзен...
Бу жиит, чыдалду тужымда

албатыма ла ѳйгѳ

Айдайын деген ѳлгерим бар.
Је кѳксимде поэзиянын чечегине
Кубал конзо, кем болужар?

АЛТАЙ ТИЛИМ

Алтай тил — ол менин эди-каным,
Күлүмжим, амадуум, санааларым.
Ол меге тынымдый кереес,
Ол тынатын кейдий керек.

Эне деп айткан эне тилим,
Ада деп айткан ада тилим
Качан да ундыбазым,
Жамандаарга кемге де бербезим.

Төрөл тилимнен баалу
Не де жок менде.

АЛТАЙ ТОЙДО

Жастын күни чек байрамдый.
Жаңар-кожондордон агаштар
бүрленет.
Күрентиде күреелей отуруп,
Күлүмзиренип, албаты чөпчөйлөр
көдүрөт.
Жакшы-жаманды суражып угужар —
Жалакай албатымнын ару күндүзи.
Бурылбас өйлөрине ичи ачышкан
Буурыл каргандар кожоңы-ыйы.
Турада дезе ойын-бийе —
Жашөскүрим мында тыгылган.
Чырайы жараш, күүни омок —
Келер өйлөрдий жаркындаган.
Бүгүн кемнин де той-жыргалы,
Кем де жолында ырыс табат.
— Эй, улустар, көчө жедер!
Жаланган, туудан мендегер тойго.
Айланып келеткен алтын туурамды
Ака улуска жабыс чөгөдөп,
Албатымнын ортозында отурум,
Черүге атанар күнимди чотоп.
Кандый жакшы бу алтай тойлор!
Кажы ла кижги айылчыдый
уткыдар.

Алтай кожоннын сѳстѳри, кѳѳзи
Сын-тамырыгды керип барадар.
Кѳѳнзейдим: жагы айылду

болгондор

Кѳлѳмзиренип эрке, нак јѳрзин.

Кѳѳнзейдим: албатыда тойлор

ѳзѳлбезин,

Баладан балага улалып јѳрзин.

ЈАЙЫМ АРКАДА

Мында чечектер јерлик ле ару.

Айландыра тымык ла јайым.

Кѳѳним эрке ле кару.

Јагыскан унчукпай отурым.

Улустар шакпырты, табыжы —

Ундылат ончозы мында.

Кем де сеге чапчашпас —

Та кожондо, та ыйла...

Мен чечектий јаш.

Кѳѳктер ѳстимде јыгкылдагай.

Јѳрѳм деп неме бар дежет,

Јѳрѳп кѳрѳтѳм капшай.

КЕЈЕГЕ

Озогы жүрүмнөн

...Торбок күндү-күreedөн тапту калап, тойдың учы жаар Быйантын ары-бери силке тартып, толтыра көчөлү күлөр казанды менин айлыма эмди ле апар, апар деп кезем жакарала, аттыч өрмө камчызын ог колго орой согуп, Быйантын кийнинен талтас-талтас базып отурлы. Төрт кижн көдүрөр күлөр казанды Быйанты жагыскандыра тудала, немеге бодобой базып барадарда, Торбок айдар немезин таппай, ого кимиректенип, жаан таайына Быйантын удур эрмек айдар учуры жогына ба айла өнөтийин бе, оны санаазы жеткенче ле челдеди. Быйантын токунаалузына чыдап болбой, Сурас-Сопоннын Быйантыла кепче-жип шордогону керегинде Торбокко канча келип комудаганын эске алынала, кыжы куруп, колындагы атты камчызыла Быйантын жылгааш сыртына согордо, Быйанты араай айлана соголо: «Канайып туураар, таай?» — дегенине Торбок онон артык атыланып чыкты. Качан Быйанты айылга кирип, казанды жаңырткын үстине саларга жадарда, экинчи катап камчылаарга талайып чыгарда, Быйантын колы сарбас ла эткен ошкош эди, онон арыгын Торбок билбей калды.

Эртезинде Торбок ондонып келзе, тср бажында, эки жаңырткын ортозында, кептелип калган жатты. Эмеени Мылжыш отко чай азып койгон, узун соруулду кангазынын койу ыжып буркурадып отурды. Торбоктын серип, ондонып келерин Мылжыш кечеги ле бойынча сакыган болгодый. Жуулган чугулын чыгарып, арбанып баштады:

— Бойын бойы бодонбос, болгон ло жерде жайрадылып жадар кайткан күрүм бу? Бир уурт аракы ичеле, билинбей калар, кежири кырландып, кејегези чычандап, оозым ла бар дейле, обы табылбай турар. Түүк, јескинчилү таңма!

— Болор эмес пе, а, энези? — деп, Торбок жайнап, болгонбос жанынан бажырып та ийди.

— Болор, болор! — деп, Мылжыш өткөнди. — Көргөн жаңыс балазы-

нынг тойын јакшы өткүрердинг ордына куртын кайнап көкө түште улус көзүнче јеенингди аңдып, шалбаарып турган адын не? Уйалбас та.

— Төгүне ле тылбыраба! — дейле, Торбок, төбөзин сыймай алза, кегези јок.

Куйка бажы јимиреп, эди мылырап, тили тартыла берди. Коркушту санаалар меезин эреп, амырын тоскурды: «Божогоным ла бу туру! Кегеге кижининг сүнезиле колбулу неме ийне. Тыттын чобразын сойып салар болзо, онын сүнези кургап калар. Төзн чирик агаш чылап јыгылып калар јадым. Айлу-күндү Алтайым, кайран эжим, бала-баркам, јакшы болзын!» Торбок эриндери јүк арайдан кыймыктап, угулар-угулбас шымыранды:

— Эш неме билбейдим.

Кижининг үреле бергенин көрүп, килеерин билбес Мылжыштын јүреги јымжап, эпјоксынганынан јөткүрип отурат.

— Быйанты казанды экелип берерде, быйан-алкыш айдардын ордына камчыла согорго сананган. Быйанты чочыганынан ба, кандый, кешете кегегенгнен ала койоло, серпиирде, јангыртыктын алды дөөн учу берген. Чычак кегеген Быйантынын колында артып калган ошкош эди. Куда-а-й, куда-й, мынын уйадын кайдаар эдер?

Тышкары ийт үрүп чыкты.

— Чык, көрмөс! Карыган сайын ээзин таныбас болуп бараткан — деп. Кырчий арбанып, эжиктен кирди.

— Јакшы отургылараар ба? Ада, слерди Быйанты акам кир-чыксын деген. Тойо курсак та јибей, токунаазын јылыйткан отуры. «Јаан таай киж болуп јат, јаманымды таштаар болбой» — дейт.

— Турарга болуш, балам, — деп, Торбок колын сунуп, токунаалу үниле айтты.

Эрик јокто Торбок Быйанты јеенининг айылына өлөнгөн јабыс, суудан тымык кирип келеле, «Јакшы кондын ба, јееним?» — деп јакшы сураарда, үни бойына, алыс јерден угулган неме чилеп, угулды.

— Бейин, төр јаар өдөр, таай! — деп, Быйанты тура јүгүрип, таайына төжөнчик салып, арай ла болзо јаш балага бодоп ала койгодый турды.

Јединип экелеле, таайын ак ширдекке отургузып, тажуурдын бөгин ачты.

Быйантынын урган аракызы Торбоктынг эди-канын изидип, оны эмештег оморкодып турды. Онон таай өбөөн кожон баштады:

Јеерен тайдын јелижи
Јелиш беи — суу эмей.
Јееним көөркий айтканы
Төгүн беи — чын эмей.

Санаазы жаңы ла жарый түшкен Быйанты жоон, көгүс үниле сыыла-
да берди:

Тай боронунг женижи
Желиш беди — суу эмей.
Таайым көөркий айтканы
Гөгүн беди — чын эмей.

Тапту калагылап, жеендү-таайлу экү кучактажып, жаңыс аай жайка-
ныжып, оног ары кожондоп отургылады:

Жерсү жадык анданбас,
Жеендү-таайлу ырашпас.
Тазылду жадык анданбас,
Таайлу-жеендү ырашпас.

Таайы база ла бир кылчас эдип көрөрдө, орыннын үстинде киске-
нинг балазы Торбоктын... кејегезиле берижип ойноп турды. Мыны көр-
гөн Торбок Быйантыга: «Јееним, меге, карган согумга, чугулданба» —
деп айдала, айылдан чыга басканын билбей калды.

Алтай албатынын жаңында кејеге јаан байлу болгон. Кејегени
таай кижн тоорор, тооргоны учун јеенине тынду неме айдып беретен.

КАРУ КИЧИНЕК НАҖЫЛАРГА

ЭНЕЗИНИҢ ЧЫККАН КҮНИ

Бир катап эне айу бойының чыккан күнин ан-куштарла кожо темдектеп, ырғап отурган. Адарулар ого сүреен тату мөт экелип бергендер. Көп жаш жажазын деп, оны түлкү алкайт. Койондор дезе жулукту кылбыштар жүктөнип келдилер. Бастыра ан-куштар оны күндүлегилеп жат.

Күрөң айуда Мишкек деп атту кичинекек балазы бар. Мишкек кап-кара көстү, бойы жалакай айучак. Ол төңгөжөктин бажына отуруп ала-ла, нени де сананып, кулактарын талбаңдадат. Чындап та, бүгүн ол энезине нени сыйлап берер? Мишкек кичинеке. Жүк ле бийик эмес мош-кө чыгып билер. Эм гургуза аңдап та билбес, ыраак барарынан да коркып жат. Анайдарда, ол энезин неле сүүндирер? Бүгүн энезинин чыккан күни. Бу күнди канайып теп-тегин ле өткүрер? Айса, кандыктап барар ба? Жок, онын энези кандыкты сүүбей жат. Учы-учында ол энезине эң жаркынду, эң жараш чечек сыйлап берер деп шүүнди. Же андый чечекти кайдан таап алар? Мишкек сууны жараттай кожондоп басты. Айучак кожондоп барып жадала, канча кире жол өткөнүн сеспей де калган. Жолсй ого бир бака жолукты. Көрүп ийеле, кыйгырды:

— Бак, бак! Бу сен нени бедреп жүрүң, айучак?

— Чечек бедреп жүрүм, бака! — деп, айучак айтты.

Бака алчак көстөрүн аңдандыра көрүп, нени де санана берди. Учында ол, оозы жаактарына једип, күлүмзиренип, кыйгырды:

— Бак, бак! Бат, бат санаама кирди! Бу ла сууны барып кеч. Бат, бат, анда чечектер! Бак, бак! бак!

Айучак сүүнип, секирип-секирип, тамаштарын чабынып-чабынып оной ары басты.

Ол ап-ару сууны кечип ле жадала, бойының көлөткөзин көрүп ийди. Ого удур кара көстү, талбак-талбак кулакту неме көрүп туру. Айучак сууны кечпей, кайра жүгүрди.

— Бак, бак! Кемнен коркыдың? — деп, бака айучактан сурады. Мишкек токтой түжүп, мынайда каруузын берди:

— Сууда желбер түктү неме жүрү.

— Бак! Бак! Бат, бат, сен ого агашту бар! Талайып, оны сок! Бак-бак, бар!

Мишкек жоон агаш тудунып алала, сууга ойто келди. Көрзө: сууда банагы ла неме. Ол жоон агажын талайып, Мишкекти согорго туру. Мишкек агажын чачып нйеле, качып жүгүрди.

— Ой, айучак, кайдаар жүгүрип браадын? — деп, борсук оноң сурады. Мишкек тура түжеле, каруузың берди:

— Сууны кечип жадарымда, меге удур жоон агашту айу келген. Оноң качып браадым.

— Качпа, айучак, сууга барала, каткырып ий — деп, борсук айтты.

Мишкек сууга каткырып, кожондоп келди. Көрзө: байагы айу база каткырып туру. Мишкек көлөткөзиле имдежип, каткырыжып сууны кече берди. Суунын ол жанында чындап та сүрөөн жараш чечектер бар эмтир. Айучак бир тудам чечек үзүп алала, байагы ла айула каткырыжып, сууны кечеле, энезине тапкан сыйын түргөн жетирерге кожондоп жанды:

Ля-ля-ля-ля!

Ля-ля-ля-ля!

ПӨТҮГЕШТЕР

Бир катап чоокыр пөтүгеш айлынан чыгала, жемзеп барган. Ол адырман сабарлу буттарыла жаан-жаан алтайт. Чоокыр төжин ичкери эдип, кеден-кеден эдип базат. Бойы чала мактанып, тынзынып карлагаштарга кылчайып көрөлб, «Қыр-р, кур-р» — деп үнденет. Же бот чоскыр пөтүгеш бир агаштын төзине талтас-малтас эдип базып келгезин, кандый да пөтүгеш чойлошкон таап алган чокып-чокып турды. Чоокыр пөтүгеш коңон-коңон эдип жүгүрип барала, чойлошконды блаашкан. «Јок, јок, блаашпа, чоокыр пөтүгеш! Улежип јник! — деп, күрөң пөтүгеш айтты.

— Улежер дедин бе? Оны мен јангыскан да јизем, тойбозым.

Чоокыр пөтүгеш чойлошконды блаап алала, ары болуп жүгүрди. Күрөң пөтүгеш оноң бир де артпай сүрүжет. Же чойлошконды ого јип ичкерге чөлбө ой чек болбоды. Шак мынайып ол экү түжүне ле сүрүшкен. Учы-учында күлүктер тың арып, оосторын ачып ийдилер. Бу түжында чойлошкон чоокыр пөтүгештин чокужынан тырлас эдип јерге түжеле, ичегени јаар кире берди. Пөтүгештер ачурканып, оны ээчий гап эттилер.

— Кайран чойлошкон барды! Сен, танма, бурулу! — деп, чоокыр пөтүгеш кородоы.

— Жок, жок, сен бурулу! Сен эмес болзот, оны жип салар эдим. Уле-
жиң жип деп айткан жогым ба? — деп, күрөң пөтүгөш ачынып кышкыр-
ды. Шак мынайып олор экү ачаптарынаң улам өөркөшкөн. Ай, ай,
кандый уйалбас пөтүгөштер!

ЖОРУКЧЫ ҮРЕНДЕР

Балдар, жайгыда кайдаар ла көрзөөр, өлөң толкуланып жадар, че-
чектер чагылыжып жадар. Мындый көп өлөң кайдан өзөт? Олордын
үрөндери канайып таркайт не?..

Кайда да ыраак-ыраакта ээн чөл жаткан. Мында кумактаң өскө не
де көрүнбөс. Чөлдин үстүндө кызып калган сүрөөн жаан күн турат.
Эбире ың-шың. Мындый чөлдин үстүндө булуттар да түрбай, изүдөн
качып баргылайт. Агаш-таш жок, ылдый кумак, кунукчылду жерге туман
не түшсүн! Же бот, балдар, бу ээн чөлди ыраак чанкыр туулардын че-
чектери билип салтыр. Олор суу жок чөлдөн жалтанып, баштарын жайкап,
коркып тургулайтан.

Күс келерде, чечектердин жалбырагы түжүп, үрени быжып келди.
Быркырууш өлөңгүн, күн ошкош, сап-сары чечеги быжып, онын орды-
на апагаш парашютту үрөндөр көрүнүп келдилер. Учү-учында, быркы-
рууш өлөң мынайда айтты: «Уулдарым чылап калдыгар. Жер сайын
таркап учуп барыгар».

Ап-апагаш парашютту карындаштар салкынга куйбуруп, бирден-
бирден учуп ийдилер. Олордын кичинекей карындажы дөзө жагыска ар-
тып, энезинин айрылбай турды.

— А сен не барбай жадың? Сениң парашютүң да жакшы, бойың да
шулмус. Айса, коркып туруң ба? — деп, онын быркырууш өлөң сурады.

— Энем, мен ыраак сары чөлгө учуп барайын деп сананып алгам.

— О жайла! Анда кадып каларың. Чек өскө жерге барзан, артык
болор эмес пе?

— А мен булуттарды суу экелзин деп айбылап аларым. Бир де ко-
нокко суузабазым.

— Андый болзо, уулым, баргайың...

Энези жөпсинип, бажын кекип ийерде, жеп-жеңил апагаш көбүктөй
шулмус үрөн чап-чанкыр тенериге учуп чыкты. Ол бийик-бийик булут-
тарга жедижип келеле, сурады:

Булуттар, булуттар.

Амыры жок көбөкчилер,

Ээн чөлгө өссөм,

Эмеш те болзо, тамчыгарды

Кыскаңбай берзегер!

— Бата-а! Кандый жалтанбас үрөnek, бала деп неме андый болор керек.

Жалтанбас, жакшы уулга,
Ак парашютту уренге,
Болужарыс! — деп,
Булуттар айдышты кўркўрөп.

Je јотконду салкын келип, булуттарды өскө јерге айдай берди. Быркырууш өлөңнүн үрени бир јаланга ойноп, түжүп келди. Ийттырмак дейтен атту өлөңгө араай шымыранды:

Ийттырмак, ийттырмак,
Ээн чөлгө кожо бараак.
Булуттар бисте сугарар,
Түндү-түштү жааш жаар.

Бу օзүмнинг үрени ийттин куйругына тургуза ла сыралып, кайдаар ла болзо, жүре берер јанду. Онон улам ол тургуза ла эен чөл јаар атанды.

Быркырууш олӧнниг ӱрени дезе јеп-јенил учуп, кӧлӧгӧш уак деп чечекке јетти.

Уак, уак,
Узак чөлгө бараак!
Узун калыг булуттар
Улай ла бисти сугарар.

Уак өдүп брааткан төөнүн жүгүнө сыралып, жорукка база атанды. Шак мынайып быркырууш өлгөнүн үрени бойыла кожо баратан көп нажылар таап алган. Кезик үрөндөр салкынла кожо учуп барган, кезиктери десе кушкаштардын жүнүнө селбектенип учкан.

Апагаш парашюдын جایа тудуп, шулмус үрен ээн чөлгө учуп келди. Сап-сары чөлгө отуруп, кайкай берди: «Уй, мында кандый изү! Ичер суу да жок». Келген үрендер күйерге жеткен. Нени эдер? Быркырууш чечектин үрени улуска учуп келди:

Улустар, улустар,
Ак санаалу кӱркнйлер,
Најыларым күйүп жат,
Суу жок ӱлүп жат!
Улустар, улустар,
Бир болужыгар јетиреер!

Анча-мынча болбой, улус чөлгө суак казып, ээн чөлди сугарып
ийди. Урендер алакандарын чабынып, сүйүндилер.

Бир канча ой өткөн соңында ээн чөлдө жүзүн-жүүр чечектер жайка-
ныжа берген. Олор баштарын эрке кекип, кожондожот. Мөт жууп жүрген
адару мындый үлгер чүмдейт:

Сагыскаң учпас бу чөлдө

Сары чечек жайылды.

Күскүң учпас куба чөлдө

Койу өлөң шуулады.

Ээн чөлди жажарткан

Улустарга мак болзын!

Найыларын баштаган

Быркырууш өлөңниң уулына,

Ак парашютту уренге,

Качан да болзо мак болзын!

КУЙУН

Кугарган жалаңда
Куйун бийелейт,
Олӧн-чӧпти
Ӧрӧ таштайт.
Кейди ӧткӧре
Ӧрӧмдеп тургандый,
Ийдезин кӧргӧзип,
Ийиктелип турат.
Кийик бийезин
Бийелеп, куйун
Ээн жалаңды
Элестелип эбирет,

Эски журтты
Эбирип тибирейт,
Сары ӧтӧкти
Саң ӧрӧ кӧдӧрет.
Оноң тӧмӧн
Ӗзӧкти кӧстӧп,
Ӧрӧмделип, жӧре берет.
Сары чачы
Самтайган кайың
Санааркап, бийезин
Кӧрӧп артат.

ТҮН КИРДИ

Алтай кырлар арҗаннаң
Араай тымык тӧн келди.
Агаштардың ортозынан
Ай шыгаалап ӧксӧди.
Суу ӱстине жаркыны
Алтын балыктый тырландайт.
Сӱт айдың бу тӧнде
Сӱмерлер бажы кажайат.
Чаңкырлыктын тӧбинде
Жылдыстар калтыражат.
Урсул узун жаңарын

Узада-узада жаңарлайт.
Эбире турган тууларын
Эдек кӧреелей ак жадат.
Жаш кайыңдар Урсулды
Жарадынаң карайт.
Толуктарга эңчейип,
Токунаалу ӧргӧлейт.
Сӱрлӧ токой жериме
Серӱӧн тымык жайылды.
Тың сӱӱтен жӧрегиме
Тымык конуп тӧнеди.

БУЛУТТАР

Тенгериле булуттар
Тергенип алып жылыжат.

Оны кӧрӧп, оок балдар
— Ол тирӱ! — деп айдыжат.

— Бу булутты көрзөгөр:
Буурыл башту кижидий,—
Балдар сүйүнип кыйгырат,
Булуттарга каткырат.
Коштой булут үч «бутту»,
Койон ошкош — «кулактү»,
Борбок жарык «эриндү»,
Сарбайышкан «сагалду».
База ла көрзөн, ол булут
Баатыр болуп кубулат,
Улдүзин өрө көдүрип,
Узе чабарга белен турат.

Кезик булут пөтүктый,
Кертейип алган барадар.
Онон ойто ол төөдий
Эки өркөштү бол калар.
Туу да ошкош булуттар
Тургуза ла бут калат,
Кезек-эмеш ой өтсө,
Кереп те болуп кубулат.
Булуттар, булуттар
Тенериде жылыжат.
— Ол тиру! — деп, эм балдар
Олорды кайкап айдыжат.

КНИГАЛАР КАНАЙДА БИЧИЛИП ЈАТ

(Быјыл 8—10 январьда Туулу Алтайдын история, тил ле литература аайынча научный шигжү өткүрер институту ла РСФСР-дин писательдеринин Союзынын бистин областьтагы организациязы эмдиги алтай литературанын алдында турган сурактарга учурлап, научно-практический конференция өткүрген. Бу статья писательдин анда эткен доклады аайынча бичилген).

Книгалар канайда бичилип јат? Поэттин эмезе прозаиктин јаантайын иштеп турган аңылу јери кайда, андый јер бар болзо, ол кандый?

Скульптордо, јурукчыда јаантайын иштейтен аңылу мастерской бар. А бот поэтте андый аңылу мастерской бар ба? Поэтте үлгерлер бичийтен андый аңылу јер де, ой дө, байла, јок болор. Темдектезе, эртен тура тогус частан ала энгирдин алты чазына јетире күнүн ле үлгерлер бичиир деп, поэт бойынын алдына план тургузар аргазы јок. Анайда пландап та алза, неме болбос. Үлгер күнүн ле сайын бичилбей јат. Бичиир күүннн бар да болзо, је кеен-јараш сөстөр, кеберлер табылбай турар. А кезикте үлгер бичиир туру деп, өнөтийин столго отурбзаң да, ол андый күүн сего кайдан да једип келер. Отургустай, сего амыр бербей, туйбаладып турар. Онын учун поэт тун де болзын, түш те болзын — иштеп јат. Темир согор уста, инженерде, совхозтын ишмекчизинде, шофердо мынча частаң мынча часка јетире иштеер деп јөптөлгөн чокум ой бар болзо, андый, кыйалтазы јогынан, күнүн ле үлгер бичийтен кемјүлү-кертүлү ой поэтте болор арга јок. Ол бойынын творчествозына бастыра бойын беринип, агаш аразында амырап та јүргенде, арка-тууга чыгып, аңдап та, одуга конуп та јатканда, кереп ле эмезе поездле, самолетло эмезе машинала јоруктап та јүрген тушта иштенип, үлгерлер керегинде сананып јат. Анайдарда, ол кандый ла аялгада, кайда ла иштеп јат.

Поэзия — ол сакылта јогынан келетен өкпөөриш; ол сакыбаган сөс, сакыбаган сүр-кебер, кезикте сакыбаган јанынан кенете табылып келген тема. Поэт кандый ла аялгада ла өйдө јаантайын бедреште.

Үлгер ак-жарыкка жаш бала чылап жайалып келет. Бойынын балазын кажы ла ада-эне анаар-мынаар кийиндирбей, онын сынына түнгей кемжүлү, чырай-кеберине жарагадый кийим кийдирерге кичеенип турганын бис билерис. Андый ок талдаш художественный произведенийе база келижиپ туру. Ненин учун дезе кандый ла үлгерге аңылу кеберди (ферманы) поэт бойы талдап ла келиштирип жат.

Көп тоолу кычыраачылар да, поэттер бойлоры да үлгер бичинирге кыйалтазы жогынан аңылу көөрөмжи керек деп санагылайт. Андый болордон маат жок. Же андый көөрөмжи күүннин келерин сакыыр керек. Онын келерин сакып, анайда ла нени де бичибей артып та каларынан айнабас. Кеен-сүрлү көөрөмжи күүн кайдан табылып, кайдаг келип жат? Мен бодозом, онын табылары ла келер жолы ишле колбулу. Ишле кожо кизи изип, көөрөп, жакшызынып, кандый да көдүрингилү боло берет.

«Кичеенбезенг, балык та шүүндеп болбозың» — деп, орус албаты бойыныг кеп сөзин тегиндү айтпаган. Күнүг сайын өдүп жаткан жүрүмнениг поэтке керектү сөсти эмезе сок жагыс жолдыкты таап ла талдап аларга көпти билер ле көрөр керек. Поэттин көзи, шүлүзинин көзиндий, курчтан курч болор учурлу. Ого ончозын эбиреде айладып, көрүп, илүүнип отуруп керек.

Кезикте улустыг ортозында мындый эрмек жүрөт: «Ада-энези кандый, балазы база андый болор». Бу шүүлтеле жөпсинзе де, жөпсинбезе де кем жок. Ненин учун дезе жаш баланыг кылык-жагы жагыс ада-энезиниң камаанду эмес. Ол анайда ок эбире турган айалгадаг, общественныг жүрүмнениг камаанду. Кижини, ада-энедег башка, общество, жүрүм бойы, өй тазыктырып жат. А кажы ла өйдө бойыныг аңылу кылык-жагы бар. Онын да учун сыранай күч, өлүмдү ле жеткерлү өйлө кожо турумкай, недег де жана болбос улустар табылып, бойыныг курчын көргүскилейт. Андый улус литературный произведенийлердин геройлоры болуп, жажын-чакка мөңкүлик артып калат.

Художественный произведенийиниң көргүскөн чындыгы — ол качан да болзо аңылу чындык. Ненин учун дезе андый чындык биске бир кижиниң бедрежи ле тапкыры ажыра, жагыс ла оног камаанду келип жат. Писательди жүрүмде бастыра ла болуп жаткан керектер сонуркатпай жат. Ол бойыныг чындыгын айдарга жүрүмнен эн солун, эн илбүлү ле жаркынду, кандый да аңылу учуралдарды талдап алат. Художественный произведенийиниң төс аңызы шак мында дезебис, жастыра болбос.

Художественный произведенийиниң геройлорыла кезикте саг башка неме болуп турар. Олор кезикте писательден камаан жогынан бойыныг жүрүмле, кылык-жагыла жүрүп жат. Писатель өйди ле общественный жүрүмди чике көргүзип, бойыныг геройына кемнег де камааны жок кылык берип, айалга төзөп салган. Сен произведенийиниң авторы болуп, оны бичип те турган болзонг, же сенин ок книганныг геройы эртен кан-

дый айалгага учурап каларын, ол нени эдерин, көмгө нени айдарын бойыг да билбесин. Ол чын ла тирү кижининг сүр-кеберин, санаа-шүүлтезин, кыймыгын, кылыгын алынган болзо, писательден көп учуралда жөн сурабай, алдынан бойы аңылу жүрүмдө жүрөт. Темдектезе, улу орус писатель Лев Николаевич Толстойло мындай учурал болгону литературада элбек жарлу. Писатель бойынын иштеп турган кыбынан көстөрү жашталып калган чыга конуп келеле, төрөөндөрине жарлаган: «Наташа князь Андрейге берген сөзүн бузуп ийди!»

Мынан көргөндө, литературный произведенийининг геройларынын бастыра ла эткен-туткан кереги, жүрүмү жангыз писательдин күүн-табынан камаанду эмес. Ол ойлө, эбиредеги айалгала колбулу. Онызын ундыбас керек. Автор тирү кижининг сүр-кеберин чын-чике көргүскөн болзо, геройдын жүрегинде ойдин ле ол ойдөги общественнын салтары жүрөп учурлу.

Искусствонун ондооры ла оны терен билеп алары тегиндү неме эмес. Темдектезе, музыканы аайлап, анда не керегинде айдылып турганын билер кижининг болорго, аңылу музыкальный үредү керек. Онызын кажы ла кижининг билер. Же бу ок ойдө поэзияны терен ондоорго ло билерге анайда ок аңылу үредү, белетениш керек десе, кычыраачылар тапканын де учун оны керекке албай жат. Кычырып ла бичип билетен болзо, үлгөрдө ондоорунда не бар анда дешкилейт. Кезик улустун андый калай шүүлтезине каруу берерге мындай темдек аламык. Бистин алтай поэтердин үлгөрлер бичиген чаазынын келтейиндеги ак жерине «Алтайдын Чолмоны» газеттин бир кезек ишчилери мынайда бичигилейле, колдорун салгылап койот: «Үлгөр газетке жарагадый», «Кем жок, жакшы», а кезикте «Газетке жарлаарга жарабас!». Ненин учун мынайда бичиген — жарты жок. Мыны бичиген кажы ла кижиде бу ок ойдө поэтический произведенийге бойынын кыйалтазы жогунан жөн айдып, оценок-темдек тургузатан аңылу үредү де, жан да жок. Шак мынайда бичиген бир кезек нөкөрлөр бойынын эстетический мокозун керелеп, бу ок ойдө ологорго ижи аайынча берилген жамыны жастыра тузаланып турган учуралдарды бистин айтпас аргабыс жок. Ологор эстетический жанынан керектү кеминде белетенбегенин көргүскилеп турганын бойлоры да ондогылабай жат. Жангыз ла поэзия керегинде эмес, кандый ла иш жанынан кезе-быча сөс айдарган озо, кем де болзо, озо баштап ого белетснер, үренер учурлу эмес пе?

Орустап кычырып ла бичип билер кажы ла кижининг Пушкиннин ле Блоктын поэзиясын ончо жанынан терен ондооры керегинде айдарга күч деп, мен бодозом, литературный критик Вадим Кожинов чын темдектөп жат. Керек мында үлгөрдөги шүүлтезинин уур болгонуна эмес. Поэзия бойы да, кажы ла поэт те алдынан аңылу тилдү. Поэт улусла прозала эмес, бойынын аңылу тилиле куучында жарга ченежет. А улус

дезе: «Жок, сен, бис чилеп, тегин сѳстѳрлѳ куучындаш» — деп айдар кѳѳндѳ.

Искусствонун да, оны бѳдѳрген, бичиген улустун бойлорунун да салымы жаантайын ла макта ла тоомѳда болуп турган эмес. Телекейлик литератураны темдек эдип алза, кѳп писательдерди де, бичиген произведениелерин де бойунун ѳйинде бийик баалап, тургуза ла ондогон деп айдарга келишпейт.

Американский поэт Уолт Уитмен «Ѳлѳндѳрдин жалбырактары» деп книга бичиген. Ол бойунун бу книгазын ак-жарыкка чыгарып болбой, кѳп шыра кѳргѳн. Је учы-учында онын ѳлгерлеринин жуунтызы чыккан кийининде ол ѳйдѳги американский газеттер поэтти ле онын бичигенин жамандап, јѳѳѳн-башка статьялар бичиген. Кезиктери «Ѳлѳндѳрдин жалбырактары» деген жуунтыга короны куруп, оны ѳртѳгилеп те туратан.

Је поэтинг ле онын книгазынын салымы кандый да уур-кѳч айалгага учураган болзо, жарым чактын бажында Уолт Уитменин жаан магы онын тѳрѳлинин грандарын кечип, бастыра телекейге таркаган. Уолт Уитмен эмди жарлу классик, канча ѳѳе поэттердин сѳѳген ѳредѳчизи. Онын ат-нерезине, магына жаркынду кере болуп, Нью-Јорктын парктарынын бирѳзинде поэтинг мѳгкѳлик сѳр-кебери — памятник туру.

Телекейде канча кире кѳп писательдер бар, јѳрѳмге ле литературага кѳргѳн, бой-бойлорына сырагај тѳнѳй эмес шѳѳлтелер ле ченелтелер, аңылу эп аргалар анча ок кире кѳп. Писательдердин кезигининг иштеп темиккен айалгаларын кѳргѳндѳ, тегин кижиге сѳрекей кайкамчылу болуп билдирет.

Темдектезе, немецкий поэт Гѳте бойунун ѳлгерлерин бичигенде, эки будын сооксымак суу урган тазка сугуп алатан. Хемингуѳ роман-дарын отурала эмес, бут бажына туруп алала бичиини јакшызынган. Лорка ѳлгерлер бичигенде, ары-бери базып, агаштан яблоколорды ѳзе тартып, јер јаар чачып туратан дежет.

Константин Паустовскийде писательдин ижине учурлалган «Алтын роза» деп атту книга бар. Повестьтин геройы Жан Шамет тобрактын ортозынан алтыннын ымтак тоозынын жууп, оны бириктиреле, алтын чечек эткен. Мынан Паустовскийдин книгазынын тѳс учуры билдирет.

Искусство — ол чѳп-сѳреенин, тобрак-тоозыннын ортозынан табылган алтын деп, писатель шѳѳлте эдет.

В. Маяковский бойунун ижинин ченемели керегинде «Ѳлгерди канайып эдер?» деп бажалыкту статья бичиген. Бу статьясында поэт бойына керектѳ сок јаныс сѳсти канайып бедрегени керегинде айдылган јер бар:

«Ѳлгердин баштапкы јолдыгына керектѳ сѳсти бедреп, оны канча-канча катап кычырадым.

Слер ол јер јаар ра-ра-ра јѳрѳп калганаар.

Бу «ра-ра-ра» дегениниң ордына кандый сөс тургузар? Айса болзо, «ра-ра-ра» югынанг артырып салза кайдар? Јок! Анайда эдерге келишпей јат. Ўлгердин јолдыгы ўзўктеле берет. «Ра-ра-раны» таштаарга јарабас, онынг ордына кыйалтазы югынанг кандый да сөс таап тургузар керек. Је ол кандый сөс? Оны бедреер, табар керек:

Слер, Сережа, ол јер јаар јўрўп калганаар...

Слер бурылбай да ол јер јаар јўрўп калганаар.

Слер, Есенин, ол јер јаар јўрўп калганаар.

Бу јолдыктардын кажызы артык?

Ончозы эш немеге келишпес! А нениң учун?

Не дезе, баштапкы јолдыкка «Сережа» деген сөс јарабай јат. Мен Есенин тирў јўрерде ого јажыркак сөстөр качан да айтпагам.

Экинчи јолдыкка «бурылбай да» дегени келишпей јат. Кем-кем өлөлө, ојто бурылган учурал бар ба?

Учинчи јолдык бойынннг эн өткўре кўндўре айдылганыла келишпей јат. Онынг учун мен өскө эп-арга бедреп јадым».

Чындык поэттинг сөс бедрегени, бойынннг ўлгерине келишкедий јарамыкту кеп-сўр талдаганы өрөги темдектег иле билдирет.

Мыныла колбой эмди мен сырагай өскө учуралды темдек эдил аларга турум. Сөскө јаан некелтелў ле не-немени сананып билер кычыраачылардын алдына кезикте бистинг поэттер эп јок айалгада болуп калат. «Челдў эт тишке кысталар» дегениниң бирўзи, сананбай айткан эрмекте јакшы јок.

Јаскыда Алтайга кўўк јанып келгени керегинде Эзендей Тоюшевтинг ўлгери бар. Анда шак мындый јолдыктар учурайт:

Элем-селем,

Кўўк деп куш,

Келгенине баш болзын!

Бу ўлгерде «эле-селем» деген сөсти көп сабада улус кўскиде турналар јанып баратканда, оларды узак јолго ўйдежип, кийининен колдорыла јанып айдыжатан: «Элем-селем, эзенде эрте јаныгар, эки куук сарју белетеп койойын, эки јалбак курут кадырып салайын».

Мынанг көргөндө, «эле-селем» дегенин туштажар тушта айдатан эмес, көп сабада айрылыжар алдында айдарга келижип јат.

Эмди база бир темдек. Москвада А. М. Горькийдинг адыла адалган Литературный институттынг студенти Јыман Белеков былтыр «Јажыл мөштөр» деп литературно-художественный јуунтыга бойынннг бир канча ўлгерлерин көпке баскан. Онынг ўлгерлерининг бирўзиненг бис кычырадыс:

Көпөгөш ол јалаңдар каранты јаткылайт.

Мында «көпөгөш» лө «каранты» деген сөстөр бой-бойлорына јө-

мөлтө этпей, удур тургузылган. Бис «көпөгөш жалаңдар» дегенисте, көзистин алдына көк өлснн турнугып калган кидим яс эмезе жай тура берет. «Каранты жалаңдар» дегенисте, кары жаңы ла кайылган куудаг жер алдыска эбелип жастын жаңы ла башталып келгени билдирет.

Өрө айдылган темдектерден јинт поэттер бойынын төрөл тилиндеги байлык сөстөрднн учурына терен ајару этпей эмезе керекке албай, сөсти келишкенче ле тузаланып турганы билдирет.

Бүткүл книгадан болгой, бир жаан эмес үлгерди де бичийтени јенгил неме эмес. Кезикте писательге повесть, роман эмезе үлгер, поэма бичиирге кычырган книга, кемнинг де письмозы, јүзүн-башка керектер ле учуралдар арга-болуш јетирип турат. Темдектезе, поэт Аржан Адаров јарлу тюркологтор Потаповтын, Гумилевтын ла өскөлөрининг де шиндегенин кычырып, «Тонйукук» деп поэманы бичиирге тебү алынганы керегинде меге айткан.

— Менин «Туба» деп поэмам озо баштап мындый ок атту кичинек үлгерден өзүп чыккан — деп, Лазарь Кокышев ајдат. — Онон поэт нөкөрлөрим, тегин де улус Алтайдын түндүк келтегейинде јуртаган туба улустын јүрүмиле колбулу каткымчылу учуралдар, үзүктер меге куучындаган. Поэмага керектү көп јилбүлү ле солун куучын-эрмектерди јууп, ончозын курап, талдап, табынча бойынын поэмамды бичигем.

Бистин алтай писательдердин көн сабазы кандый бир организацияда иштегилеп јат. Эмезе ол радиодо, областной газеттерде эмезе издательстводо редактор, корреспондент болуп иштейт. Ого жаңыс ла үлгерлер, повесть, роман бичип отурар өй јок. Айдарда, бистин поэтке эмезе прозакке күнүн сайын газеттинг, радионын, издательствонынг ижинде турушканыла коштой, бойынын произведениелерин бичиирге өй табарга, түндү-түштү амыр билбей бичинерге, иштенерге келижет. Бистин бүгүнг ижистен ас тоолу алтай калыктын эртенги күндеги культуразы, исторязы камаанду. Онын учун бойын бош салынарга јарабас. Је кезик учуралда литературанын ла оны бүдүрип турган улустын ижининг общественно-политический жаан учурын јарым улус ондобой турганы сүрекей ачу. Олор кнганы отура ла түшкөн бойынча бичип ијетен јенгил неме деп бодогылайт. Кажы ла үлгерле, повестьле, романла бистин тилистинг, историябыстын, культурабыстын салымы колбулу.

Калганчы јылдарда бистин алтай литература көп јаркынду поэма-ларла, үлгерлерле, повестьтерле, романдарла байып турганын темдектеерге де сүүнчилү. Је бистинг бичиичилерде бүгүнг күнде бойынын творчествозына учурлаган, кандый бир поэма ба айса повесть пе кандый ајалгада, неден улам канайып бичилгенин јартап турган литературный очерк эмезе шинжүлү статья јок. Байла, бистин кажыбыстын ла алдында бүгүн жаңыс задача — озо баштап јүрүмди чындык кр-

түскөн бийик художественный произведение бичири, а бойынын ас-мас ченемелин таркадары эмес. Же келер өйлөрдө бистин бүгүнгү жарлу бичинчилерис бойынын кандый бир талдама деген книгазы канайда бичилгени керегинде творческий ченемелин бичириинде алаңзу жок деп бодоп турум.

Бу статьяда писательдин творческий ижи ле китептердин салымы керегинде айдылып турганда, мен бойымнын жаан эмес ченемелимнег бир-эки темдек алзам, артык болбос деп бодоп турум. Менде «Күски базарда» деп адалган үлгөр бар. Бу бойынын художественный кемин аайынча сүрекей бийик те эмесе сүрекей жүдек те үлгөр эмес. Же мен онын темазын ла анда көдүрилген суракты жилбүлү деп көрүп турум. Үлгөрдө туранын ичинде өскүрөтөн чечекти отургузарга керектү тобрак садып турган кичи керегинде айдылып жат.

Бистин Туулу Алтайда журтап жаткан улустын ортозында турада азотон чечекке жарамыкту тобрак садып жаткан кичиге учурабаганы жарт. Керек болзо, тобракты кайдан да казып албай. Шак онын учу бистин кычыраачылардын ортозынан: «Слер тобрак садып отурган кичини кайда көргөнөөр, ол кей-көөрөм неме болбой?» — деп менег сурагылайт.

Жок, ол базарда тобрак садып отурган кичини мен сананып тапкан эмезим. Москвада үренип турарымда, андагы базарлардын бирүзүндө, тобракты банкаларга, крынкаларга толтыра уруп, жерге чокчойто тогуп алала, садып отурган кичини мен бойым көргөм. Оны кичи кайкабас, ол кичинин кыртыжына тийбес неме эмес болгон. Ол ло кун мен айлыма жанып барала, «Күски базарда» деп үлгөрдү бичигем. Бу үлгөр бойынын художественный кемин аайынча кандый — керек эмди онызында эмес. Онызын кычыраачы бойы билзин. Же мен жүрүмдө болгон ло эмди де болуп турган каа-жаа учуралга учурлап, ого поэтический сөзүмдө бойымнын жаргым эткенимди чын деп бодоп турум.

Кезикте творческий иште мындай неме болуп турат: сен китеп бичип, оны туку ла качан ак-жарыкка кепке базып, жарлап койгон. Же кететини ол ок повестти эмесе романды ойто катап бичириге, түзөдөргө келижет. Сеге тууразынан өскө кем де айтпаган да болзо, сен бойынын творческий жастыранды бойын таап аладың.

Китеп ак-жарыкка чыккалактаң озо писательдин бичигенин көп улус кычырып, оны шүүжип жат. Улус жаңы повесть эмесе роман керегинде онын авторына бойларынын шүүлтелерин айдып, китептин жедикпес-тутакту жерлерин темдектөп, канайда жазайтан эп-аргаларын да көргүскөн. Писатель колло бичигенин ойто алып, улустын шүүлтези аайынча жазап, кезер жерин кезип, кырып, жагыдан керектү темдтер, страницалар кошкон. Учү-түбүндө китептин жарыдып, ак-жарыкка элдин китеп эдип чыгарар жөп чыгарган. Эмди писатель жайым. Ого

сүүнчилү ле јенгил. Ол амыраар, јоруктаар, јангы кннгага јангы матери-
алдар јуур аргалу.

Ойлөр өдүп јат. Байагы кннга ак-јарыкка кепке базылып чыккан. Онын авторын нөкөрлөри уткып, јылу сөстөр айдыжат, газетке эмезе журналга јангы бичик керегинде јарамыкту рецензия да кепке базаыла берген. Кнжи бодозо, бу кннга колдог чыгып, бойынын јолыла сала берген деп айдарга келижер.

Јок, арай эрте. Писатель чыгып калган повезининг эмезе романынын јастыраларын бойы таап алган. Оны ол ло бойынча артырып койорго јарабас. Айса болзо, андагы јастыралар общественный јүрүмге эмезе кан-
дый бир кижиге каршузын јетирер? Оны јазаар, түзедер керек. Өскө кннга бичиирге белетенип турган писатель анайып бойынын творчество-
зынын једикпезин табала, ол ок эски повезин эмезе романын катап тү-
зедип, айларды, јылдарды өткүрип, ойто ло бичинетен столына кадала берет.

Мындый учурал менинг бойымла болды. 1971 јылда «Ээлү туулар» деп кннгада менинг эки повезим ле бир канча куучындарым кепке ба-
зылып чыккан. Эмди, кннга чыкканынаг бери бир јылдан ажыра ой
өткөн кийининде, «Ээлү туулардын сыгындары» деп повезимнег бир
канча јастыралар көрүп, эмди оны ойто түзедип, иштенип јадым. А бу
ок повесть ак-јарыкка чыгардан озо оны писательдердин Союзында
көп улус шүүшкен. Менинг бүгүнгү көрүп турган једикпес-тутактарым
керегинде ол тушта кем де айтпаган.

Кыскарта айтса, кеендү-сүрлү сөс сүүген чындык писатель болзо,
онын талдап алган јолы качан да так јаландый, јыгудый килег ле түс
болбос. Писательдин јолы күч, көп бурылчыктарлу ла чарыптарлу. Је
сен шак бу јолды талдап ла көстөп алган болзон, онын кажы ла бура
сөккөн учугын эбирерге ле өдсргө белен ле јалтанбас бол. Талдап ал-
ган јолыгла энмектеп, јыгылып ла ойто туруп јадып, онын јаркынду
бийиктеги јаан ажузына да јетсен, «Мен!» — деп төжинге согунып, тын-
зынбай, төп лө јалакай болорын база ундыбай јүр.

Лазарь Кокышев

КОЖОН КЕРЕГИНДЕ САНААЛАР

Карыккан санаадый,
калганчы кожондый,
Карарган аркада
бўрлер какталат.
Айтпаган сөзимдий,
алкышту кўўнимдий,
Айланып, кайдаар да
арайын баргылайт.
Эг ле артык
кожонгым менин
Элбек шуулаган
аркадый болгон...
Jүзүн чечектер
ондо жайканган,
Jүс куштардын
ўндериле толгон.
Кожонгым, жүрүмим,
өлүмим сананып,
Тымыган жалаңла
баскындап жүрүм.
Jүс те чактарга
жүрүмди мактазан —
Jүзин танытпас
ол ло жүрүм!
Ойгор до деген
кожонгымды жүрүм
Орой бүрдий
учурта бергей не?
Кереестү сөзимди,
айткан санаамды

Келетен үйелер
керексип уккай не?..
Кожоным, ологго
сен јарабас болзон —
Јүрүм сего
качан да килебес.
Оскүс ле артып
калбайтан болзоор —
Олүм меге
не де эмес.

ЈАЙГЫДА

Јер-энем мени
Олөглө чуулаган...
Јенезек төжсктү
Јаланда јадырым...
Көк аяста,
Туулардын үстинде,
Булуттарла кожо
Күн браадыры.
Олор јолыла
миллион јылдарга
Күнүн ле мынайда
баргылап јат...
А мен дезе
бу јарыкта
Одус ла јашту —
јүрегим сыстайт.
Устимде шуулаган
бу үркүнчек бүрлер,
Күс ле келзе,
какталып калар.
Ойгонып келеле,
оноң ло көрзөн:
Өйлөр өткөн —
катап ла кар.
Је бүгүн меге
јылу ла јайым.
Адару күүлеп,
мөт бедрейт.

Мени соододып,
будактан будакка
Тийиндер секирет,
тийиндер секирет.
Аксандап келеле,
менин жаныма
Алаң кайкап,
аспан токтойт.
Канадын жайып,
скрипказын алып,
Качан да укпаган
симфония ойнойт.
Жүрүмнүг, ырыстын
күүзин тыңдалап,
Тымык чибилер
араайын үшкүрөт.
Чочый берген
карагай кенете
Чочогойын ычкынып,
будына түжүрөт.
Кандый тымык!
Кайдаар ла көрзөн —
Карлу мсгкүлөр
ыраак, ыраак...
Канча да кирези
сананып жатсам —
Карыырга жетире
эмди де узак.

ЛАСКЫ ТҮНДЕ

Карануй көзнөктү
жабыс турада
Кандый да келин
түниле ыйлайт.
Откүүлдин жанында
кандый да уул
Окпөөрүп, кыска
жүрегин сыйлайт.
А жалаңдарла,
жолдорло бүгүн

Эрке, эрке
                  јас келип јат...
Талдардын бұрчұгин
                  ол сыймап ийгенде,
Тарс этире
                  јарылып ла јат.
Эрине таштаткан
                  ўй кижн ыйлайт —
Эрикчел санаалар
                  көкснме толтыра.¹
Унчукпай тўмен жылдыстар отторын,
Улугбек¹ чылап,
                  ајыктап отурым...
Ланымда турган
                  бу јаан теректер
Лайыла берер —
                  ай ла толзо.
...Улус бойлорын
                  јамандап ташташпай,
Бу улу јўрўмди
                  ондойтон болзо...

---

¹ Улугбек — орто чакта јуртаган улу узбек астроном.

ТӨРӨЛ ЈЕР

Салкын сыылаган,
Салым сыйлаган,
Сүүнчи берген,
Сымылты деген,
Чылазан — оду,
Ойын сүрлү алтай.

Тууларын бийик,
Аңдарын кийик,
Арчын јытанган,
Аржан адылган
Одын-суулу алтай,
Ойын сүрлү алтай.

Кыстарын кемдер? —
Јарлу койчылар.
Уулдарын кемдер? —
Омок малчылар.
Одын-суулу алтай,
Ойын-сүрлү алтай.

Чылазан — оду,
Јолдо — амаду,
Салкын сыылаган,
Салым сыйлаган
Одын-суулу алтай,
Ойын сүрлү алтай.

ЛЕСТЕЙ

Куучын

Энгир энгир ле ошкош энгир болгон эди, је эртен байрам.

Оромның тоозынын булуттый кайнадып, өрө уулу машиналар учурткылап өткилейт, тракторлор јерди тондолто кўзўреткилейт. Ман-тап ла турган неме болзо, гаражка апарып суксын деп, инженер јакару берген — эртен байрам. Јурттын тоозы јок мотоциклдери өрө-төмөн суртулдажат. Бу јакару парторгтын: мотоциклдү ле кижини онызын ченеп көрзин, мотоциклисттердин парады болор деген — эртен байрам. Олорло кожо бала-барка көкүп чыккан — велосипедтерлү јайбан-јуйбан жарыш эткилейт. Олор чек ле кыймырт — јуртта велосипеди јок уулчак бар эмес — эртен байрам.

Түндүктерден ыштар чын ла бадышпай чыгат: кажы ла айылга алама-шикир курсагын белетеп алар керек, а күптүлери болзо, эмди энирде оныларын аспаза, качан азар — эртен байрам. Көп саба туралар байрам деп черетелген, айылдардын чедендери ончозы ла — канча јүзүн өңдү төжөк, кебис, јастык, кийим. Магазин эмдиге ле бөктөлгө-лөк. Онон ылгый ла үй улус чыккылайт. Байрам деп сонуркап экелгилеген булочка, колбаса деп курсакка очердь кирнестеден ала. Магазиннен чыккан улустын сумкалары — тыгын. Кезиктери курсак апарыштырарга бала-барказын эчидип алган — эртен байрам.

Је улустын эг ле көп јуулган јери — стадион. Анда уулчактар футбол ойногылайт. Кажы ла командада «футболисттердин» тоозы одус-төртөннөң ас эмес. Чын футболисттер байа түште ойногылаган, эмди амырагылап јат — эртен коштой јурттын командазыла тартыжу болор. Волейбол ойнойтон јерде база кара-бајырт улус. Јүгүрөөчилер — бир табун. Олор тилдери чупчылгылап калган, стадионды айлангылап ла јат, айлангылап ла јат. Табыш эмес табыш, кыйгы-кышкы — эртен байрам. А коштой культуранын эки этаж таш туразында кожон жынырайт. Анда репетиция — эртен байрам.

Јуртта кижини ле јүрбеген јер јок. Улус кенете ле эки-үч катап көптөп калгандый. А јурттаң суу кечире Ташту-Боомның четтеринде база

улус — байрам анда болор. Андагы ишти адам аайлазын деерден башка: казан азатан жуукалар казары, ойындар өдөр площадкалар жазаары, жүгүретен жер кемжири, кармактанып чыгатан төңгөш кондырары... жаныс сөслө айткажын, бастыра журт, койлоры бөлинген чабандый, чаксырап, манзаарып жат — эртен байрам.

Бот бу мындый энирде журттын үстүги жанында поскойтон чеденнег сары атту кижиге өттү. Ады терлеп калтыр: бу кижиге, байла, ыраак жол өткөн эмезе кезекке аай-коой жок чапкан болор. Ээр-үйгенинен бодозо, бу жаантайын ат минетен кижиге: үйгени, ноктозы, чылбыры — ончозы өрмө кайыш, керек дезде «кавалер» ээринде үч өрмө колон, өрмө куйушкан. Өскө жерге мындый кижиге амыр ла жүрүп болбос, калак, үйгеним, калак, чылбырым деп, жүреги бартылдап отурар. Кижиге бойы жаанай берген, арык, каткак. Кийгени тоозындалып калган көк плаш, килинг галифе, озогы чололу үзениде жап-жаңы тере сопок. Колында база ла өрмө ламчы. Кижиге сумал канжаалап алган, тыштынан көргөндө, анда толтыра ла мыймалар.

Бу кижиге жосло чедендеп койгон эки кып тура дөөн көндүрө ле жортып келди. Колын ичкери уулап, кыркырууш үнле кыйгырып ийди:

— Эй, уул, айлынгана чык!

— Э-э, жесте-е! Жесте келт, жесте келт, жесте келт! — дежи, багырыжа, чыгырыжа, кажаан айылдын эжигине арай ла бастыгышпай, бир кызычак ла эки уулчак чыга кондылар.

— Жесте, кузук, кузук! — деп, жаан кара көстөрлү, кып-кызыл болчок жаактарлу кызычак жаңыс буттап сөжире берди.

— Ай, бу нени айдат! — деп, оны он жашту кире күргүл-мышмак аказы токтотты. — Кузукты жестеге күскиде экелер, күскиде. Эмди жай.

— О-о, балдарымнын жаанагылаганын! Бөкө болгылаганын! — деп, жестези ат үстинде сүйүнип турат.

Бу тушта эжиктег бөкөйип туруп, же ле деген эр чыгып келди. Майкалу, сдүк жок. Балтырларын, ичин көрзө, кижиге кайкаар. Ичин, жаш балдардын кардындый, майказынын алдынан көрүнип калган. Жааны, сын-сборы чек ле чөрчөктөгиге монус-баатырды. Кижиге оны көрзө, азий монгол жеринеге атту-чуулу күрешчилер келгилеп туратан, озор шак ла бу кижиге ошкош болгон болбайсын деп бодоп калар. Бу кижиге уйкудан жаңы турган ошкош, эжиктег чыгала, эстеп, тырманып алды, көстөрүн жышты, ошон келген кижини жазап аяктап көрслө, кенете ле: «Ха-ха-ха!» — деп, колдорун өрө чөйип, каткыра берди:

— Бу, бу байла ла база үзүрейтип жедип келген бе? — деп, ус сабарын ичкери уулады.

— Жедип келбей а.

— Бойыгардын жеригердин курсагына тойбоноор бо?

— А канай тойот.

— Слерди келзин деп, алдырткан кижиге бар ба мында? Байрам-жыргал ла болжатса, жеде келген турар. Слердин бу мындый система-гарды билбес кижиге жок. Акыр ла, мен ол слердинг ажып кел турган боочыгарга чакпы салбазам болзын.

— Айса тен јана берерим, уул. Тен, тен чын ла. Тен эм ле! Меге сен бойың да керек жок, сенин эјең де керек жок. Эртең ле ол эјенди тартып экелип берерим. Канай азырайтан эдинг, азыра.

— Је, је, јанаар, јанаар. Слерди ле керексип јаткан кижиге бар мында. Акыр, шыйдам тутпаганча — дейле, айылдын ээзи айылга јөлөп койгон ломды ала койды. — Ха-ха-ха! Бач, јестемди, јестемди! Јамаң јестемди. Једин келер деп сакидым не, сакидым. Келер деп айттым не, айттым — деп, ол өткүүлден өдүп, јестезин аяктаарга, будынан ала койды.

— Акырзаң, уул. Мен тен бойым да...

— Жок, жок дедим. Је кандый једип келдигер, јесте? Јеригерде не солун? Не собур?

— Јакшы ла јеттим. Ончозы ла јакшы...

Је акыр, озор куучындашкылазын, сурашкылазын: бала-барка јакшы ба, мал-аш эзен бе, иш-тош кандый, аш-тус бүткен бе, ан-элик учурайт па дешкилезин; озор анайтанча, бис бу айылдын ээзи не кижиге, көрөли. Эң ле баштап, ол келген кижини јестем деп турганда, айдарда, ол кижиниң журчызы туру. Бу такаа чылап, күн ашкан ба, жок по ло тушта уйуктай берген кандый кижиге? Шофер. Колхозтын эң артык шоферлорынын бирузи. А шофер кижиге бу мындый уйкулу неме бе? Жок. Журчызы туку Туяктудан бензовозло солярка, бензин тартып турган, тартканы он жылдан ажа берген. Бу он жылдын туркунына ол күн ашса ла, көзи јумула берер болуп калган. Је эртең тура оноң эрте јангыс ла тогузон јаштан өдөлө, уйкузынан астыккан Олбала эмеен туруп турган болордон башка, а јиит келиндер тургулап, печкелерине от салгылап турарда, ол канча алтайды өдүп калган браадар. А иштешти уйан иштебей јат. Колхозтын ал ла камык таркырайтан ла немелерине «кур-сак-кумужын», сүркүжин јангыскап тартып, чыдап ийип турганда, бодозор, не уйан болор. А шофер болуп иштешти туку ЗИС-5-тең баштаган. Бу кире өйгө оны нени көрбөй дээр, не болбоон дээр... Мындагы улус, анчадала шофер-механизатор уулдар, оны Батя дешкилеер. Батя дээрде, чындап та, онын эткен ижиге де турар, «ГАЗ» машинанын кабиназына арай ла болзо бадыжып турган сын-оборы да турар. Онын учун сөстөри тоомжулу, ол сөстөрдиге бескези инженер-механиктердийинен де јенил эмес. Оны керек десе бу јердингу улусынан болгой, эмеш узак иштеп койгон болзо, Чуйдын трагынын шоферлоры билер. Иштеп те билер, эпчил де кижиге. Мынан да бодозор: туку Бийск, машина деп неменин очереде кере тујине де турарга једер.

Батя машиназын токтотпой ло, очередьтиг бажина чыгара мантадып келер. «Ты что? Очередь соблюдай» — дежи, шоферлор чуркуража берген. Батя кабиназынан чытып ла келген, мыкынданып тура ла тўшкен: «А ну, кто из вас Берлин брал, а?» Анда турган улустаң андый ла кижичыкпаган. «Вот так-то» — дейле, Батя кошты алала, јанып ийген. Мынын ла кийинде ого, кайда ла барза, очередь јок. «Он Берлин брал» — дежи, шоферлор јаантайын озо божоткылап турар... А чынып көрөр болзо, одус јылда чыккан кижичыкпаган јуулажат...

Олор јестелү-јурчылу экү ол ло бойы бой-бойлорын шылашканча, айылга кирдилер.

— Акырзаң, уул, бу сен кижини айу ошкош тамаштарынла тажа-базаң, уул. Бойым јүк арайдаң басып јүрүм.

— Санап калган нем, јесте, санап калгам... Төр дөөн өдөөр, јесте, төр дөөн — деп, јурчызы ак чамча хром, сопок кийди. Оноң очоктогы јаан кара көштөң бүдүн-бүдүн эттер чыгарып, час аякка обоолоп ийди. Буфеттең бир шил кабак кодорып келди. Анда шилдер көп ошкош, нениң учун дезе бу чыгарган шил өскө шилдерге согулып, шыгкырай берди.

— Јок, јок, уул, мыны урба.

— И-и, кабак ичпей турганаар ба? Јарабас па? Айса, конјак?

— Јок, дейдим, јок.

— Је, айса, шампан?

— Јок деерде.

— Городтоң экелген жигуль сыра да чыгарып келерим ле.

— Је, је, јүк ле онызынаң...

— А не болгон? Өскө системага көчөргө бө, јесте? Арай ла эрте эмес пе? База бир он јыл киреден көрзөөр кайдар? Бач, эмди ле ондолотон эмитиреер, јесте, байытан эмитиреер. Мынаң ары бойыгардын ичетен нормагарды почта ажыра меге ксчүрип ийип тургадый эмитиреер.

— Көчүрип те турбай а... Э-э, јурчым, јеерен атты ойто ло јединип келерим.

— Јеерен атты?

— Эйе. Эртен слердин јүгүрүктеригер база ла јеерен аттыг богын терер.

— М-м, та кандый ла болбогой...

— Терер дейдим, тен терер. Јеерен ат былтыргызынаң тыгып калган. Клеетсем, слердин јердин улузы мени көрөлө, чырай-бүдүштери үреле берди ине. Је анайда да бербей а. Пырсындачылаарга јелепон сокконыс. Јеерен атка камылгадый, јаман-јуудык та болзо, јүгүрүк слерде чыккай не дешсеес, унчугып болбоды ине... Је экелдис ле. Улустың байрамын үрейдис пе, кайдадыс...

— А анда не бар — экелбей де а — деп, журчызынын жүзи кызара берди. — Бистин жердин жүгүрүктөрүн көргөнөөр бб? Кайдан былтыргы. . . Быыл жагыдаг эки жүгүрүк табылган. Чычыйдын кер ады, Акжолдын кара ады. Тын, тын жүгүрүктөр. Та кайтпайыгар ла...

— Кайтпайыгар деп... База ла чыгып ийгейис. О-о, эмди бис жагыс ла төгүндөтпезис. Ал-камык акчадан соро калып турган улус эмитирис.

— А канайыл?

— Бис былтыр чыктыс? Чыктыс. Эки жыл улай чыктыс па? Эйе. А нени алдыс? Жаан болзо, колхозыгардын премиясын алдыс не. Быыл десе мен слерлерди жагыс ла тоноп алайын деп. Көр — дейле, жестей жолду килин гимнастерказынын төш карманынаг чоокыр бөскө ороп койгон түүнчек чыгарып келди.

— Көр. Мында жүс салковой акча! Мыны ончозын маргаанга саларым. Эртең бу жүс салковой та эки жүс болэрт, та үч жүс болэрт — дейле, жестей манзаарган бойынча, алдында тургузып койгон туурам кабакты иче салып ийгенин билбей де калды. — О калак!

— Ха-ха-ха! — деп, журчызы жаан каткырып, колын жагыды. — Жестемди ле жестемди!.. Как-куру жандаар, жесте. Мен слерди мындый мактанчак деп билбегем де. Слердин ол бир жакыган кыныгарды эдип салгам. Жаражы тен... же эмди санаам ойто өскөлөнбө берди. Оскө системага көчүп калган кижини ошкожоор. Та берейин, та канайдайын?

Бу тушта эжик калырт ачылып, сүттү сабат тудунган келин кирди. Оны ээчиде — байагы эки уулчак, кызычак. Олор кажызы ла ак-ак мыймалар тудунгылап алган.

— Жестей, једип келгенигер бе? — деп, келин күлүмзиренди.

— А једип келбей база.

— Андагы улус јакшы јаткан?

— Јакшы, јакшы. Ончозы ла јакшы... Бач, балдарымнын јаанаганын! Јас болгоны — јестегер келген эмес. Кунајындар төрөгөн, кижини куйрук сайып, отуар да эмес... Је эмди једип ле келерим. Мыймагар ой эмитир бе, балдарым?

— Ой, ой. Жагыс туку уулдыйы эмеш тар болгодый — деп, келин унчукты.

— Је кийин ийзе, чөйбө базыла бербей.

— Карган јестегер бары база јакшы дегер — деп, жестей тепшиге кирди.

— А слер экүге мыйманы күске јетире база соктырып берерим. А эртең... Бач!... Эртеңги күнди айтпайтан! Эртеңги кампетти! Тен бир сумал кире ал берерим, балдарым. Кыјырада кепшенгилеп отуараар. Калак, журчым, сен ол байрам дөөн акчалу-эштү бардын. Јестенде болор не, болор не... Эртеңги күн менийи. Э-э, келдим, а сего нени алып

берейин?.. А слер, балдарым, жестегерден эртен бир де ырабагар. Танманы куйруктап ла алаар — үстен тамар, бардан жедер.

— А жеерен адыгар бок тергежин, не болор, жесте?

— Ай, канайдат? А сеге не? Байганы жестен алза, сеге карын жакшы болор эмес пе? Жестейде бар неме сеге жедишпезе, кемге жеджер болор деп?

— Не? Мени слердин системагарга көчө берер болор деп пе? Мен кандый да болзо, төрөл журтым дебей, төрөл колхозым дебей. Же ол туурамаарды тудуар, жесте.

— Жок, жок, бүгүн болбос. Эмди барып жеерен атты көрөр керек, каруулдар керек. Слердин жердин күлүктерин кижин кайдан билер. Седок уул да — эртен жарышка чабатан кижин уйуктап алгай. А каруулдабаанча болбос, болбос.

— А не, коркып турганаар ба? А бойоордын уулдараар бистин жүгүрүктөрдүн экинчи сумал сулала азыраган эди.

— Түүк, андый жүгүрүктөрдүн жүгүрүк дээр бе. Жакшы жарадылган болзо, жарым да машина сула экел — жибес. Нормазынаң качан да өтпөс. А жеерен аттен өлтүрзөң де, жибес. Жараткан кижин жакшы да. Жестен жараткан да. Анайда эртен мантайтан мал онын билбес болор деп пе? Көөркий эрчининин жүрөгүн сезип ле жат... Же акыр, эртен болзын... Ол седок уулчактын уйуктадар керек, уйуктадар. Деремнеге экелбеенис. Түкү Чодырдын кыштузунда бис. Эртен жарыш тушта жедип келерис... Же акыр, жүредим, жүредим... Эртен дедим бе, эртен...

●
Жестей Чодырдын кыштузунда содон айылдын тыштында отуру. Жеерен ат чакыда — соодуда. Седок уулчак, жестейдин жеени, токумнан төжөнөлө, айылда уйуктап калган.

Ай Желбегенин жедингенче, кызарып, ажып браат. Өзөккө, кап-кара желбер түктүү, карангуй тыгылып жатат. Кедейген тегери жылдыстарга туй сиркетин калган. Эбире тымык, жаңыс ла айылда от тызырайт. Серүүн. Өтөктин, баргаанын жыды жытанат. Туулардын үргүлөгөн сомдору. Амыр, амыр...

Жестейнин де учун «жүрүм жакшы, жакшы» — деп шымыранып отурат. Бу ла байа журчызы-эштең атанала, бери жортып кледеле, жестей тегери дөң көрүп, «жүрүм жакшы, жакшы» — деп шымыранып ийип калган. Ошон ло бери бу сөстөр жестейдин тилинен эмдиге ле айрылбайт. «Жүрүм жакшы, жакшы, жүрүм жакшы»... Чындап та, жүрүм чын да жакшы эмес пе? Э-э, жестей бу мындый жүрүм көрөр болорум деп сананган ба? Бач, жестейди бу жүрүмдө не болбоду, нени көрбөдү дээр!

А эмди не? Эмди жестей Алтайында да... Алтайында... Жестейдин

Алтайына жанганы жирме беш жылга једип те брааткан болзо, је ол кече јаны ла јанып келгендий, бого сүүнип јүрер. Јестей Алтайында да, Алтайында да!

Эмди јестей боочы ажыра јуртта јадып јат. Торбок-кунајындар кабырып јат. Кем ле јок. Јакшы. Бала-барка чыдаган, торсугына турган. Болчок тура бар. База мал-аш. Артык не керек? А улус деп неме јестей-эштең сыраңай ла айрылбас. Анчадала айылчы-мотол јестей-эштең бозогозын бош ло эдеде јыжып браат ошкош. Бого болуп јестей онго шыку кой тудуп турган. Ол койлор жылдыг ла он-он беш кураан төрбөр. Је бу койлордын эдин јестей јибей де турган десе, кем јок. Бу ла айылчы келген: кем — јеендери, кем—јурчылары, кем—бөлбөри, кем — ачылары. Бир койды олорго јазымы јок сојор керек, кезиктерине мынын устине айдып берер керек. Онон көрзө не — той. База бир јесни эмесе јурчызы кижиге алган; ол тойды барып баштабаанча болбос, тойго кой апарбаанча болбос. Ол койлордын эдинен болгой, тугин де јестей садып, нени-нени албай турган, ненин учун дегежин бу айылдап келген кижиге: «Мыйма соктыртып беретен болзоор» — деер. Кезикте ол айылчылар соғум эткен торбоктын эдине једишкелеп калган отургылар. Је мында јаман ла неме јок. Кижиге — кижиге келерде кижиге. Кижиге — төрбөрдө барда кижиге. Кижиге — кижиге тоордо кижиге. А бу ла эмдиге келген јуртта јестейге төрбөн эмес кижиге эки-јаңыс ла болор. Јестей бу јуртка келзе ле, байагы јурчызы-эшке тужер. — «Бу не јүргенеер, јесте?» — «А бу менин ачымнын уулы слерлердин көбөктөригерден уурсык эткен. Кудага јүрүм». — «База ла једип келгенеер бе, јесте?» — «А канайдат? Јеснимнин белкенчегин мен јетирбезем, кем јетирет». — «И-и, база ла?» — «Јолой түштим. Туку Кадын ичи дөөн јеен келдимди айылдадып браадым» — «Бу не, јесте? Бу кандый системалу јорукташ? Колхоз слерге тен командировочный-эш төлөп турган болбой». — «А канай төлбөйт. Опшый јуун кол көдүрип койгондо. Јаңыс таңмалар јок јердин турдазыла төлөгилеп јат. Бу ла кудага бар келзем — бүдүн турда. Белкенчек јетирзем — беш турда, айылдадып јүр келзем — алты, той башкарзам — тогус».

А јестейдин город барганын көргөн болзоор. Айлынан чыккажын, бойын акказынан башка алтан-јетен салжовойды ак бөскө јырс талала, кончына сугуп алар. Бу акчага тийер јанг јок. Городтын «жуйлыктары» бычактарын кодороло, өлтүрерге једип те баратса, је ол акчаны јестей та берет, та јок. А бу мындый баалу кандый акча? Бу не десе, ол городто јестейдин үренгилеп турган ачыларынын, јеендеринин, јурчыларынын тоозы одус эки киреге бар. Бу калганчы барышта јестей ол бирги «Алтын-Көл» деп киреечинин јерине чөмүлп ле ийген, је онон болор, токтоткон. Национальный школго барала, анда бежинчи класста үренип турган эки јеенин алдырала, бар-јок төрбөнди јаңыс

јерге јуугар деген. Јеендер аай-кӱй јок сӱнгилеп, талтӱш киреде он-чобыс стадионнын эжигине јуулыжып келерис дешкен. А олордын кай-ла ӱренбей турганы јок деер. Нацшколдо бар, педучилищеде бар, мед-училищеде бар, эмеш јааанандары пединститутта да бар. Је бот јестейдин алдыртузыла стадионнын эжигине јӱк ле он беш кижі јуулган. Арткан «кӱрмӱстӱр» јааагылайла, ӱркӱгилеген болбайсын. Је бу да кире јуулганын јестей стадионго кийдирген, јӱрӱминде баштапкы катап футбол деп неме кӱргӱн, онон столовыйдан ажандырган, тӱштеги кино-го апарган. Бу кире чӱймӱдӱлижи калган улусты кӱрӱлӱ, та канча кижі кайкабады болбогой. Учунда јестей кажызына ла эки салковойдон акча ӱлеген. Керек дезе бис јаанап калганыс дейле, келбегендерине де эки салковойдон «паегын» апарып беригер деп јакыйла, акчаларын табыштырып берген. Јестейдин бӱлӱзинин уулы анда карточка согуп ӱренип алтыр. Эмди ол карточкалар јестей-эште. Ол јангыс кӱн соктырткан болор. Бач, ол кандый јакшы кӱн болгон! Андый кӱн ундылар ба! Эмди ол ачылар, ол јеендер, ол јурчылар јааагылаар, айыл-јурт тӱзӱӱр. А јестей... Олор учун ол тушта артык база кем калбаңдар. База ла кудалаар, база ла тойлоор, база белкенчектеер, база ла айылчылаар... Бач, бач, ӱзӱлер, туузылар јан јок. А канайдар, јӱрӱм андый, јӱрӱм андый да...

Јестей бу мыны ончозын кӱрӱр болорым деп санаган ба? Кайдан! Та канайып, канайып тирӱ арткан... Камык албаты кырылган... Јестей бу јӱрӱминде ӱлгӱн улусты тирӱ улустаң кӱп тӱ кӱргӱн болордон аябас. А јестейдин маңдайында мӱӱс те јок, олордон та кандый башказы болгон?..

Ол ӱйлӱр... Тӱртӱн бир јыл... Кӱнбадыш Украина... Ол тушта јестей тачанканын пулеметчиги, ефрейтор Кыргысулов Кынаш. Базар болзо, јангыс ла чыт, чыт, јиит те, кӱчтӱ де, јараш та, отличник те. Бу ла јууктарда инспекторский проверка болгон. Канча јерге тургускылап койгон таңма-мишеньдерди тачанкалу маң бажынан пулеметло ӱткӱштей адар керек. Тӱндӱ командарм, камык генерал, полковник, майор... Тӱрт кер ат—тӱрт аргымак, ичкери учуп ла чыккан, јалбыштый чӱйилгилей ле берген. Оосторын кижі-эш туткадый эмес. Јестей тыңдынып ла ийген. Онон кенете ле кӱрс-марс! тоңдолгон јерде боожо туткан уул тачанкадан чарчай берген. Эх! Је јестей јангыскан да болзо, бир колыла боожо тудала, бир колыла пулеметло адып, таңма-мишеньди ончозын элгектеп берген... Командарм јестейди алдыртып, колынан туткан: «Сакы, отпуска болор» — деген. Дивизиянын газединде «Ефрейтор Кыргысуловтон тӱм алыгар!» деген заметка да чыккан.

Је онон... Онон јуу... Учунчи ле кӱнде танктар. Јерди силке кӱзӱргилеп, алдындагы јолын јара-буза аткылап, јууктагылап ла клееткен. Ст јалт, неме јырс ла эткен — јестей мынан ары неңи де билбес. Били-

нип келер болзо, эштүлөр. Олжо — плен. Оноң ары не болгонун санаарга да коркуш. Тоозы жок концлагерьлер. Олүм, блүм, олүм... Ортозында качыш та болгон, оноң туттуртыш, ийттерге кајадыш, өлтүрө сабадыш... Беш жылга бу. Беш жылга!

Je жестей өлбөйөн. Ол төртөн беш жылдын апрель айынын учы жаар та кандый да концлагерьде барактын тыштында жаткан. Бастыра бойы чын ла төрт сөөк, тамырлары терези өткүрө көрүнүп турар. Казах нөкөр табылган, ол жестейди эртен тура кучактап, күнге чыгарып салып койгон. Эгирде ойто баракка кийдирип алатан. Нөкөр деп сөс — жаан сөс. Ол эмес болзо, жестей та кайтпагай ла... Je бир күн жатканча, кенете ле күзүрт эмес күзүрт боло берген. База ла танктар. Олор жеде мантап келген бойынча, лагерьди курчап ийген, аткакту эмиктерди тепсегилеп барган. Бач! Канча түмөн албаты жаңыс ла кыймыража берген, жүс башка тилдерле кыйгырыжып ийип калган. Оноң бастыразы кенете ле ыйлагылап ийген. Бач! Андый немени жестей качан бир көрөт эмешпе! Канча муң албаты, олорго кем де ыйлазын деп команда бергендий, жаңыс уунда огурыжып ийген де! Улустын үни жаңыс ла куу-куу, куу-куу... Жестей де өрө турарда, ыйлаар да кучи жок киж, көстөри жашталып жаткан. Жайым деп неменин келгени бу! А жайымнан баалу не бар? Je не бар? Танктар узак тургулабаган, та татар ба, та башкир бе офицер танктын үстинең орустап тоолу сөстөр айдып, улусты уткып, токунаткан кийинде танктар ичкери көчкөлдөнүп, жүргүлөй берген. Ол до күн эгиргери машиналарла кандый да улус келгилеп, бастыра улуска экче-экче чаазын кайырчактар үлегилеген. Кайырчактардын тыштында кызыл кресттер. Ол кайырчактарда же не жок доп айдар: канча жүзүн консервалар, калаш, сыр, яблоко... Казах нөкөри бир кайырчакты экеле, жестейдин жаңына салып койгон. Беш жыл бир катап тойо ажанбаган киж... Je жестей билетен — мыны ого алдында андап жүрсө, канча күнге тайгада аскан таайы куучындаган — торо киж баштап тарый көп курсак жибес. Мынан улам, чыдажып болбой, тойо ажанып ийед, ол тушта ас улус божогон эмес. Мынын үстине бир кезек бадынбасчулдар деремне барала, оноң уй экелгилеп, оны сойгылап ийгилеген. Ол уулдар олжого жуукта жаңы киргилеген, жаан үрелгилеген эмес... Жестей калаштан жүк ле чымчып алала, сүтке жибидип, жип жадатан. Бач! Мынын шыралузын, кинчектүзүн не деп айдар! Je жестей бого до өлбөйөн — бутка туруп чыккан. Оноң камык шылута элгедип баштаган. Жестейди божоткылап ийген. Жестейге кенете ле эп жок неме боло берген: кийининг айду да жок, команда берер киж де жок. Жестей ошкош немелер жаңыс жерге жуулыжала, чабаны жок койлордый, айланбай тура калган: столовый дөөн барып ажанар керек, а каруулчык жокко кижининг буттары канайып базар ол... Je мынан ары трудармия. Донбасстын шахтазы. Эки жыл... Жестей төртөн жети жылдын жайында тогус жыл бо-

луп, жаңы жанып келген. Жанып келгежин, курсак та жок, кийим де жок. Же жестейге бу да жүрүм жыргалдый бодолгон...

Жанып келгенине жестей эмдиге ле бүтпес. Эмдиге ле сүүнип жүрөр. А улус жестейден беш жаш жаан аказын онын аказы эмес, а ийнизи деп бодогылаар. А ол аказы да айлына ла отурган кижин эмес: туку Халкин-Голдо, финндерден ала Берлинге чыгара жуулашкан кижин. Канча жерде шыркалу, канча катап контузиялу. Жестейдин чачтары айла бып ла быыраш — эмди ак-буурыл, көстөринде аай-көбй жок жаан түбек көргөн кижинин бүдүми бар...

Жестей отурат ла отурат... Ай ажа берген. Өзөккө караңуй толуп калган. Жылдыстар байагызынаң койу, байагызынаң курч. Айландыратым. Амыр, амыр... «Жүрүм жакшы, жакшы»... — жестейдин санаазын бу оны эбире курчаган ар-бүткен де ондоп, оныла жөпсинип тургандый...

Жайгы түнниң узуну кучыйактын куйругынча ла — таң удабас ла адып ийер...

Байрам башталып калган. Журттаң сас кечире Ташту-Буттың четтеринде албаты жүзи — кызыл өрт, ат тыныжы — куу туман. Олордын үстинде байрам күнге жунуп койгон полдый ару, килең тенгери. Күн де бүгүн жыргал көрөргө, жаранып алып чыккандый. Жестей де кечегизинин сыраңай башка: жарышка чыгатан аттарды көрүп ле ийеле, та канай-канай жүреги көдүрилип, көөрөй берген. А аттарды көрөргө жаман ба? Бу жер-телекейдин үстинде аттаң жараш кандый тынду бар? Анчадала жарыш алдында, анчадала ичкери учуртып ийерге, тискин блаажып, бийелеп турарда. Кажы ла аттың чүрмежин, куйругын жуу тартып, торко кыйралар да буулап койгон. Кажы ла аттың арказында жүзүн өңдү, жүс чололу жабынчы. Же аттардын эң жаражы жестейдин жеерен ады болгондый. Ол ончо аттардаг бийик, жаан. Жарышка чыгатанын сезип койгон, сулугын каырадып, көстөрн чагылып калган, жаңыс жерге сыраңай ла токтобойт. Жарадылганы да, өскө аттарга көрө, жакшы ошкош. Жаңыс ла ичи арай чичке — жарадыш өткүрө болуп калды ба, та кайтты. Же эмди канайдар, не болзо, ол болзын.

Жүгүрүктөр жирмеден ажыра. Олор жарыш башталатан жер дөөн жүргүлөп калды.

Бу жердеги колхозтын председатели кыска докладын божодып ийди. Парторгло кожо ударник болгон улуска премия үлөп баштады. Жестей камык улуска чунгадаып койгон турды. Журчызынын кызычагы, эки уулы жестезине кадалгылап калган. Туку изү Африкадан жирафа деп тынду да экелзе, онын жанына бу кире улус жуулар, та жок. А сурак деп неме канча туш-талазынаң урулып ла жат, урулып ла жат.

— Јакшы ба, јесте? Јакшы јадаар ба?

— Иш-тош кандый, јесте?

— Бала-барка амыр ба, јесте?

— Јеригерде не солун, јесте?

Суўнип калган јўстер јестей дөөн үкүстегилеп ле јат, кезиктери ираактаг колын да жагыганы бар. Јестейге чала эп јок то, уйатту да. Је канайдар, солун јердин кижизи болгон кийнинде чыдажар ла. Оңчолорына каруу берзе, јестейдинг тили торсойо суулантый да берерден айабас. Јестей, чымалтыган малдый, бажын токтоду јок кекип, «јакшы, јакшы, јакшы» — деп тоозы јок айдып, туку ла байа күлүмзиренген кижн ол ло бойынча күлүмзиренип ле јат, күлүмзиренип ле јат.

— Эй, өгөөн, Јышкыш, келип премиягар алаар! — деп, председатели кыйгырат.

— Јышкыш өгөөн мында ба?

— Бу ла туру! — деп, јўзи-оозы бастыра түк-сагал, боп-болчок эр кыйгырат. — Эй, өгөөн, Јышкыш, түрген кыймыктазаар! Оног бремегерди алала, эки час кире докладтай бердесер!

— А сеге не? — деп, Јышкыш өгөөн мендебейт. — Тен меге челитирип алдың, уул. Эки де час бол, эки мийнут та бол — бойым билерим.

— Је, капшайзаар. Мындагы кижн бремезин ары түрген алайын десе, бу өгөөннинг качажып турган немези не?

— А сеге премия бар деп кайдан бил турган? — деп, та кем де кирежет.

— А канай јок болот? Иштебеен эмес — иштеген де. Уйан иштеген эмес — тың иштеген де...

— Э-э, јесте, јеерен адыгарды ойто ло јединип келгенеер бе? — деп, јестейге кунан торбок кире баалу чап-чанкыр костюм кийип алган уул јетти. Ол штанынын сырканчагын жуурий тудала, оны сары ботинказынан көрүнген чоокыр носогынын ичине сугуп алтыр. — Быжыл та кайтпайыгар ла, јесте. Былтыргы чылап, белең ажырып ийгедий јиилек табылбас ла болбой.

— А көргөйс ле.

— Је, јесте, маргаанга акча салып ийек пе? Мен Чычыйдын кер адына сал јадым.

— Канча?

— Јирме беш!

— Јоп!

— О-о, нөкөрим једип келген турбай — деп, јестей дөөн мышмак кызыл чырайлу, айудый јаан өгөөн јайбаң-јуйбаң базып јетти. Ал ла камык орден-медальдары шыңкырт эдип, јестейдин колынаң тудуп, эзендешти. Ол чаазынга ороп койгон та кандый да неме колтуктанып

алтыр. Онызы, јарт ла, премия болбайсын.— Је кандый јүрген? Торбок-тордын куйругын толгош кандый болуп туру?

— А кем ле јок, јакшы. Слердийи кандый?

— Айдары јок. Бач, үй кижиниң арбажына калажырап браадым. Бу бир көрмөскө кижі онду кийим де кийдирерге болбос. Ал-камык темир-терсиле оны өткүштей кадап койор деер болт. Быыл база бирү-зи келиже берер болбой — деп, төжин таптады.— Э-э, былтыр сен менен он беш салковой шүүген эдинг. Быыл көрөк пө, көрөк пө? Быыл менин кара адым кандый эмтир? Јүрегин байа шимирт эдип калган болбой?

— Је, тегине ле не мууканар.

— Акыр, керишпек. Тон ло тил кычып турган эмес. Мен кара адым үчүн одусты сал јадым.

— Јөп, јөп...

Је бот мынайып јестейдин јүс салковойы чүрчеде ле таркай берди. Јестей байрам көрөргө канча улустың ортозы дөөн базып ла ийди. Уч бала кийнинен ле болды.

— Јакшы ба, јестей, јакшы ба?

— Јестей, калак, кижиниң айлына кирбей, јана бердигер.

— Јестей, јеерен адыгар бок терип келбезин.

— Јестей, бу мынаар четтердин ортозы дөөн базып ийелик — дей-ле, болуштопту кармандарын таптаган уулдарда тоо до јок. Кезиктери јегинен сүүртеген де.

— Акыраар, уулдар, акыраар, ойндо, ойндо — деп, јестей олордон јүк ле арайдаң јылбырт эдип, чупчылып турат.

— Базыгар ла, балдарым, базыгар ла. Јарышка барган аттар кел-зин ле. Мен слерге бу сумкага толтыра кампет алып берерим. Сеге — машина, сеге — трактор, сеге десе көзи ачылып, јабылып турар кукла.

А байрам болуп јаткан јерде не јок деп айдар! Кайдөөн лө көргө-жиң, маанылар, маанылар, маанычактар. Јергелей-јергелей јирме кире автолавкалар туру. Анда јүс-абызын саду. Је јестей олор дөөн эмди баспады. «Акыр, ойндо» — деп сананат. Јок, јок, байрам көрөргө база јараш ла неме! Улустың кийген кийимин де ајыктаза, не аайлу јараш, не аайлу сүрлү! Јуукаларда он кире күлер казан кайнайт. Јестейдин бир јеени чокпор ошкош јаан агаш чуучакту ол казандарды булгап јү-гүрет, казандардын јанына јууктаарга умзанган ийттерге аркырайт.

— Эй, јесте, бери базыгар! Көчө уруп, эт чыгарып берейин! — деп, ол түниле уйуктабаган, ышка кызарып калган көстөрин јыжып, кыйгырат.

— Јок, јок, ойндо...

Јестей ак јаланга чыгып баргажын, анда је не болбой туру деер. Табыш эмес табыш. Улус јаныс ла кыймыр-кыймыр. Майкалу, трустик-

туу уулдар мечик согуп ойногылайт, туку бир башказы мечик тепкилейт. Он жанында столмонун бажына чыгарга бир канча уулдар жуулыжып калтыр. Анда каткы эмес каткы. Сол жанында улус чын ла бустажып, стурыжып жат. Же ле деген эрлер, монустардын бойлоры, тогустан-тогустан эки бблинеле, жоон кендирлерле бой-бойлорын чирешкилеп, тар-тышкылап жат. Олордын ортозында жестейдинг кечеги журчызы да кири-жип калтыр. Же ол журчызы анда болгон кийнинде жену кемнин жанында болстонын корбозо до, жарт. А туку анда не? Жарыш. А бу мында не? Куреш. А туку, туку? Ме сего! Эки уул желе ошкош баканага чыккылап алала, бой-бойлорын олгон бо, та не тыктап койгон сумалла улдашкылап жат. А бу мынаар не болбогой?.. Анаар та не? «Акыр, кажызын корботон?» — деп, жестей алаатый берди.

— Э-эй, жесте, бу мынаар базып ийек — деп, бир журчызы шампанский тудунып алган келди. — Туку столмого чыгала, тужурип алдым. Амзап ийели.

— Жок, жок. Ойндо. Куреш корбойин деп... Же базактар ла, балдар, базактар ла.

Куреш болуп жаткан жерде кижинин кулагы тунгадый. «Квели-твели, свали-свали, ар-ар-ар, вар-вар-вар» — дежип, жаан козыректорлу кепкалар кийгилеген, жаактарын коргоргончо кыргылап алган кара-кара улус карыла-карыла кийгырыжып турдылар. «Э-э, бу мынызы иштегилеп келген курсундер! туру не» — деп, жестей билип ийди. Улустын ортозында тегерик жерде чамча жок, солдат галифелу, жип-жит те болзо, чачтарын да буурыл жугурип койгон грузин турды. Бач, онын жаанын, балтырлузын! Кизи жангыс ла тожин ле арказын томон жолдой тушкен жал-туктерин де коргожин, оного коркор.

Грузин уч кире уулды жыга мергедеп ийди.

— Жок, жок, болбойтон эмтирис — дежип, бу жердин уулдарыннын оосторынан ун чыкпайт.

— Чемпион дежет не, мастер дежет не...

— Бу бистин Коркорбис кайда? Ол кайтпаза...

— Туук, оны сенин Коркорбиди! Таг атканча «ойойым» чойгон. Эмди жангыс ла бор-бор-бор эдип, жаткан болор.

Бу ла тушта Кырлу деп уул кер атту жортып келди. Калаштар тыктап алган кара сумка канжааланып алтыр. Ол уул жестейдинг жеен куйузи. Чабан. Теп ле тегин уул. Айла та ненин де учун черуге де барбаган. А иштенкейи тен откуре. Ишке кадалган ла кийининде чек ле ары олдо берейин, же эдип салайын деер.

— Якшы ба, жесте?

— Якшы, якшы.

¹ Курсундер — грузиндер.

— Калаш аларга келдим. Койлорым кыр ажыра. Койдо кижн жок. Мендеп турганым тен коркуш. Бач, койлор бүгүн кожулыжа берип, чак баштала берип...

— Акырзаар, уулдар, бу, бу Кырлу кайткай не оны?

— Чындап, бу кире тагма ол күрсүнингди ал согуп ийбезин. Мына-ар жагыс күрежетен бет? Аракы ичип согужып туратан болзо, күрешке темигип, таскап калар ине ол.

— Эй, уул, Кырлу, ченеп көрзөн баланы!

— Жок, жок, мендеп турум! Койлорымда кижн жок. Жүк ле калааш аларга болуп једе чаап келгем.

— Бу канай турун, уул? Бу тен кайткан? Төрөл јериннинг ады сеге керек эмес пе?

— Је айса, акыр... — деп, Кырлу адынан түшти. Чамчазын уштыды. Је бот күреш баштала берди. Кыйгы-кышкы не де эмес. Анчадала грузиндер чек ле билингилебей турдылар. Јестейге улус ажыра күрешчилердин жагыс ла карандаган баштары көрүнет. Је онон кенете неме күгк ле эдерде, бу јердин улустары чек ле чынгырыжып, секирижип калды.

— Кырлу јыгийт! Јыгийт!

— Тегеле саларда, кандый эмеш! Көрдин бе! Көрдин бе!

— Эр андый болбоондо, андый болбоондо!

Улустын ортозынан терлеп калган Кырлу чыгып келди. Чамчазын кийип, адына мине сокты. «Акыр, койлор кожулган болбозын» — дейле, ичкери болды.

— Эй, Кырлу, премия акчангы ал! — деп, онын кийнинин күреш башкарган уул, школдо физкультуранын качызы, кыйгырды.

— А калак — деп, Кырлу адынын тискинин тартты. — Эй, јестей! Бу мында менин таай јестем турбайты — кайда барт? А бу. Эй, таай јесте, ол акчаны алаар! Байрам күнде јыргап салгайаар! — дейле, адын тапшылап, ичкери болды.

Грузиндер бойынын күрешчилерин чек ле арай јибей турдылар. Күреш башкарган уул Кырлунын акчазын јестейдин карманына сугуп берди.

Јестей база не бар, көрөр деп, үч баланы ээчиткенче, ичкери ле басты. Бот беш-алты кире уулдар күреелей отуруп ийгилеген, бой-бойлорынын јүстери дөөн кыйгырыжып турдылар.

— Мен кер ат дейдим!

— Мен кара ат дейдим! Кара ат!

— Түүк, оны кара адынды! Сары айгыр дейдим! Сары айгыр!

— Эй, уулдар, тилле нени эдер — деп, јестей ологго кириже берген сеспей де калды. — Бийт-сиркенин ортодон бир он бештен чыгарып

келек. Керижетен мында не бар. Мен бойымнын жеерен адым учун!

— Дабай он бештең, дабай!

Он беш салковой — Кырлунын премиязы, жестейдинг калганчы ак-казы. Мынаң ары жестей бодоп ло көбөрп чыкты. Ыргабай а, ыргабай. Албаты бүткүл жылга тегин иштеген бе? Канча мун уй, кой, жылкы өс-күрген, камык аш-тус жуунаткан. Ыл туркунына же не болбогон. Ачу корсн кыш та, ач-торо яс та өткөн. Түни-түжи амыры жок, кижининг учук-тамыры үзүлгедий иш те болгон. Же мыныла коштой балага бала кожулган, малга мал кожулган. Канча жаңы журт жөөлгөн, канча жаңы туралар чабылган, канча кажаан-чеден бүткен, канча жаңы кожондор чөйилген. Ыргабай а, ыргабай. Жок эмес, бар да. Олгөн эмес, тирүү де. Алтайында да, Алтайында да...

Бот бу тушта чек ле күүлөп, улус иримделе айланыжа берди.

— Келгилеп жа-ат! Келгилеп жа-ат!

— Ой-и-ий! Озо клесткенн кем? Көм?

Бастыра албаты, жердинг үстиле жылган булут-көлөткөдий, аттар келетен байга дөөн жүгүрүштү.

Жестей боомнын тумчугу жаар көрзө, баштангы үч-төрт ат чын ла келгилеп жат. А кандый аттар, таныыр арга жок. Жестей «ой-и-ий! ой-и-ий!» — деп кыйгырган бойынча, байга дөсн жүгүргенин билбей калды.

— Эң озо кара ат, кара ат! — деп, мун кыйгылардын ортозынан жагыс үн ондолды.

— Кара ат! Кара ат!

Жестейдинг жүреги шимирт эдип калды. «Төгүн болбой, төгүн болбой!» — деп, ыраактагы келип жаткан аттар дөөн кылчас эдейин дейле, та кемнинг де чачып ийген плащына бүдүрилеле, жагыс ла уңа берди. Жерге бажы жык согулды.

— Тураар, жесте, тураар! Түрген, түрген! — дежи, үч бала жестейди колынан гарткылайт. Олор жестезин салбай ла турган ошкөш.

Жестей турала, «О-о-о, у-у-у!» — деп кыйгырганча, ойто ло жүгүрди.

— Ай-уй! Аттар өдөтөн жолды арутаар, арутаар! — дежи, жарыш баштаачылар кыйгырыжып, улусты токтоткылап, ары-бери чапкылап турдылар.

— Бу кайткан албаты! Эй, балдар, атка тепсеттеер!

Жестей ичкери көргөжин, аттар жууктап калтыр. Эң ле озо чын ла кара ат, чек ле учуктый, чөйилип клеетти. Оны ээчиде — сары айгыр, оңон — кер ат.

«А менин жеерен адым кайда? кайда?! А, туку учында... Бач, эр-жине малдыг, көбөркийдинг, мантажынынг жаражын, жаражы! Келижиниң жаражын, жаражын! Ой-ий! Мантат, мантат! Түрген, түрген. Же база ла, база ла!» Бу тушта кара ат онын эмес деп, жестей жаңы ондоп

калды. «Јеерен ат кайда, кайда?... А туку клееди. Учында, кийининде! Бок тергиш болгон! Алдырткан!»

Муң улус аай-көй жок огуруп, кыйгырып, бустап јат. Бот кара ат эр баштап ак лентаны үзе согуп, байгадан өдө конды... Оны ээчий кер ат, сары айгыр... Мынан ары не болгонын јестей јакшы билбей турды. Алдырткан! Алдырткан! Уйат! Уйат!

Эмеш токунап, ондонып келгежин, улустын чала тууразында жүрү.

— Эй, өгөөн, бу талку ошкош немегерди кижинин байга алган адынын јанына буулабагар! Ырадаар мынаарды, ырадаар! — деп, кандый да седок уулчак каткырып, кыйгырып турды. Јеерен аттын седогы та кайда барган? Байагы куйрук болгон үч бала та кайда барган? Эх, эмди та канайдар, канайдар? Уйатка түшкөн... Камык акчаны шүүдирген... Откүре мактаныш болгон, оны та кайдөөн эдетен?.. Уй кижинин арбачын та канай көдүретен? Эмди улустын көзине канайып көрүнөр? Јерине једип барза, не деп айдар? Јеерен атты јарым ай јараткан, камык куучын-кумыш чыгарган... Ончозы теп ле тегин... Кара ла јерге.

А четтердин ортозы кожон эмес кожон... Мында бир тегерик чөйчөкшкөн улус, анда бир тегерик улус. Кезик улус састы кечкилеп, јүрт дөөн јангылап браатты.

— Бу бир Шүткер деп тагманы көрдөөр бө, улус? Көрдөөр бө, албаты? — деп, кызыл торко јикпези јайылып, та кандый да келин жүгүрип турды. — Меге ол Шүткер деп тагманын бойы керек те жок. Меге онын јүс јетен салковой баалу костюмы керек. Көрмөс онызын уймап койор эмезе јаланга таштап ийзе, бозулар чайнап койор. Қалак ла калак, тагма бу байрам-бестибалга браадарда, мойнына конго илип беретен немени... — деп, ол анда-мында чалкойто-көңкөрө јыгылгылап калган эрлердин бирүзин көрүп, база бирүзин ајыктап, өгөөнин бедреп јурди.

— Э-эй, јесте, мында нени адип тураар? — деп, јестейдин кечети јурчызы култрас-мылтрас јетти. — Не, јестем, ал соктыртып ийдигер бе? Бот бистин жүгүрүктөрдө көрдигер бе? Системазы кандый эмтир? Тын! тын! Бот эмди келбес болороор...

Јестей нени де айтпай, јаңыс ла күлүмзиренип турды.

— О-о, бистин жүгүрүктөр! Тен, тен... Э-э, јестемди ле, јестемди!.. Јанып барзаар, эжемнен јаңыс ла шыйдам јириер. Көрөөр, јесте, премияга нени алгам — деп, јурчызы колында часты јалтырт эттирип ийди. — Алтын! Бот јурчыгар чылап иштегер, јесте. Је акыр, эм канайдар? Јаңыс ла јыргал арткан эмес пе, јесте?

— Јок, јок, акыр. Мен јеерен атты аайлап ийейин.

— Түүк, оныгардын незин аайлайтан! Ары ла агыдып ийигер. Боочыны бойы ажып јана бербей оныгар. Јеерен адыгар эмди чорт то болбойтон эмтир. Уйдап калтыр. Јойу жүгүрзем, мен де акалап аябазым.

— Јок, јок, эмди он кўннег аймакта жарыш бар.

— Ха-ха-ха! Бу менин јестем чек ле јаш бала. Јўк бистинг јерди албаан немегер аймакты чыгып ийер болор деп пе? Кижн уйалбай, андый неме айдар ба? Агыдып ийеер дедим не, агыдып ийеер.

— Јок, уул, јок.

— Је андый да болгой ло. Јазап сананаар — аймап-эштен, система-гар уйдап јўрген болбозын... Је, айлымда сакуп јадым, јесте. О-о, карманаар как-куру эмес пе? Кижн канайдар слерди. Меер — јирме салковсой. Онон ѓскѳ солун кижн улусла канайып куучындажар. Је айла болзын, јесте. Слерди, божобой турган кижини, мен не айланарым. Јыдынаш баштаган немелер кел дешкилеген — ол барадым...

Јестей эмдиге ле айланып болбой турды. «Ол, ол јеерен ат канайткан? Је канайткан? Не болгон? Уйдашкан ба? Айса седоктон болды ба? Айса тен бу јердинг јўгўрўктери быыл тыгып чыккан ба?..»

— О-о, ѓгѳѳн, јакшы ба? — деп, јестей јаар бу колхозтынг председатели келип јатты. Колынанг тудуп, эзендешти. — Је не, ѓгѳѳн, алдыртып ийдеер бе? Бистинг јўгўрўктер кандый эмтир? Бот кѳрдѳѳр бѳ? Тынг дезер, тынг! Аймакты быыл ал сокпозоос, болзын... Бач, слерди, ѓрѳѳн-ди! Келгенеер јакшы, ѓгѳѳн, келгенеер јакшы. Солун јердег кижн келзе, јакшы болбой а. А алдырыш... Анда не бар? Ого санааркайт... Бўгўн — бис, эртен — слер. Ха-ха-ха! Баја слерди кыйгырарыста, не јууктабадаар? Солун јердинг кижин деп, слерге премия берер эткенис. Јеерен ат кийинде де келген болзо, ха-ха! Алдырба-ас, ѓгѳѳн. Јеерен атты тегин јерге једингенеер бе? Ха-ха-ха, алдырбас! Эзенде база келеер, ѓгѳѳн, база келеер... Је, премиягар бу. Он беш салковой...

...Эртезинде удуратўш киреде јестей јурчызы-эштен атанып ийген. Оны ўйдежерге келген јеендери, јурчылары, ачылары, кўйўлери, куда-лары бир кажаан айыл улус болгон. Олор божотпоон до болзо, јестей јанатам деген. Ол тѳрѳѳндѳрдинг айылдарыннын эжигин јўк ле ачып кѳрѳлѳ, ойто јаап та туруп айылдаза, јестейге эки кўн кире керек болор эди. Је мында јаман неме јок. Айланар да эди ле, је торбок-кунаўын деп неме эмди та јўс башка чачылды, та мунг башка...

Је јестей атанып ла ийген. Канјаазында сумал, сумалда балдарга алган конфет, печенье, тѳрт булка ак калаш. Јестейдинг јерининг улузы қалашты айылдарында быжырып тургулаган. Магазиннинг қалажы олерго солун. Онон јурчызынан: «Јаан кижн боочы-боомдорды канайып јандабай, куру ѳткўре јортып браадаар» — дейле, сугуп берген бир шили бар.

Јеерен атты седок уул јединип, јери дѳѳн ажа берген. А сары ат

эки күнге чек ле бууныгып калтыр, бу кире ойгө жаныксап та калган болбайсын — тискинди серпий тартып, бийелеп браатты. Жестей поскойтон чеденди өдөлсө, адын ойто журт дөөн бура тартала, токтой түшти. Байрам токтоголок, кожон-комут чын ла жиркиреп, күпүлдеп жатты. Оромды төмөн төртөн-бежен кире келин-кечкинин «компайназы» чөймөдөлип браатты... Жестей колын журт дөөн уулап, ус сабары чычандап, кекене берди:

— Акыр ла, эзенде болзын! Эрдинг эреени экү, экү! Эх, алдырттым... Алдырттым, шүүдирттим... Је јаман сананбадым, сананбадым. Эзенде мал-ажыгар мынаг бай эжилзин, байрамыгар мынаг тыг екпилзин. Јүгүрүктереер... мынаг јүгүрүк болзын. Чын ла, мынаг јүгүрүк болзын! А мен база ла једерим, јакшы болзын! Күркүреде өзүп јадаар, күүледе сыгыр јүреер!— дейле, ол колын јанып, адын ойто јол дөөн бурыйла, тискинин божодып нйди. Сары аттын туйгактары как јолдо тызырай берди. Серүүн салкын удур сокты. «Јүрүм јакшы, јүрүм јакшы», — бу сөстөр јестейдин тилине ойто ло ороло берди.— Јүрүм јакшы, јүрүм јакшы...»

КАЗАХ КОМПОЗИТОР КУРМАНГАЗЫНЫҢ КҮҮЛЕРИН УГУП...

Аттар, аттар, аттар —
 Ондор, жүстер, мундар аттар
 Кыпчактын чөлин
 Кечип жат.
 Оттор, оттор, оттор —
 Ондор,
     жүстер,
         мундар
             оттор
 Кыпчактын чөлинде
 Көчүп жат.
 Аттар тибирти,
         тибирти,
             тибирти,
 Жүректин жимирти,
 Жүректин жимирти —
 Курмангазы музыказы,
 Курмангазы музыказы.
 Чөлдөр,
     чөлдөр,
         чөлдөр,
 Санаадый,
     салымдый
 Учы-куйузы жок чөлдөр...
 Жер-телекейдин учы жаар
     өдүп жаткан,
         жүткүп жаткан
 Мундар тоолу черү...
 Чөлдүн кырында
 Челдү кандый
 Кызарган эгирги тапдак
 Жапканган жыдалар үстинде
 Коркушту кандалат.
 Төрөн учун жүрүмин
 Берип салган баатырлар,

Олүм ле салым гранын
 Өдүп калган баатырлар
 Оштүгө удур
 Калганчы улу табаруга
 Төрөн адап баргылайт.
 Жүсүлдықтар өдүп,
 Чөл үстинде ыштый кайылар,
 Же жебрен домранын изү
                     ыйында
 Аттар киштежи,
 Жуучылар кышкызы
 Жүрегис кызыдып,
                     мөнжүлик артар.
 Жүрегим сыстайт,
                     сыстайт, сыстайт —
 Ол кыпчак жуучылдын
                     улу жүрүмин
 Курмангазы ойгортып,
                     чактарга ыйлайт.
 Же бу күүлерде
                     черүүлөр толкудый
 Чөлдөр түби дөөн
                     табаруга баргылайт...
 Аттар
     тибирти,
         тибирти,
             тибирти
 Домрада арткан,
 Жүректин шимирти,
 Жүректин шимирти —
 Чактарга сыстаган
 Курмангазы
     музыказы,
 Курмангазы
     күүзи...

ЖЕЛБИСТИҢ ТАМАРАНЫ

АЛАЛА ЈУРТАГАНЫ

М. Ю. Лермонтовтың «Желбис» деп поэмазы аайынча. Кожур.

Михаил Юрьевич
бастыра чынды айтпаган.
Желбис Тамараны

алала јуртаган.

Је Тамара
кандый да јараш болзо,
учуп билер эмес,

Желбиске арга јокто
јерге тўжерге келишкен.

Айыл-јурт,
бала-барка көптөгөн.

Балдарды азыраар керек.
Желбис иштеген.

Је кезикте —
озогызын сананатан ба,
кандый —

Јалын алза,
Энгирде ичип алала,
учатам деп отурар,

Балдарын койнына отургузала,
Кавказ ла Алтайдың ўстиле
учканын

Куучындаар.
Кайран кўчим
јангыс ла билеге барды деп,

Комудап отурар.
Ол эмезе ўч манатты
туйка сугала,

Калырт эдип
јок болуп калган турар.

Таң эртенде нөкөри —
өдүкчи Мишала аракыдайла,
Бастыра бойы
балкаш ла черет болуп калган
Бурулу бүдүмдү
јанып келер.

— Неге, таңма,
тўниле јудунган? — деп,
Тамара атыланза,
— Мен эмеш учкам — деп
айдып салар.

Тамара,
көп балдардын энези кижиге,
бого канай чыдашсын,
Аракычы немеле
канчазын јангыскаан урушсын,
Мыны ончозын
женсоветке јетирген,
Јакшы бермезин

берзин деп,
Устине месткомго угускан.
Мен ол јуунда болгом,
протокол бичигем,

Көөркийдин:
— Мен эмди качан да, качан да
Ичпезим де,
учпазым да — деп

Қалганчы катап
јалынып турганын укжам.
Желбис ижинде де

шалыр ишчи
болгон эмтир.

Чаазындарын столго жайала,
Көзнөк тѳөн көрүп отуратан
эмтир,

Көк тенгери дѳөн кангайала,
Көрүмжилү коллективтинг
Квартальный планын
Арай үзер жастаган болтыр.
Көсркийдинг токпогы база
жетти ле анда.

Je кижининг үстине
бир үүр үй улус
арай жибегедий
аар-калап чурап турганда...

Эмди Указын кийининде
Кавказтын ээзи болгон
ат-нерелү Желбис

Аракы ичпей,
түзелген дежет.

Мотоцикл садып алган,
Воскресенде балыктап
туру дежет.

Олорго жаңы квартира
берип жат,

Профсоюз
некежип туру дежет.
Энтирлерде Желбис
пижама костюмду
Домино ойнойт,
огород сугарат.
— Слер чын ла Кавказтын ээзи
болгоноор бо? — деп,
Балдар сураза,
— Эх, жаш болгом,
тенек болгом — деп,
уур үшкүрет.

Бу куучыннын
учуры мындый!
Бастыра улус
угуп алгадый!
Кавказтын ээзи
Желбисти мокоткон
Бистинг местком
эзендик болзын!

А бу керекти
ајаруга алган
Кажы ла киж
јажына макталзын!

БАЖАЛЫКТАР

И. Минин. Юбилейис. <i>Улгер</i>	5
Э. Палкин. Жаңы једьмдерге ичкери	6
Ч. Чуинжеков. Кунукчыду кунде. <i>Куучын</i>	9
А. Адаров. Кальмус суу. Кулер кыс. <i>Улгерлер</i>	12
М. Кильчичаков. Айулу кобы. <i>Пьеса</i>	15
А. Саруева. Баарчык жарлаган јас. <i>Улгер</i>	67
Ш. Шатинов. Таш айылдар. «Бис атту...», «Караколдо бүгүн эзин ...», «Чуйдын јолы јиликтий...» <i>Улгерлер</i>	68
Б. Канарин. Бөрүктү куран. <i>Куучын</i>	72
Ч. Енчинов. Олбос санаалар. Той. Јалкын. <i>Улгерлер</i> . «Айдын түнде». <i>Куучын</i>	77
Б. Суркашев. Сүмер туулу Алтайда. Канчын Алтай. «Макка эмадаган уулчактар...». <i>Улгерлер</i>	82

Јинт үндер

И. Белеков. «Јенгилтелү санаанда ...». Күски чечектер. Алтай кыстарга. <i>Кожон</i> . «Оромго энгир чыгып...» Гитара. Каруу. Келесдим мен, барадым мен. Кан-Алтай. <i>Улгерлер</i>	85
К. Тепуков. Солонгы. «Күйбүрейт санаалар көксимде ...». Кадын. Калганчы трамвай. Ажудагы санаалар. Јуртта энгир. <i>Улгерлер</i>	89
М. Чекурашев. Ай лирика. «Карагуй түнде кайынаш...», «Городтордо јүреле...», «Јажыл јайды турналар...» <i>Улгерлер</i>	92
Г. Елемова. Алтай кыстар. Энеме. Көчкүн јүрүмнөг. Кара талзым. <i>Улгерлер</i>	93
Ш. Шатинов. «Борис Түйменов — Экинурдан...»	96
Б. Түйменов. «Бу јинт, чыдалду тужымда...». Алтай тилим. Алтай тойдо. Јайым аркада. <i>Улгерлер</i>	97
С. Торбоков. Кејеге. <i>Куучын</i>	100

Кару кичинек најыларга

А. Ередеев. Энезиниг чыккан күни. Пөтүгештер. Јорукчы үрендер. <i>Куучындар</i>	103
Ј. Кыдыев. Куйун. Түн кирди. Булуттар. <i>Улгерлер</i>	108
Б. Укачин. Книгалар канайда бичилип јат.	110
Л. Кокышев. Кожон керегинде санаалар. Јайгыда. Јаскы түнде. <i>Улгерлер</i>	118
Э. Тоюшев. Төрөл јер. <i>Улгер</i>	122
Ј. Каинчин. Јестей. <i>Куучын</i>	123
П. Самык. Қазах композитор Курмангазынын күүлери угуп. Јелбистиг Тамараны алала јуртаганы	141

Катунь

Литературно-художественный сборник на алтайском языке

Редактор Н. П. Кучник. Художник В. П. Чукуев. Художественный редактор
И. И. Митрофанов. Технический редактор М. Г. Шелепова. Корректоры
А. А. Боконокова, В. Т. Самыкова.

АН 09255. Сдано в набор 28/III 1973 г. Подписано к печати 13/VI 1973 г. Формат
70×84 1/16. Усл. п. л. 9,8. Уч.-изд. л. 8,7. Бумага типографская № 2. Тираж 1000 экз.
Заказ 1472. Цена 42 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск,
пр. Коммунистический, 44. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

М. Бабанов. Кымыска барганы. Јангылга.

42 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК 1973